МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Економічний факультет
Кафедра фінансів, обліку і аудиту

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: **«ПОДАТКОВО-БОРГОВІ ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи МФК-61
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-професійної програми
«Фінанси, банківська справа та страхування»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Романович Наталія Василівна

Керівник – доктор економічних наук, доцент
Дем'янчук Ольга Іванівна
Рецензент – доктор економічних наук, доцент
Антонюк Олена Ростиславівна

"РОБОТА ДОПУЩЕНА ДО ЗАХИСТУ"

Завідувач кафедри фінансів,
обліку і аудиту _____ **(проф., д.е.н. Мамонтова Н.А.)**
(підпис)

Протокол № ____ від « ___ » _____ 2020 р.

Острог – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП……..3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ……6
1.1. Податки як основне джерело формування бюджетних ресурсів держави…..6
1.2. Боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави...……..17
1.3. Індикатори оцінки ефективності податково-боргового наповнення бюджетних ресурсів держави……...29
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ ЗА 2015-2019 РР……..…38
2.1. Структурно-динамічний аналіз податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави……...38
2.2. Аналіз впливу факторів на податково-боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави……...56
2.3. Оцінка ефективності системи податково-боргового наповнення бюджетних ресурсів держави……...71
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ……..85
3.1. Модель інтегральної оцінки ефективності податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави…….85
3.2. Вдосконалення процесу формування податкових джерел бюджетних ресурсів держави з врахуванням зарубіжного досвіду……..90
3.3. Удосконалення боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави…….103
ВИСНОВКИ…….111
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...119
ДОДАТКИ……125

ВСТУП

Категорія бюджетних ресурсів держави як однієї із ключових ланок фінансових ресурсів держави займає чи не найважливіше місце у сучасній фінансовій думці і безперечно тісно пов'язані із економічним становищем країни та добробутом її громадян. На основі бюджетних ресурсів на практиці реалізується категорія бюджету як головного централізованого грошового фонду держави. Зважаючи на те, що бюджетні ресурси є обмеженими, актуальним питанням є пошук нових та оптимізація існуючих варіантів їх формування та напрямів використання з метою найповнішого задоволення соціально-економічних потреб суспільства.

Особливості застосування методів формування бюджетних ресурсів держави залежить від обсягів валового внутрішнього продукту, національного багатства, умов господарювання, функцій, покладених на державний апарат та інших чинників. Податково-боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави як домінуючі вектори наповнення дохідної частини бюджету доцільно розглядати як логіку поведінки суспільства що змінюється відповідно до модифікацій фіскального простору.

Модернізація податково-боргових джерел наповнення бюджетних ресурсів держави має на меті не тільки встановлення оптимального рівня оподаткування, сприятливого для функціонування суб'єктів господарювання і одночасно максимального наповнення бюджету. А також вдосконалення боргових джерел як альтернативних в умовах недостатнього обсягу податкових надходжень.

Обрана тематика досить глибоко досліджувалася як у зарубіжній економічній думці, так і у вітчизняній. Зокрема, сутнісним характеристикам податків і державного кредиту, їх внутрішньому змісту і закономірностям розвитку, а також застосуванням їх як ефективних інструментів регулювання національної економіки присвячені праці таких вчених як Андрущенко В.Л., Бризгалін А.В., Базилевич В.Д., Баранова В.Г., Василик О.Д, Крисоватий А.І.,

Лютий І.О., Опарін В.М., Пасічник Ю. В., Федосов В.М., Турянський Ю.І, Фокша Л.В.

Мета дослідження полягає у розробці механізму вдосконалення податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави на основі вивчення теоретичних та оцінки практичних основ досліджуваної проблематики.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати ряд завдань:

– розкрити сутність податків як основного джерела наповнення бюджетних ресурсів держави;
– визначити основні позикові джерела наповнення бюджету;
– охарактеризувати індикатори оцінки податково-боргового формування бюджетних ресурсів держави;
– здійснити структурно-динамічний аналіз податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави;
– проаналізувати вплив факторів на податково-боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави;
– оцінити ефективність системи податково-боргового наповнення бюджетних ресурсів держави;
– скласти модель інтегральної оцінки ефективності податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави;
– обґрунтувати методи вдосконалення процесу формування податкових джерел бюджетних ресурсів держави з врахуванням зарубіжного досвіду;
– запропонувати шляхи вдосконалення боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави.

Об’єктом дослідження є податково-боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави, а предметом – теоретичні засади та прикладні рекомендації щодо механізму податково-боргового наповнення бюджету.

У ході дослідження було використано такі загальнонаукові методи як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, індукції, дедукції, графічний, формалізації та моделювання

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

1.1. Податки як основне джерело формування бюджетних ресурсів держави

В умовах функціонування ринкової економіки та реформування бюджетних відносин особливо актуальною постає проблема формування стабільної фінансової бази для реалізації усіх функцій та завдань, покладених на органи державної влади та місцевого самоврядування. Разом із необхідністю організовувати безперервний процес бюджетних надходжень, потрібно забезпечувати пошук альтернативних джерел формування бюджетних ресурсів та виявляти відповідні резерви їх зростання та оптимізації. Державний бюджет є важливим інструментом ефективної реалізації фінансової політики, оскільки бюджетна система є ключовою ланкою державних фінансів. Даний централізований фонд грошових коштів охоплює весь комплекс розподільчих та перерозподільчих відносин у суспільстві за рахунок участі як юридичних, так і фізичних осіб. Державний бюджет є вагомим інструментом макроекономічного регулювання, чого неможливо досягнути за допомогою інших засобів. Це обумовлено необхідністю здійснення розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту між регіонами країни, секторами економіки, верствами населення з метою підвищення ефективності реалізації фінансової політики держави, забезпечення фінансування об’єктів соціально-культурної сфери, державного управління та охорони навколишнього природного середовища [1].

У сучасних умовах функціонування держава використовує чималу кількість методів та інструментів акумуляції бюджетних ресурсів, які включають різноманітні форми розподілу та перерозподілу ВВП як основного джерела фінансових ресурсів держави. Відповідно, виділяють такі методи

формування бюджетних ресурсів держави: податковий метод; неподатковий метод; трансфертний метод; кредитний метод; емісійний метод [11].

Найдієвішим та домінуючим серед зазначених джерел є податковий метод наповнення бюджетів усіх рівнів. За наявних соціально-економічних, соціально-політичних умов розвитку суспільства об'єктивною реальністю є те, що усі свідомі суб'єкти господарювання повинні віддавати частину свого доходу для досягнення державою поставлених цілей та вирішення певних завдань, для отримання в майбутньому гарантованих державою суспільних благ. Економічна історія свідчить про те, що із розвитком суспільних відносин, державотворенням розвивалася і система податків, яка відповідала наявним особливостям певного історичного періоду, наприклад, способу виробництва, розвитку товарно-грошових відносин, джерелам формування доходів та напрямкам здійснення витрат, функціям держави [1].

У сучасних умовах сталого економічного розвитку податки та ефективна податкова система є одним із найважливіших інструментів регулювання економіки, а поряд з монетарною, борговою політиками є невід'ємною складовою економічного механізму, від ефективності функціонування якого залежить розвиток як окремих галузей, ланок і сфер економіки так і її розвиток в цілому. А їх планування дозволяє розробляти ефективні стратегії і тактики для підвищення дієвості державного сектору управління.

У сучасній науковій літературі немає єдиного визначення поняття «податок», їх варіативність свідчить про наявність різних підходів до наукового аналізу відповідного об'єкта. Найбільш використовуваним у літературі є визначення за Податковим кодексом: податок – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до Податкового кодексу [3]. Аналогічно розкриває зміст Л. Л. Ігоніна, податок – обов'язковий та індивідуальний платіж, який стягують з організацій і фізичних осіб у формі відчуження грошових засобів з метою фінансового забезпечення діяльності держави та муніципальних утворень [7]. Та М.П. Леоненко, за його твердженням, податок – обов'язкові внески

платників до бюджету та позабюджетних фондів, розміри і терміни сплати яких регламентує держава [8].

В.Л. Андрущенко розглядає податки як демократичні за процедурою встановлення, але примусові за формою стягнення платежі індивідів і корпорацій, призначені для трансферту фінансових ресурсів з приватного сектора в державний з метою фінансування суспільних, загальнонаціональних, урядових потреб способом, альтернативним емісії та позикам [4].

На відміну від попередніх визначень, як грошові відносини, що опосередковують односторонній рух вартості від платника до держави у встановлених розмірах, у визначені строки та у певному порядку розглядає податок Г.М. Бродський [5]. Аналогічно обґрунтовує М.В. Романовський, податки як імперативні грошові відносини без надання суб'єкту податку будь-якого еквівалента, у процесі яких формується бюджетний фонд [9].

А.В. Бризгалін розкриває податок як пряме вилучення державою певної частини валового суспільного продукту на свою користь для формування централізованих фінансових ресурсів [6].

Як специфічну форму, підсистему виробничих відносин, відносин економічного базису обґрунтовує податки В.М. Федосов. Він наголошує, що податки виражають частину відносин, що виникають на стадії розподілу в процесі розширеного відтворення, мають вторинний, похідний, перерозподільчий характер [10].

Відповідно до наведених визначень, у ході визначення сутності податків проявляються такі їх ознаки як: обов'язковість, регулярність, безповоротність, примусовість, безоплатність, законність, не цільових характер, вилучаються для забезпечення виконання державою, покладених на неї функцій. Узагальнивши дані наукові підходи до визначення сутності терміну «податок» можна прокласифікувати їх з точки зору фінансово-економічного, правового, філософського та соціально-економічного змісту.

У сучасній фінансовій науці та податковому законодавстві використовують три основні терміни для позначення платежів державі:

податок, плата, відрахування. Згідно Податкового кодексу України, податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку. Збором є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди. Плата передбачає певну еквівалентність відносин платника і держави; відрахування передбачає цільове призначення коштів.

Рис. 1.1 Класифікація змістовних характеристик терміну «податок»

Джерело: складно автором на основі [11]

Обґрунтування сутності податків із позиції їх фінансово-економічного змісту пояснює необхідність вилучення частки ВВП (усуспільнення деякої частини індивідуальних доходів) на користь держави для формування централізованого фонду грошових ресурсів, тобто бюджету. Правова природа податків пов'язана із закріпленими в Податковому кодексі нормами, а саме видами, елементами податку, особливостями їх закріплення за різними видами бюджетів. А також правилами їх адміністрування та контролю за їх справлянням. Трактування філософського підходу зводиться до характеризування податку як добровільного платежу на суспільні блага, тобто задоволення соціальних потреб держави. У даному контексті добровільність ототожнюється із свідомістю суб'єктів господарювання до сплати їх

зобов'язань для формування фінансових ресурсів держави. Соціально-економічний зміст розкривається через систему взаємодії держави та платників податків для забезпечення інтересів домогосподарств, підприємств та держави на принципах взаємної відповідальності.

Використання податків як фінансових інструментів для формування фінансових ресурсів держави та забезпечення виконання нею основних функції повинне ґрунтуватися на певних принципах, які вперше сформував А.Сміт та виклав їх у чотирьох основних правилах:

- справедливість – рівномірний розподіл податкового тягаря відносно доходів та загальність оподаткування для населення.
- визначеність – платнику податку мають бути заздалегідь і точно відомі суми, спосіб, час платежу, а також механізм їх визначення.
- зручність – усі податки мають стягуватися у найзручніший спосіб і час для платника, щоб не створювати незручностей його діяльності.
- економії (раціональності) – кожен податок має стягуватися так, щоб із доходу платника вилучалося якомога менше понад те, що надходить до державного бюджету, тобто мінімум витрат на їх адміністрування [15].

Із подальшим розвитком фінансової науки ці принципи доповнювалися іншими, наприклад принцип фіскальної достатності А.Вагнера, економічної ефективності і політичної відповідальності Дж. Стігліца.

Базуючись на загальновизнаних принципах оподаткування, законодавчою владою України було визначено принципи податкової системи і внесено їх до Податкового кодексу [3]:

1. Загальність оподаткування, тобто кожна особа має сплачувати встановлені Податковим кодексом податки і збори, платником яких вона визнається.

2. Рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, тобто забезпечення однакового підходу до усіх платників податків, незалежно від національності, раси, релігії, походження капіталу, форми власності юридичної особи.

3. Невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства.

4. Фіскальна достатність, означає, що податки та збори повинні встановлюватися так, щоб досягалася збалансованість видатків та надходжень бюджету.

5. Соціальна справедливість, встановлення ставок податків відповідно до можливостей платника.

6. Економічність оподаткування, обсяг надходжень від податків повинен перевищувати витрати на їх адміністрування.

7. Нейтральність оподаткування.

8. Стабільність.

9. Рівномірність та зручність сплати.

10. Єдиний підхід до встановлення податків та зборів.

Однією із основних характеристик, що дозволяє глибше зрозуміти природу податків є визначення основних елементів податку, які відіграють визначальну роль у процесі формування фінансових ресурсів держави. Відповідно до Податкового кодексу визначають такі елементи податку: суб'єкти оподаткування – фізичні та юридичні особи, на яких покладено обов'язок зі сплати податків та зборів, а також їх нараховувати, утримувати та перераховувати до відповідних бюджетів. Платник податку може бути визначений суб'єктом оподаткування одним або декількома податками та зборами, це залежить від діяльності, яку він здійснює, володіння певним майном, або інших обстави. Податкове законодавство зачасту починається із визначення суб'єктів оподаткування – платників податку, оскільки в першу чергу необхідно чітко розуміти, хто повинен платити та хто несе перед державою відповідальність за несвоєчасну або неповну оплату податку.

Об'єкт оподаткування – дохід, майно, товари, операції та інші об'єкти, з наявністю яких у платника виникає податкове зобов'язання. Об'єкт має бути стабільним, чітко визначеним та мати безпосереднє відношення до платника. База оподаткування – конкретне вартісне, фізичне вираження об'єкта

оподаткування до якого застосовується ставка і від якого залежить розмір податкового зобов’язання. Ставка податку – величина податку з одиниці об’єкта оподаткування. Розрізняють чотири види ставок: прогресивні (розмір збільшується при збільшенні бази оподаткування), пропорційні (не залежать від розміру бази), регресивні (зі збільшенням бази ставки зменшуються), тверді (встановлюються в абсолютній сумі на одиницю об’єкта). Податкова пільга – законодавчо закріплене повне або часткове звільнення від сплати податків і зборів. Податковий період – встановлений період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків і зборів. Строк та порядок сплати податку період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку із сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений у порядку, визначеному податковим законодавством. Для кожного податку визначається свій законодавчо закріплений строк та порядок сплати [14].

Функції податків визначаються їх сутністю і є суміжними з поняттям функцій фінансів, реалізуючи ті ж самі завдання, але у вужчих межах. Першочергово функції податків поділяють на основні (на їх базі побудований податковий механізм) та додаткові (деталізують головні цілі податків). Найважливішою функцією податків є фіскальна, відповідно до неї податки виконують своє найголовніше призначення – мобілізація фінансових ресурсів держави для задоволення потреб всього суспільства. Для виконання даної функції, держава має забезпечувати не лише достатню кількість надходжень, а і їх стабільність, надійність та надійність. Стабільність визначається тим, що заплановані відповідно до Закону України «Про державний бюджет» суми податкових надходжень будуть отримані у повному обсязі. Постійність означає те, що податки мають надходити рівномірно протягом року у визначені законодавством строки, а не у вигляді разових платежів. Так як від надходжень податків напряму залежить подальше здійснення видатків, то вони повинні узгоджуватися у часі, відповідно до бюджетного розпису.

Регулююча функція податків проявляється у здатності впливати на економічні процеси (стимуляція чи де стимуляція темпів зростання, збільшення чи зменшення капіталу, вплив на платоспроможний попит громадян), мати безпосередню роль у вирішенні соціальних завдань. Контрольна функція проявляється у ході оцінки збалансованості податкової системи в цілому, кожного податку зокрема, при перевірці відповідності запланованих показників та фактичних [12].

Додаткові функції поділяють на розподільну, стимулюючу та накопичувальну. Розподільна функція конкретизує регулюючу, оскільки через механізм розподілу ВВП як джерела податкових надходжень держава має можливість впливати на різні аспекти соціально-економічного життя на макрорівні та чинити вплив на діяльність суб’єктів оподаткування на мікрорівні. Як зазначав економіст О.Д. Василик: «застосування терміну "розподільчо-регулююча функція" є найдоцільнішим, оскільки, він точно розкриває зміст цієї функції, механізм її прояву, підкреслює органічне поєднання розподільчого призначення з регулюючим впливом оподаткування. Поряд з цим, ця функція стабілізує і розширює податкову базу і, відповідно, забезпечує ефективну дію фіскальної функції, тобто, це ще раз підтверджує тісний взаємозв'язок та взаємозумовленість фіскального і регулюючого аспектів функціонування податків» [12]. Стимулююча функція реалізується через систему пільг та оптимізацій і створює орієнтири для розвитку суб’єктів господарювання. Накопичувальна функція акумулює в собі всі попередньо визначені функції податків та спрямована на створення умов активного нагромадження юридичними і фізичними особам, тобто збільшення виробничих потужностей та розширене відтворення [12].

Класифікують податки за різними ознаками. За формою оподаткування всі податки в Україні поділяються на прямі та непрямі. Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платника податків і сплачуються за рахунок їхніх доходів, а сума податку безпосередньо залежить від розмірів об’єкта оподаткування. Непрямі податки встановлюються в цінах товарів та

послуг і сплачуються за рахунок цінової надбавки і їх розмір безпосередньо не залежить від розміру доходу. Найбільша частка податкових надходжень економічно розвинених країн у структурі припадає саме на прямі податки і відповідно чим бідніша країна, тим більше у структурі переважають непрямі податки.

За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на податки на доходи – стягуються з доходів фізичних та юридичних; податки на споживання сплачуються не при отриманні доходів, а при їх використанні, безпосередньою їх формою є непрямі податки; податки на майно – встановлюються щодо нерухомого і рухомого майна, особливістю їх є те, що вони сплачуються постійно, доки майно є у власності [13].

Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки, вони поділяються на загальнодержавні та місцеві. Загальнодержавні встановлюються вищими органами влади і їх стягнення є обов'язковим на всій території країни, незалежно від того, до якого бюджету вони зараховуються. Згідно ст. 9 Податкового кодексу в Україні виділяють такі види загальнодержавних податків [3]:

- податок на додану вартість;
- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на прибуток підприємств;
- акцизний податок;
- мито;
- рента;
- екологічний податок.

Місцеві податки та збори встановлюються місцевими органами влади, є обов'язковими до сплати в межах певних адміністративно-територіальних одиниць та зараховуються до їх бюджетів. У податковій системі України функціонують такі місцеві податки та збори, відповідно до ст. 10 Податкового кодексу [3]:

- податок на майно (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, плата за землю),
- єдиний податок,
- туристичний збір,
- збір за місця для паркування транспортних засобів

У ході формування податкової системи України для забезпечення економічного зростання держави та розвитку регіонів, здійснення процесу децентралізації відбувається розподіл загальнодержавних податків між державним та місцевими бюджетами. Це дозволяє органам місцевого самоврядування виконувати свої функції на високому рівні та сприяє соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Це стосується податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток підприємств, акцизного податку, екологічного податку, ренти. При перерозподілі дані податки не втрачають статусу загальнодержавних, для місцевих бюджетів вони є закріпленими доходами бюджету.

Таблиця 1.1

Відсотковий розподіл податку на доходи фізичних осіб між бюджетами різних рівнів в України

Місцевий бюджет	Відсоток від обсягу ПДФО, що зараховується до доходів загального фонду відповідного бюджету (втратили чинність) (ст. 65-66 БКУ)	Відсоток від обсягу ПДФО, що зараховується до доходів загального фонду відповідного бюджету (чинні) (ст. 64 БКУ)
Бюджет м. Києва	50 %	40 %
Бюджет м. Севастополя	100 %	100 %
Обласний бюджет	25 %	15 %
Бюджет міст республіканського значення	75 %	60 %
Бюджет міст обласного значення	75 %	60 %
Районний бюджет	50 %	60 %
Бюджети об'єднаних територіальних громад	-	60 %
Бюджет АРК	25 %	15 %
Бюджети сіл, їх об’єднань, селищ, міст районного значення	25 %	-

Джерело: складено автором на основі [2]

Зарахування податку на прибуток підприємстві відбувається у наступному співвідношенні: 10% до бюджету м. Києва та обласного бюджету, 90% до державного бюджету. Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної форми власності зараховується у 100% розмірі до місцевих бюджетів.

За способом стягнення розрізняють: розкладні та окладні. Розкладні податки встановлюються в загальній сумі відповідно до потреб в доходах, а потім суму розкладають по окремих платниках, в основному використовуються в місцевому оподаткуванні. Окладні податки передбачають установлення спочатку ставок для всіх платників, а розмір податку буде залежати від розмірів його бази оподаткування [15, с.40]

Залежно від впливу на доходи платника поділяють на пропорційні (частка податку не змінюється від розміру доходу платника), прогресивні (частка в доході збільшується із зростанням доходу), регресивні (частка в доході зменшується) [7, с.13].

Податкова система і її безпека є однією із ключових в системі фінансової безпеки країни, через те, що має вплив на усі сфери і ланки фінансової системи. Насамперед можна прослідкувати вплив податкової політики на формування державного боргу [18]:

1. нестабільність податкової політики має наслідок недоотримання коштів у бюджеті і зростання бюджетного дефіциту, тобто порушення бюджетної безпеки;
2. дефіцит ресурсів – погіршення боргової безпеки, оскільки для покриття дефіциту здійснюються запозичення і формується державний борг;
3. скорочення золотовалютних резервів призводить до погіршення показників монетарної та валютної безпек, а також погіршує авторитет держави на міжнародному рівні;
4. постійні коливання кон’юнктури ринку призводять то дестабілізаційних процесів у всій фінансовій системі, а отже, погіршують показники фінансової безпеки в цілому.

Отже, акумуляція бюджетних ресурсів за допомогою податкового методу зумовлює активне втручання держави у розподільчі процеси та здійснення постійного контролю за грошовими потоками для достатнього задоволення фіскальних потреб держави та інтересів платників податків. Податки є своєрідним відображенням матеріальних відносин між державою, населенням та суб'єктами господарювання, які виникають на основі примусового відчуження частини новоствореної вартості у грошовій формі.

1.2. Боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави

Цілком очевидним є те, що в умовах постійної незбалансованості бюджету, а саме переважанні видатків на доходами все більшого фіскального значення набувають залучені на умовах кредиту кошти, які разом із податковими надходженнями є потужним і важливим джерелом формування фінансових ресурсів держави. Варто відзначити, що при характеристиці категорії «доходи бюджету» ми визначаємо їх як складову бюджетних ресурсів, які мають похідний характер. Не всі бюджетні ресурси є доходами бюджету, тобто поняття доходи є вужчим від поняття бюджетні ресурси, адже певна їх частина акумулюється за допомогою кредитного методу – це є фінансуванням бюджету.

У сучасних умовах функціонування державних фінансів можна виділити таку властивість бюджетних ресурсів, як взаємозамінюваність або альтернативність. Недоступність певного виду бюджетних ресурсів в умовах трансформації економіки (наприклад, через скорочення виробництва, зменшення доходів суб'єктів господарювання, фізичних осіб, зниження доходів від державного майна тягнуть за собою скорочення податкових та неподаткових находжень) змушує шукати альтернативні джерела формування бюджетних ресурсів, потрібних для нормального функціонування держави, якими є боргові ресурси.

Постійне використання державою позикового методу мобілізації бюджетних ресурсів зумовлює акумуляцію значних боргових зобов'язань.

Нагромадження державного боргу відбувається через об'єктивну необхідність використовувати додаткові бюджетні ресурси для виконання державою своїх функцій в умовах нестачі інших джерел фінансування суспільних потреб. Боргові ресурси мають властивість згладжування нерівномірності наповнення бюджету податковими та неподатковими надходженнями та чинять менш негативний вплив на національну економіку, напротивагу додатковій емісії грошей. Зачасту уряди країн надають перевагу борговому наповненню бюджетних ресурсів, ніж підвищенню податків.

У разі якщо структура і обсяги державних позик сприяють позитивній динаміці грошово-кредитного ринку та цілком відповідають стратегії розвитку національної економіки, то вони стають потужним каталізатором довгострокового економічного зростання. І навпаки, якщо збільшення рівня державного боргу супроводжується нагромадженням дисбалансів у першорядних для економічного розвитку сферах, то непродумана, необґрунтована, політика у частині державних запозичень може стати джерелом загострення фіскальних ризиків та спровокувати загрозу борговій безпеці. Перетворення боргових джерел формування фінансових ресурсів держави на інструмент стимулу або перетворення їх на тягар напряму залежить від методів та способів їх залучення та регулювання.

Відповідно до даних, наведених у таблиці 1.2, спостерігаємо, що формування фінансової системи незалежної України та зокрема наповнення бюджетних ресурсів держави протягом усіх періодів супроводжувалося залученням боргових ресурсів.

Таблиця 1.2

Етапи трансформації боргового формування бюджетних ресурсів України

Етап	Роки	Основні ознаки етапу
I	1992-1996 рр.	Безсистемність залучення боргових ресурсів держави; домінування прямих кредитів НБУ та урядових гарантій з іноземними кредитами; початок співпраці з міжнародними фінансовими організаціями; становлення ринку внутрішні державних запозичень

Продовження табл. 1.2

II	1997-2000 рр.	Відсутність виваженої державної боргової політики; активне позичання ресурсів як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках капіталу; висока доходність державних облігацій; побудова облігаційної піраміди; залучення системних кредитів МБРР і комерційних позик
III	2001р.-І половина 2008р.	Перехід від антикризових заходів до боргової політики, спрямованої на зменшення боргового тиску на економіку; поступове зниження вартості внутрішнього боргу
IV	ІІ половина 2008 р.-2009 р.	Стрімке зростання обсягів боргових зобов'язань держави; збільшення в структурі боргу кількості ОВДП, що перебували у власності Національного банку України, та короткострокових ОВДП
V	2010-2013 рр.	Активне нарощування боргових зобов'язань держави; збільшення витрат на погашення і обслуговування боргу через високу ціну та короткостроковість запозичень
VI	2014 р. – теперішній час	Перевищення граничного рівня державного боргу, регламентованого Бюджетним кодексом України; реструктуризація і списання частини зовнішнього боргу, значні витрати бюджету на обслуговування боргу

Джерело:[16]

Боргове формування бюджетних ресурсів нерозривно пов'язане із поняттям державного кредиту, адже саме на основі кредитування в першу чергу здійснюється фінансування бюджету. У кредитних відносинах держава може виступати позичальником, кредитором та гарантом. З точки зору формування бюджетних ресурсів нас цікавить позиція держави як позичальника та гаранта. У сучасній економічній науці найпоширенішим є визначення В.Л. Андрущенка, який стверджує, що державний кредит – рух позикового капіталу у формі здійснюваних на фондовому ринку ф'ючерсних обмінних угод, у яких кредитори в порядку особистої послуги передають державі кошти в борг з довіри до неї із розрахунком на вигоду матеріального, політичного і соціального характеру [17]. За твердженням О.П. Близнюка, державним кредитом є сукупність економічних відносин, що виникають між державою та фізичними і юридичними особами з приводу мобілізації додаткових грошових коштів на кредитній основі у процесі формування загальнодержавного фонду фінансових ресурсів, у яких держава може виступати як позичальник, кредитор або гарант [18].

Як специфічну ланку державних фінансів, яка не має окремого грошового фонду (кошти, що мобілізуються з його допомогою, проходять, як

правило, через бюджет) та відокремленого органу управління характеризує державний кредит В.Д. Опарін. Та зазначає, що він характеризує особливу форму фінансових відносин держави та безпосередньо пов'язаний з бюджетним дефіцитом, будучи джерелом його покриття [19].

На думку О.Р. Романенка, державний кредитом можна назвати відносини вторинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту [20].

Із точки зору правових аспектів трактує категорію державного кредиту С.І. Юрій, як врегульований нормами права механізм залучення додаткових коштів державою або сукупність особливих фінансових правовідносин, передбачених нормативно-правовими актами, що обумовлюються політико-економічними прерогативами держави у процесі залучення нею тимчасово вільних коштів на засадах добровільності [21].

З огляду на наведені визначення терміну «державний кредит» можна визначити принципи, на яких відбувається процес кредитування, а саме [17]:

- строковість (кошти надаються в користування на певний визначений заздалегідь термін часу);
- платність (за надання коштів у користування позичальник сплачує винагороду кредитору – процент);
- поворотність (після завершення визначеного терміну, позичені кошти мають бути повернені);
- забезпеченість (може застосовуватися застава або гарантія третьої особи, щодо повернення коштів. Слугує для формування впевненості кредитора щодо поворотності позики);
- цільове призначення (як правило, кошти надаються для виконання конкретного завдання).

Кредитні відносини, коли держава виступає гарантом пояснюються тим, що держава не хоче втрачати суб'єкти господарювання, які як правило функціонують у пріоритетних для країни галузях економіки і беруть участь у формуванні бюджетних ресурсів, шляхом сплати податків та слугують джерелом робочих місць. У такому випадку, державна гарантія – це

зобов’язання держави в особі уряду повністю або частково виконати платежі на користь кредитора у випадку невиконання позичальником зобов’язань щодо повернення грошових коштів на умовах строковості та платності. Варто зазначити, що реальне збільшення суми державного боргу відбувається лише в разі невиконання боржником зобов’язань. Даний механізм використовується урядами для підвищення довіри до підприємств-позичальників та покращення їх рівня кредитоспроможності.

За нормального функціонування економіки, державні запозичення мають здійснюватися лише тоді, коли недоступними та вичерпаними є інші джерела формування бюджетних ресурсів. Разом з тим, держава зобов’язана забезпечувати результативність та ефективність використання позикових коштів, залучення яких можливе лише за наступних умов:

1. Існування кредиторів із тимчасово вільними коштами;
2. Довіра кредиторів до держави – позичальника;
3. Зацікавленість кредиторів у тому, щоб надати кредит державі;
4. Можливість держави-позичальника повністю і своєчасно повернути борги і виплатити відсотки за ними [28].

У сучасних умовах потреба держави у кредитуванні зумовлюється тим, що при здійсненні своєї діяльності держава виходить за межі фіскальних можливостей. Задовольнити постійно зростаючі потреби суспільства за рахунок збільшення податків і зборів є достатньо проблематичним, що пояснюється кривою Лаффера, адже при підвищенні ставок податків настає точка (вершина), коли подальша політика податкової експансії може призвести до тінізації економіки, відпливу капіталу. Крім цього, основними передумовами виникнення кредитних відносин є: постійний дефіцит державного бюджету, обумовлений більшими темпами зростання видатків над доходами; залучення коштів міжнародних фінансових інституцій для поповнення золотовалютного запасу і підтримки національної грошової одиниці; необхідність реструктуризації існуючих боргів; реалізація соціально-економічних програм розвитку держави та регіонів.

Результатом вибору механізму кредитного наповнення бюджетних ресурсів є державний борг. Упродовж розвитку фінансової думки представники різних економічних течій неоднозначно трактували сутність державного боргу та його вплив на економічні процеси в державі. Класична школа розглядала державний кредит і борг як суто негативне явище, наслідком якого може бути банкрутство держави. Прихильники кейнсіанства напротивагу класикам вважали кредит важливою ланкою державних фінансів, засобом досягнення такої важливої складової як ефективний попит, скорочення якого може призвести до посилення безробіття та скорочення виробництва. Також один з провідних економістів сучасності, Лауреат Нобелівської премії з економіки Дж. Стігліц, переконаний, що саме внутрішні та зовнішні державні запозичення як джерела формування бюджетних ресурсів є інструментом стимулювання зростання економіки [30].

Фінансування дефіциту бюджету за рахунок позик є реальною альтернативою податковому навантаженню на господарюючі суб'єкти, що уможливлює в майбутньому економічне зростання. Також як зазначає І.М. Верещака, боргове формування бюджетних ресурсів має відносно нижчу політичну ціну (за винятком кредитів Міжнародного валютного фонду, які супроводжуються конкретними вимогами до держав-позичальників), порівняно із збільшенням податкового тиску на фізичних та юридичних осіб [18].

Державний кредит як фінансова категорія поєднує в собі особливості кредитних відносин такі як: платність, поворотність, забезпеченість, строковість, але разом з тим має свої суттєві особливості [30]:

- Визначальна участь держави в особі органів державної влади у кредитних відносинах;
- Основною ціллю є фінансування бюджетних ресурсів, а також джерелом погашення державних запозичень та відсотків є в основному кошти бюджету;
- Призначений для задоволення пріоритетних для суспільства та загальнодержавних потреб

- Кредитні кошти використовуються як для покриття поточних потреба, так і для довгострокових цілей;
- Можливість зловживання з боку органів влади, оскільки залучення кредитних ресурсів для здійснення запланованих видатків зачасту є найлегшим способом вирішення проблеми дефіциту бюджету, особливо з довгостроковим терміном погашення.

Формування бюджетних ресурсів за допомогою кредитного механізму напряму залежить від його інструментів та видів, отже, варто прокласифікувати бюджетні ресурси держави, які формуються кредитним методом (Дод. А).

Основним критерієм за яким класифікують державний кредит як метод формування бюджетних ресурсів держави є за сферою залучення. Основними формами внутрішнього державного кредиту є: державні позики, ощадна справа, запозичення коштів загальнодержавного позикового фонду, казначейські позики, гарантовані позики. Державні позики як основна форма державного кредиту можуть оформлятися двома видами цінних паперів: казначейськими зобов'язаннями та облігаціями.

Облігація характеризує боргове зобов'язання держави після закінчення певного терміну сплатити суму боргу та проценти. Вони можуть бути як цільовими (реалізовуватися під конкретні проекти) так і знеособленими (на покриття дефіциту бюджету). Відповідно до характеристик цінних паперів облігація має номінальну вартість – визначена сума боргу і курсову ціну – та, за якою вона продається і перепродається з огляду на ліквідність, дохідність та надійність. Також існують дисконтні облігації – розміщується за ціною нижче номіналу, а погашається вже за номіналом.

Випуск облігаційних цінних паперів дає змогу державі:

- Профінансувати дефіцит державного бюджету (аби не вдаватися до емісії національної валюти);
- Забезпечити касове виконання бюджету (використання короткострокових цінних паперів в межах одного бюджетного року для ліквідації

короткострокового розриву між доходами та видатками, спричинених недосконалостями бюджетного розпису та касового обслуговування бюджету);

- Профінансувати проекти, відповідно до програмно-цільового методу, на які не вистачає коштів платників податків (наприклад ОВДП «Військові облігації» відповідно до Постанови КМУ від 01.04.2014 р. №101);
- Створити передумови для ефективного розвитку фінансового ринку (ринок державних цінних паперів слугує фундаментальною основою інших ринків боргових зобов'язань);
- Регулювати макроекономічну ситуацію (вплив на грошово-кредитний обіг, банківську систему, інвестиції, заощадження фізичних та юридичних осіб);
- Визначати реальну, справедливу вартість обслуговування державного боргу.

Проте, варто відзначити, що за своєю суттю державні облігації є формою фіктивного капіталу. Адже, при випуску підприємствами цінних паперів джерелом доходу за ними є новостворена вартість, а відсотки за державними облігаціями сплачуються за рахунок доходів бюджету, тому інвестори (кредитори) в державні цінні папери стають власниками частки майбутніх як податкових так і не податкових платежів до бюджету. У цьому полягає специфіка фіктивного капіталу держави, що призводить, в кінці кінців до збільшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання. Даний принцип описаний відомими економістами К. Марксом, П. Леруа-Больє як податок взятий наперед або антиципований податок.

Казначейські зобов'язання – ще один вид державних цінних паперів, які спрямовані лише на покриття дефіциту бюджету, як правило оформляються на короткостроковій основі. Відповідно до закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», казначейські зобов'язання - державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання

грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України [23].

Номінальна вартість даного боргового інструменту визначається як в національній, а відповідно до внесених змін у 2012 р. і в іноземній валюті. За терміном обігу можуть бути короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими, можуть розміщуватися як в документарній так і без документарній формі. Особливістю даних цінних паперів є те, що їх випуск відноситься до бюджетного процесу і не підлягає регулюванню Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Емітентом казначейських зобов'язань є держава в особі Міністерства фінансів (центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну бюджетну політику у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом) за дорученням Кабінету Міністрів України [24].

Зважаючи на механізм бюджетного планування, соціальні настрої, що панують у суспільстві та дії уряду спрямовані на покриття бюджетного дефіциту, з метою чого здійснюється випуск казначейських зобов'язань об'єктивно визначеними є наступні економічні, організаційні, соціальні чинники, що не дають можливості даним цінним паперам реалізувати свій фінансових потенціал як інструментів формування бюджетних ресурсів держави:

- Не сприйняття та не усвідомлення громадянами своєї ролі у фінансування бюджетних ресурсів держави, не розуміння необхідності підтримувати реалізацію державних заходів у сфері соціально-економічної політики.
- Втрачена довіра до державних регуляторів, до ринку державних цінних паперів та банківських установ.
- Низький рівень фінансової грамотності населення та фінансова не активність домогосподарств.
- Здійснення реалізації виключно через систему АТ «Державний ощадний банк України».

- Відсутність дострокового погашення, що спонукає до розвитку вторинного ринку казначейських зобов’язань, об підвищити їх дієвість.
- Виходячи із досвіду випусків, номінальна вартість в окремих емісіях була високою, а дохідність не досягала середньоринкової.

У процесі здійснення кредитної діяльності та в міру глобалізації світового господарства держава виходить на зовнішні фінансові ринки для залучення нових інструментів формування бюджетних ресурсів. Так основними формами залучення зовнішніх державних запозичень є: випуск боргових цінних паперів на міжнародних ринках, отримання кредитів від урядів інших держав, отримання позик від міжнародних фінансових організацій та інституцій. Використання перших двох форм базується на тих самих принципах та засадах, що і державне внутрішнє кредитування, а співпраця із фінансовими інституціями дещо відрізняється, адже передбачає виконання низки критеріїв ефективності.

Україна на світовому фінансовому ринку співпрацює із провідними фінансовими інституціями, зокрема із Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком. Найтісніші кредитні зв’язки уряд України має із Міжнародним валютним фондом, відносини з яким регламентуються нормативно-правовими актами, програмами, стратегіями, меморандумами, угодами. Кредити МВФ надаються за умови втілення, передбачених угодами реформ та виконання цілої низки «критеріїв ефективності», основними з яких є: досягнення макроекономічної стабільності, зміни у податкових, енергетичних, пенсійних промислових сферах, дотримання певного рівня чистих міжнародних резервів НБУ, досягнення відповідних монетарних показників та показників дефіциту бюджету. Основним напрямом використання кредитів МВФ були: фінансування дефіциту платіжного та торговельного балансів, обслуговування зовнішнього боргу, поповнення золотовалютних резервів, що дало змогу підтримувати національну грошову одиницю.

Значення державного кредиту у формуванні бюджетних ресурсів держави найбільш повно відображається через притаманні йому функції як фінансової категорії, а саме: фіскальну, регулюючу, розподільну та контрольну. Дані функції цілком співпадають із функціями податків, що обумовлено їх первісним призначенням – формування бюджетних ресурсів держави. Проте цілком об'єктивним є те, що боргове фінансування зачасту виконує ті функції, що нездатні виконати податки.

Фіскальна функція відображає базисне призначення державного кредиту – наповнення централізованого фонду грошових коштів – бюджету за допомогою залучення тимчасово вільних грошових коштів. В умовах, наявності структурного дефіциту бюджету , актуальність даної функції підвищується, адже зачасту саме державний кредит є основним джерелом покриття дефіциту.

Регулююча функція проявляється в здатності кредиту впливати на основні сфери економіки – грошовий обіг, стан інвестиційного ринку, рівень інфляції, золотовалютні резерви.

Розподільна функція дає змогу спрямовувати кредитні потоки на збалансування бюджету та здійснення запланованих видатків. За допомогою державного кредиту є можливим забезпечити рівномірний розподіл податкового навантаження в часі. Також ефективніше розподіляються кошти між регіонами та галузями економіки.

Контрольна функція забезпечує цільове використання кредитних коштів, своєчасність та повноту їх повернення, а також сплату процентів. Контроль присутній на кожному етапі кредитного процесу: залученні, використанні, поверненні.

Результатом руху позикового капіталу в системі кредитного формування бюджетних ресурсів є державний борг, який став постійною, іманентною складовою системи державних фінансів та важливим інструментом регулювання макроекономічних процесів. Відповідно до Бюджетного кодексу, державний борг є сумою боргових зобов'язань держави з повернення

отриманих та непогашених кредитів станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення [2].

Узагальнюючи різносторонній вплив державних запозичень варто відзначити, що здійснюючи боргове наповнення бюджету, ефект спостерігається не лише при формуванні бюджетних ресурсів, а і в інших аспектах, при чому як позитивний так і негативний. Позитивними сторонами є: беземісійне формування бюджетних ресурсів держави, стабілізація грошового обігу, посилення глобалізованості національного кредитного ринку, формування потенційних можливостей економічного розвитку, при використанні запозичень на інвестиції – збільшення національного доходу. Негативними сторонами є: зниження фіскального потенціалу (антиципований податок), загроза залежності державних фінансів від кредиторів, скорочення інвестиційних можливостей економіки, збільшення державних витрат на обслуговування боргу, при здійсненні зовнішніх запозичень – підвищення чутливості національної економіки до світових фінансових криз.

Отже, суспільно-економічне призначення державного кредиту полягає у використанні законодавчо закріпленого кредитного інструментарію, який використовується у формуванні бюджетних ресурсів держави в умовах неспроможності податкового системи забезпечити повністю виконання державою покладених на неї функцій. Адже при зростанні потреб суспільства, задовольнити їх тільки за рахунок податків неможливо. Тому державні регулятори використовують альтернативні методи фінансування бюджетних ресурсів. Використання кредитних інструментів дає змогу урядам покрити бюджетний дефіцит та профінансувати важливі соціально-економічні програми. Боргове фінансування бюджетних ресурсів ґрунтується принципах поворотності, платності, строковості, при цьому важливим також є довіра до держави як до надійного позичальника. При залученні державних позик відповідні органи влади намагаються максимізувати ефективність використання коштів та мінімізувати вартість їх обслуговування, використовуючи при цьому

найдоцільніші інструменти: цінні папери (облігації, казначейські зобов'язання), заощадження населення, кошти загальнодержавного позикового фонду.

1.3. Індикатори оцінки ефективності податково-боргового наповнення бюджетних ресурсів держави

Функціонування будь-якого інструменту, економічного чи не економічного оцінюється через його дієвість і зокрема ефективність. За визначенням С. В. Мочерного, ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту, які визначаються як відношення результату до витрат, що забезпечили цей результат [26].

Ефективність податкового наповнення бюджету залежить насамперед від механізму справляння податків, чіткості законодавства та дотримання принципів оподаткування. Беручи до уваги функції податків, розрізняють фіскальну, економічну та соціальну ефективність, кожна з яких має свої визначені показники.

Фіскальна ефективність – це спроможність податку забезпечувати наповнення бюджетів різних рівнів. До вимірників фіскальної ефективності належать: абсолютні обсяги та питома вага надходжень податку в доходах бюджетів і ВВП. На дотримання фіскальної ефективності впливає чимало чинників, зокрема величина доходів фізичних та юридичних осіб, інвестиційний клімат в країні, рівень доходів та витрат домогосподарств, обсяги податкових пільг, стабільність податкового законодавства [27].

Економічна ефективність оподаткування – зведення до мінімуму негативного впливу податкової системи на ефективний розподіл ресурсів та господарську діяльність суб'єктів економіки. Зокрема економічна ефективність податків реалізується через нарощення обсягів виробництва, споживання, збільшення кількості рентабельних суб'єктів господарювання (відповідно і податкові надходження), звуження тіньового сектора, підвищення інвестиційної

активності підприємств. Економічна ефективність оподаткування напряму залежить від наступних факторів [3]:

- Якість роботи податкових органів;
- Фінансовий стан платників податків, від якого залежить можливість виконати податкові зобов'язання в повному обсязі;
- Оптимізація системи податкових пільг;
- Спрощення системи нарахування та адміністрування податків;
- Налагодження механізму податкового контролю;
- Рівень фінансової грамотності та податкової культури населення;
- Вдосконалення податкового законодавства, а також системи податкового планування на макро та на мікро рівнях.

Соціальною ефективністю є справедливий розподіл коштів державного бюджету між різними сферами, між виробничою та соціальною, між місцевими бюджетами, підвищення рівня зайнятості, створення належних умов праці, підвищення доходів населення. Сукупність фіскальної, економічної, соціальної ефективності формують систему, на основі якої аналізують ефективність податкової системи в цілому.

Також при оцінюванні ефективності податкової системи враховують зовнішню (на макрорівні) та внутрішню (на макрорівні) ефективність. Оскільки податки стягуються задля того, щоб здійснювати видатки при виконанні державою своїх основних функції, то ефективність на макрорівні проявляється у відповідності рівня податкових надходжень до бюджету і фінансуванні державних витрат. Ефективність податкової системи на макрорівні проявляється через аналіз впливу податкових механізмів на результати діяльності суб'єктів господарювання. Для кількісного вираження впливу податків на формування бюджетних ресурсів було розроблено індикатори ефективності оподаткування, які згруповано в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Індикатори ефективності податкового наповнення бюджетних ресурсів

Показник	Порогове значення	Механізм розрахунку
Рівень концентрації податкових платежів в доходах бюджету, %	-	$\frac{\sum \text{Податкових надходжень}}{\sum \text{Доходів Зведеного бюджету}} * 100\%$
Коефіцієнт покриття податковими надходженнями витрат Зведеного бюджету, %	-	$\frac{\sum \text{Податкових надходжень}}{\sum \text{Витрат Зведеного бюджету}} * 100\%$
Рівень сумлінності сплати податків, %	більше 95	$\frac{\sum \text{Податкових надходжень} - \sum \text{Коштів додатково нарах. до бюджету}}{\sum \text{Податкових надходжень}} * 100\%$
Загальне податкове навантаження,%	-	$\frac{\sum \text{Податкових надходжень}}{\text{ВВП}} * 100\%$
Рівень податкового боргу платників податків, %	менше 5	$\frac{\sum \text{Податкового боргу}}{\sum \text{Податкових надходжень}} * 100\%$
Рівень виконання податкових надходжень	більше 1	$\frac{\sum \text{Податкових надходжень(факт)}}{\sum \text{Податкових надходжень(план)}} * 100\%$
Коефіцієнт еластичності	більше 1	$\frac{(\sum \text{Под. надходж. } 2 - \sum \text{Под. надходж. } 1)/\sum \text{ПН1}}{(\text{ВВП } 2 - \text{ВВП } 1)/\text{ВВП1}}$
Втрати бюджету від пільгового оподаткування	-	$\frac{\sum \text{Податкових пільг}}{\sum \text{Доходів Зведеного бюджету}} * 100\%$
Частка податкових пільг, що є втратами доходів бюджету, %	менше 30	$\frac{\sum \text{Податкових пільг}}{\sum \text{Податкових надходжень}} * 100\%$
Коефіцієнт інвестиційної віддачі податкових пільг підприємств з інвестиціями , %	більше 100	$\frac{\sum \text{Інвестицій}}{\sum \text{Податкових пільг}} * 100\%$

Джерело: складено автором

Рівень концентрації податкових платежів в доходах бюджету відображає сутність фіскальної функції податків, адже чим більшим є вищезазначений показник, тим більш ефективно виконується завдання податкової політики щодо забезпечення дохідної частини бюджету країни.

Чим більшим є Коефіцієнт покриття податковими надходженнями витрат Зведеного бюджету, тим більш ефективно при здійсненні податкової політики дотримується принцип фіскальної достатності та підвищується фіскальна ефективність податкової політики.

Необхідно відзначити, що своєчасна та в повному обсязі сплата податків і зборів – один із найвагоміших чинників створення взаємовигідних відносин

між державою, бізнесом та населенням. Рівень сумлінності сплати податків залежить від колективного знання про механізм оподаткування, від фінансової спроможності суб'єктів господарської діяльності вчасно оплатити свої зобов'язання перед державою, від термінів сплати, визначених законодавством, від налагодженості роботи податкових органів та систем адміністрування податків і зборів.

Оцінка рівня податкового навантаження на національну економіку має чи не найважливіше значення, адже від кількості податків і зборів, їх ставок, доцільності податкових пільг залежить можливість простимулювати та підтримати нарощення діяльності домогосподарств, підприємств та населення, що має прямий влив на формування бюджетних ресурсів держави, а отже і на ефективність економіки. Саме показник загального податкового навантаження слугує мірою ефективності податкової політики, які провадять державні органи влади. Як фіскальний показник він відображає ступінь централізації та усуспільнення валового внутрішнього продукту (як основного джерела сплати податків) та перерозподілу ВВП через бюджетну систему шляхом надання суспільних послуг.

Податковий борг є однією із найголовніших проблем у функціонуванні системи державних фінансів, оскільки впливає на спроможність держави виконувати свої обов'язки перед громадянами, і є доказом того, що існують суперечності у податкових відносинах між платниками податків та державою. Динаміка та обсяг податкового боргу є показниками, що відображають стан соціально-економічних процесів у державі, інвестиційної привабливості конкурентоспроможності. Основною метою більшої частки суб'єктів оподаткування є максимізації прибутку, на заваді досягненню цієї цілі є необхідність виконання фінансових зобов'язань перед державою, загострення проблеми відбувається, коли держава за рахунок коштів платників податків максимізує не якість суспільних послуг, а власну вигоду і невдоволений платник податків ігнорує їх сплату, тим самим збільшуючи власні фінансові ресурси [28].

Значення коефіцієнту виконання запланованих податкових надходжень повинно дорівнювати «1». Чим більшим є відхилення цього коефіцієнту від нормативно встановленого, тим менш ефективно здійснюється адміністрування податків державними органами зборів. При включення даного показника до системи індикаторів ефективності потрібно враховувати, що результативність також включає в себе показники податкового розриву (різниця між сумою податків,які повинні бути сплачені та фактично сплаченими) та витрат на адміністрування податків та зборів. В цілому податковий розрив відображає ту величину податкових надходжень, яка мала бути сплачена, але фактично не надійшла, через об'єктивні причини: наявність податкових недоїмок, ухиляння від сплати, зростання числа неподаних податкових декларацій, неправильне трактування податкового законодавства.

Фахівцями Міжнародного валютного фонду було виокремлено чотири групи країн за наявністю податкового розриву та встановлено граничні його розміри [30, с.157]:

1 група – гранична величина до 10%, висока ефективність системи сплати податків, високий рівень добровільності адміністрування податків і зборів. Податкові процеси в даних країнах є прозорими та зрозумілими, якісне обслуговування платників податків. Важливим моментом є застосування жорсткої системи покарань та штрафів за порушення податкового законодавства.

2 група – гранична величина від 10% до 20% на достатньому рівні забезпечено процес адміністрування. Суб'єкти господарювання лояльно ставляться до зобов'язань перед державою , тому потрібно зміцнювати податкову дисципліну.

3 і 4 група – країни з показником від 20% та більше 40%, тобто системи зборів є низько результативними, характерним є низький рівень податкової культури громадян та невикористання ефективних систем сплати податків, також високий рівень корумпованості податкових органів.

Наступним індексом є «Коефіцієнт еластичності», що відображає загальні тенденції в економіці держави і безпосередній вплив на них податків. Система оподаткування є еластичною, якщо коефіцієнт більший, ніж 1, отже, податкові надходження зростають швидшими темпами, аніж ВВП.

Об'єктом постійної уваги науковців виступає показник «втрат бюджету від пільгового оподаткування», тобто часткового або повного звільнення від оподаткування. Податкові пільги є ефективним інструментом розвитку економіки, якщо вони носять цілеспрямований характер – стимулювання інвестиційної, інноваційної діяльності підприємств, підтримка впровадження державних програм розвитку. Надання пільг має бути дуже виваженим процесом, а також має бути вирішено питання про компенсацію втрат дохідної частини бюджету, адже недоотримання коштів у бюджет призводить до необхідності кредитування.

Найпоширенішою та найбільш використовуваною є податкова соціальна пільга в контексті сплати податку на доходи фізичних осіб. Платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподатковуваного доходу, отримуваного від одного роботодавця у вигляді зарплати, на суму ПСП, як передбачено Податковим кодексом, у розмірі, що дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, - для будь-якого платника податку. Своєю чергою, ПСП застосовують до доходу (у вигляді зарплати), нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця, якщо розмір такого доходу не перевищує суми, яка дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи станом на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 й округленого до найближчих 10 грн.

Податковим кодексом встановлено наступні розмірі податкової соціальної пільги: 100%, 150%, 200%, залежно від наявних підстав, передбачених статтею 169 Податкового кодексу.

Ще одним важливим фактором оцінки ефективності податкового формування бюджетних ресурсів є його відповідність стану національної економіки, інтеграційним процесам, ступеню розвитку галузей економіки – найбільших платників податків, інвестиційним процесам. Основними векторами ефективності виступають:

- стабільність та логічність податкового законодавства;
- оптимальна структура податкових органів;
- наукова та економічна обґрунтованість методів нарахування та адміністрування податкових платежів;
- відповідність числа податків і зборів та їх ставок економічним реаліям в Україні;
- простота та ясність процедури податкового відшкодування;
- узгодження інтересів сторін податкових відносин.

Недостатньо високий рівень ефективності податкових джерел формування, призводить до того, що держава змушена залучати альтернативні ресурси – боргові джерела формування коштів. Ефективність боргової політики як можливості залучення додаткових ресурсів визначається низкою цілей, які ставить перед собою держава, а саме:

- утримання на безпечному рівні індикаторів боргової безпеки;
- залучення ефективних та найдешевших інструментів кредитного ринку;
- ефективне та цільове використання кредитних коштів;
- недопущення формування прострочених заборгованостей по основному боргу та відсотках;
- створення якісної нормативно-правової бази;
- ведення прозорої та чіткої системи обліку та контролю за борговими коштами.

Для досягнення ефективної системи боргового формування бюджетних ресурсів держави було розроблено індикатори боргової безпеки, які відображено у табл. 1.4

Таблиця 1.4

Індикатори боргової безпеки держави

Показник	Порогове значення	Механізм розрахунку
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	менше 60	$\frac{\sum \text{Державного боргу}}{\text{ВВП}}$
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	менше 25	$\frac{\sum \text{Зовнішнього державного боргу}}{\text{ВВП}}$
Рівень зовнішньої заборгованості на 1 ос., дол. США	Менше 200	$\frac{\sum \text{Зовнішнього державного боргу}}{\text{К – ть населення}}$
Середньозважена дохідність ОВДП, %	4-10	-
Індекс EMBI	600	-
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	20	$\frac{\sum \text{Міжнародних резервів}}{\sum \text{Зовнішнього державного боргу}}$
Обсяг державного боргу до доходів бюджету, %	300	$\frac{\sum \text{Державного боргу}}{\sum \text{Доходів бюджету}}$
Платежі за державним боргом до доходів державного бюджету, %	45	$\frac{\sum \text{Платежів за державним боргом}}{\sum \text{Доходів бюджету}}$
Частка боргових зобов'язань в іноземній валюті, %	30	$\frac{\sum \text{Державного боргу}}{\sum \text{Державного боргу в іноземній валюті}}$

Джерело: складено автором на основі [31;32]

На обсяг податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів впливають різні фактори, тому необхідним є проведення факторного аналізу, результати якого допоможуть визначити шляхи підвищення ефективності формування бюджетних ресурсів. Він передбачає обчислення зміни надходжень до бюджету у часі за рахунок факторів впливу. Для визначення впливу конкретних факторів на обсяг формування бюджетних ресурсів застосовуються багатофакторні лінійні регресійні моделі. Для цього будують загальну лінійну модель, що є регресійною моделлю, яка встановлює лінійну залежність між економічними показниками, один з яких є залежною (пояснюваною) змінною, а всі інші – незалежними (пояснюючими) змінними моделі (формула 1.1) [29, с. 30].

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_nx_n \quad (1.1)$$

де y – темп зміни доходів бюджету;

a_0, a_1, a_2, a_3 – коефіцієнти регресії;

x_1, x_2, x_3, x_n – темп зміни факторів впливу

Отже, у процесі формування бюджетних ресурсів податково-борговим методом, слід враховувати фіскальну, соціальну, економічну ефективність. Обсяги надходжень податків і зборів до бюджету насамперед залежать від таких факторів як сумлінність сплати суб'єктами оподаткування, еластичність податкової системи, рівень податкового навантаження на бізнес, працю та споживання, від доцільності та справедливості пільгового оподаткування. Також не меш важливим показником є рівень здійснення адміністрування податків, який дозволяє встановити, чи дотримується принцип економії, встановлений ще в XVI ст. А.Смітом. Залучення державою боргових джерел фінансування свідчить про недостатність податкових надходжень для виконання державою покладених на неї функцій. Наслідком такого фінансування слугує утворення державного боргу. У випадку недотримання основних критеріїв боргової безпеки, отримані державою кредити перетворюються із «рятувального жилету» на борговий тягар на сучасні і наступні покоління.

РОЗДІЛ 2
ОЦІНКА ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ ЗА 2015-2019 РР.

2.1. Структурно-динамічний аналіз податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави

У системі формування бюджетних ресурсів держави важливу роль з точки зору наповнення дохідної частини бюджетів усіх рівнів та можливості впливу на національну економіку в цілому і на окремі її сфери відіграють податкові платежі. Податкові надходження до бюджету – це злагоджена взаємодія усіх елементів системи, функціонування яких характеризує стан, розвиток податкової системи в цілому. Саме податкові надходження займають найбільшу частку у структурі доходів держави. Розглянемо динаміку податкових надходжень та їх частку в доходах Зведеного бюджету України протягом 2015-2019 рр. на рис. 2.1.

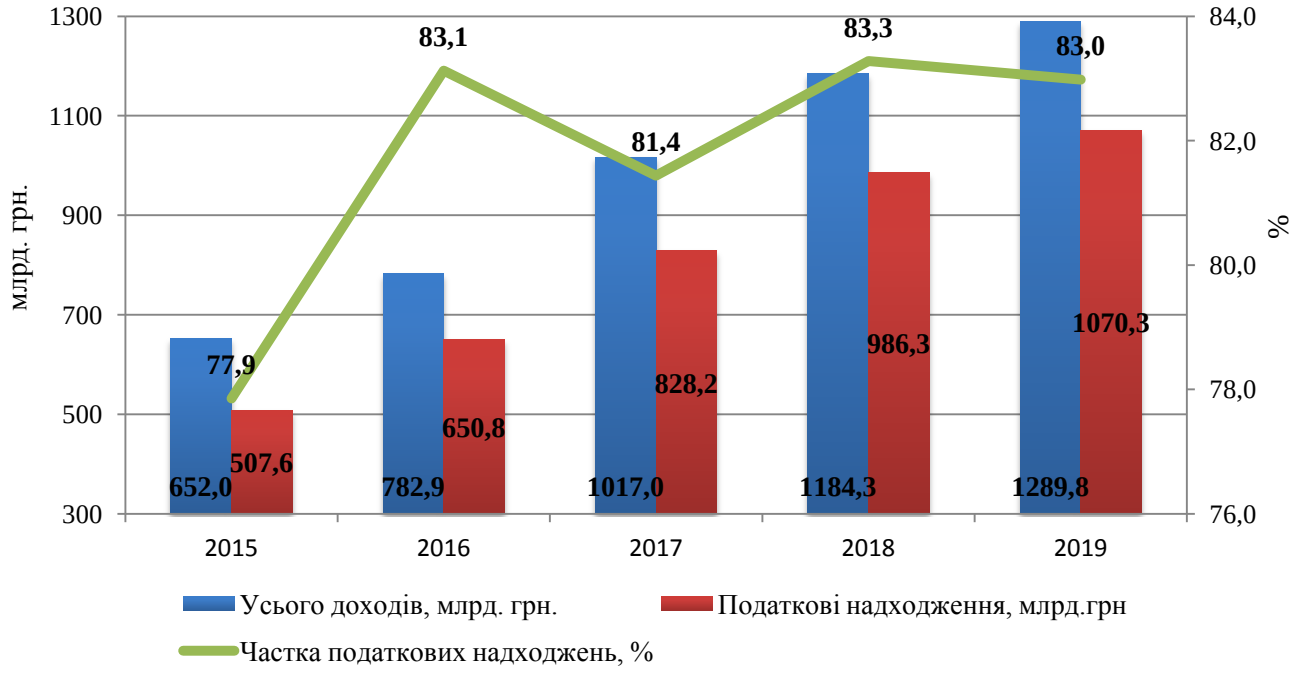

Рис. 2.1. Динаміка податкових надходжень та їх частка у структурі доходів Зведеного бюджету України за 2015-2019рр.

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Як видно на рисунку 2.1. частка податкових надходжень у Зведеному бюджету України є досить значною та протягом досліджуваного періоду має тенденцію до збільшення. В абсолютному вираженні податкові надходження також зростають зокрема у 2019 р. порівняно із 2015 р. їх величина збільшилася на 562,7 млрд. грн. у 2017р. питома вага податків дещо знизилася, це було спричинено зростанням у відсотковому вираженні іншої статті доходів бюджету, а саме доходів від операцій з капіталом, завдяки активізації роботи Фонду державного майна у частині продажу підприємств державної форми власності. Адже у кількісному вираженні ми бачимо зростання протягом усього досліджуваного періоду. Варто відзначити, що в цілому розростання податкових надходжень відбувалося через збільшення баз оподаткування деяких податків, збільшення ставок окремих податків і зборів, розширення переліку об'єктів оподаткування, особливо доцільно відмітити покращення роботи фіскальних органів у частині адміністрування та контролю за сплатою податків і зборів.

Для детальнішого аналізу податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави варто дослідити структуру податкових надходжень у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Структура податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2015-2019 рр.

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Абсолютне відхилення,%			
						2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Непрямі податки									
ПДВ, млрд. грн.	35,17	36,17	37,91	37,71	35,48	1,0	1,7	-0,2	-2,2
Акцизний податок, млрд. грн.	13,93	15,66	14,66	13,45	12,71	1,7	-1,0	-1,2	-0,7
Мито, млрд. грн.	7,94	3,13	2,96	2,74	2,81	-4,8	-0,2	-0,2	0,1
Прямі податки									
ПДФО, млрд. грн.	19,70	21,33	22,42	23,32	25,74	1,6	1,1	0,9	2,4
Податок на прибуток п-тв, млрд. грн.	7,70	9,25	8,86	10,77	10,96	1,5	-0,4	1,9	0,2

Продовження таблиці 2.1

Рента, млрд. грн.	9,67	7,16	6,22	5,08	4,77	-2,5	-0,9	-1,1	-0,3
Екологічний податок, млрд. грн.	0,55	0,80	0,53	0,54	0,51	0,2	-0,3	0,0	0,0
Податок на майно, млрд. грн.	3,15	3,84	3,51	3,17	3,55	0,7	-0,3	-0,3	0,4
Єдиний податок, млрд. грн.	2,17	2,64	2,91	3,04	3,30	0,5	0,3	0,1	0,3
Збір за місця для паркування транспортних засобів, млрд. грн.	0,01	0,01	0,01	0,09	0,09	0,0	0,0	0,1	0,0
Туристичний збір, млрд. грн.	0,01	0,01	0,01	0,09	0,08	0,0	0,0	0,1	0,0
Усього податкових надходжень, млрд. грн.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-	-	-

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Відповідно до даних, наведених у таблиці 2.1, можемо спостерігати, що у Зведеному бюджеті України протягом досліджуваного періоду переважали непрямі податки, їх сукупна частка становила 57% у 2015 р., 54% у 2016 р., 55% у 2017 р., 53% у 2018 р. та 51% у 2019 р. таке хоч і не значне зменшення питомої ваги непрямих податків свідчить про скорочення податкового навантаження на споживання, що є позитивними змінами для економіки України.

Найбільшу частку серед податків складає податок на додану вартість, його питома вага складає близько 35% усіх податкових надходжень за період з 2017 р. по 2019 р. ПДВ зменшився у структурі на 2% з 37% до 35%, проте є головним бюджетоутворюючим податком. Значне зменшення у структурі демонструє мито, особливо у 2016 р. зниження становило 4,8 пункти із 7,9% до 3,1% і у 2019 р. його часка була також незначною – 2,8%. Акцизний податок у структурі утримується на рівні 12%.

Значне збільшення у структурі демонструє податок на доходи фізичних осіб, що знаходиться на другому місці за величиною. Зокрема його збільшення відбулося на 6 пунктів із 19% у 2015р. до 25% у 2019р. Також варто відмітити

стрімкий приріст структури податку на прибуток підприємств. Його питома вага збільшилася із 7,7% у 2015 р. до 10,9% у 2019 р. Екологічний податок займає усього 0,5% майже протягом усього досліджуваного періоду. Варто відмітити, що загальна частка місцевих податків і зборів у Зведеному бюджеті України зросла із 5% у 2015 р. до 6,8% у 2019 р.

Як уже зазначалося, найбільшу частку у Зведеному бюджеті України займають непрямі податки – ПДВ, акцизний податок і мито. Розглянемо детальніше їх динаміку табл. 2.2 та причинно-наслідкові зв'язки, що на неї вплинули.

Таблиця 2.2

Динаміка надходжень непрямих податків до Зведеного бюджету України у 2015-2019 рр.

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Темп росту,%			
						2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
ПДВ, млрд. грн.	178,5	235,4	314,0	371,9	379,7	131,88	133,39	118,44	102,10
Акцизний податок, млрд. грн.	70,7	101,9	121,4	132,7	136,0	144,13	119,14	109,31	102,49
-Державний бюджет, млрд. грн	63,0	90,3	108,4	120,3	122,4	143,33	120,04	110,98	101,75
- Місцеві бюджети, млрд. грн	7,7	11,6	13,0	12,4	13,6	150,65	112,07	95,38	109,68
Мито, млрд. грн.	40,3	20,4	24,5	27,0	30,1	50,62	120,10	110,20	111,48

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Отже, серед непрямих податків до місцевих бюджетів зараховується тільки акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів, ставка якого становить 5%. Крім того, до місцевих бюджетів зараховується акцизний податок з палива у розмірі 13,44% від ставки акцизу на певний вид пального. Відповідно до наведених даних спостерігаємо щорічне збільшення надходжень акцизного податку як до державного бюджету так і до місцевих бюджетів. Зокрема, у 2016р. збільшення відбулося на 44%, що в абсолютному вираженні становить 31,2 млрд. грн., у

2017 р. на 19%, у 2018 р. на 9% і в 2019р. на 2%. Дане підвищення зумовлено збільшенням ставок даного податку цілому на 40% (Дод. Б), збільшенням виробництва підакцизної продукції у 2017 р. на 27% (що підтверджено обсягами виробництва акцизних марок ДП «Поліграфічний комбінат «Україна»), а також збільшенням підприємств, які отримали ліцензії на виробництво підакцизної продукції [40]. Порівняно із 2016 р. Важливу роль у зростанні сум акцизного податку відіграє створена у 2016 р. система електронного адміністрування реалізації пального (СЕАРП) та введення акцизної накладної як обов'язкового електронного документу, який складається під час здійснення всіх операцій з реалізації пального на внутрішньому ринку. Введення даної системи сприяло виведенню з тіньового обороту обігу нафтопродуктів контроль за цільовим використанням спирту та біоетанолу, які оподатковуються за пільговими ставками акцизного податку.

Найбільшу частку серед усіх податків становить податок на додану вартість, який повністю зараховується до Державного бюджету України. Протягом досліджуваного періоду спостерігається тенденція до збільшення суми даного податку у 2016 р. на 31,8%, у 2017 р. на 33,3%, у 2018 р. на 18,4% та у 2019 р. на 2,1%. Причинами постійного зростання ПДВ можна визначити збільшення собівартості продукції, яка підлягає обкладанню даним податком, збільшення надходжень податку на додану вартість з ввезених товарів. Разом з тим, у 2016 р. було внесено зміни до Податкового кодексу відповідно тепер до операцій, які не звільняються від оподаткування відносять операції з постачання на митній території України та вивезення в митному режимі експорту зернових та технічних культур. Також збільшенню сум ПДВ сприяло запроваджене у 2015 р. електронне адміністрування, що сприяє уникненню махінацій із процесом нарахування та сплати податку, а також процесом бюджетного відшкодування ПДВ. Спрощенню процесу адміністрування даного податку сприяє встановлення у 2019 р. єдиного звітного періоду з ПДВ – календарного місяця [39].

Позитивну динаміку має також мито, скорочення податку у 2016 р. було зумовлено підписанням угоди з ЄС про вільну торгівлю, згідно з якою відбувається поступове скасування ввізних і вивізних мит. Зокрема протягом 2016 р. було скасовано ввізне мито на 89,4 % товарної номенклатури українських товарів, що імпортуються в ЄС. Щодо деяких товарів було встановлено тарифні квоти, в межах яких товари імпортуються в ЄС без сплати мита; а також тарифні квоти в межах яких можна буде ввозити визначені товари за зменшеною ставкою ввізного мита. У 2017 р. зростання становило 20%, або 4,5 млрд.грн., у 2018 р. 10,2% у 2019 р. 11,4%. Зростання забезпечувалося збільшенням обсягів торгівлі, як експорту так і імпорту.

Також спостерігалося покращення діяльності митних органів з точки зору визначення митної вартості об’єктів оподаткування і відслідкування неправомірних застосувань пільг і порушення вимог митних режимів. Митницями ДФС застосовувалися такі форми контролю як направлення запитів до державних органів, іноземних органів з метою встановлення автентичності поданих митному органу документів. Це сприяло запобіганню ухиленню від оподаткування та підвищенню прозорості проведення митних процедур. На стан надходження додаткових митних платежів мали вплив такі чинники як: зміна структури імпорту (внаслідок ситуації на Сході держави), зміна цін на зовнішніх ринках, курси валют.

Динаміка прямих податків і зборів є відображенням навантаження на працю та капітал, тому необхідно детально проаналізувати цю складову формування бюджетних ресурсів держави у таблиці 2.3

Як свідчать дані, наведені у табл. 2.3, податок на доходи фізичних осіб значно впливає на формування бюджетних ресурсів, і є бюджетоутворюючим податком. ПДФО відповідно до Бюджетного кодексу є загальнодержавним податком, але закріплюється до місцевих бюджетів за відсотковим розподілом, визначеним законодавством. Збільшення суми ПДФО у доходах місцевих бюджетів у 2016 р. і 2017 р. на 19,7 млрд. грн. (33%). і 31,9 млрд. грн. (40%) відповідно таке зростання зумовлене більше не економічними чинниками, а

перерозподілом коштів між державними та місцевими бюджетами, а саме, частковим зарахуванням надходжень ПДФО до державного бюджету.

Таблиця 2.3

Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб до бюджетів України усіх рівнів у 2015-2019 рр.

Показник	Роки					Абсолютний приріст, млрд. грн.			
	2015	2016	2017	2018	2019	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Зведений бюджет, млрд. грн.	100	138,8	185,7	230,0	275,5	38,8	46,9	44,3	45,5
- *Державний бюджет, млрд. грн*	40,9	60,0	75,0	91,8	110,0	19,1	15,0	16,8	18,2
- *Місцеві бюджети, млрд. грн*	59,1	78,8	110,7	138,2	165,5	19,7	31,9	27,5	27,3

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Також зростанню доходів сприяла зміна ставки оподаткування. Якщо у 2015 р. ставка податку становила 15% (якщо дохід не перевищує 10 мінімальних заробітних плат) і 20% (більше 10 мінімальних заробітних плат), то у 2016 р. змінами до Податкового кодексу було внесено ставку 18% практично на всі види оподатковуваних доходів фізичних осіб (Дод. В). Значний вплив на збільшення ПДФО протягом досліджуваного періоду, зокрема у 2016 р. становило зростання мінімальної заробітної плати як основної бази оподаткування до 3200 грн., відповідно середня заробітна плата по Україні теж зросла.

Варто відмітити, що важливу роль в процесі адміністрування ПДФО відіграє ефективна робота контролюючих органів. Наприклад, протягом 2019 р. здійснювалися контрольно-перевірочні заходи щодо правильності нарахування та перерахування податку на доходи фізичних осіб до бюджету. За результатами було встановлено понад 4 тис. суб'єктів господарювання, які порушували законодавство в частині виплати заробітної плати працівникам (160 тис. найманих працівників без трудових угод, 56 тис. громадян, які здійснювали незалежну професійну діяльність без державної реєстрації), а отже відбувалося недоотримання бюджетом податкових платежів. За результати

перевірки було донараховано як до місцевих так і до державного бюджету 442 млн. грн. податку на доходи фізичних осіб, 13 млн. грн. військового збору та 98 млн. грн. єдиного соціального внеску.

Як видно на рис. 2.2. у структурі ПДФО найбільшу частку займає заробітна плата 65,1% і 59,9% у 2018 р. і 2019 р. відповідно. Також значну питому вагу у структурі має військовий збір 20% і 19,4% протягом досліджуваного періоду. Разом з тим, зросла частка у самій структурі податку у частині надходжень від процентів, а саме завдяки зростанню депозитних вкладів фізичних осіб.

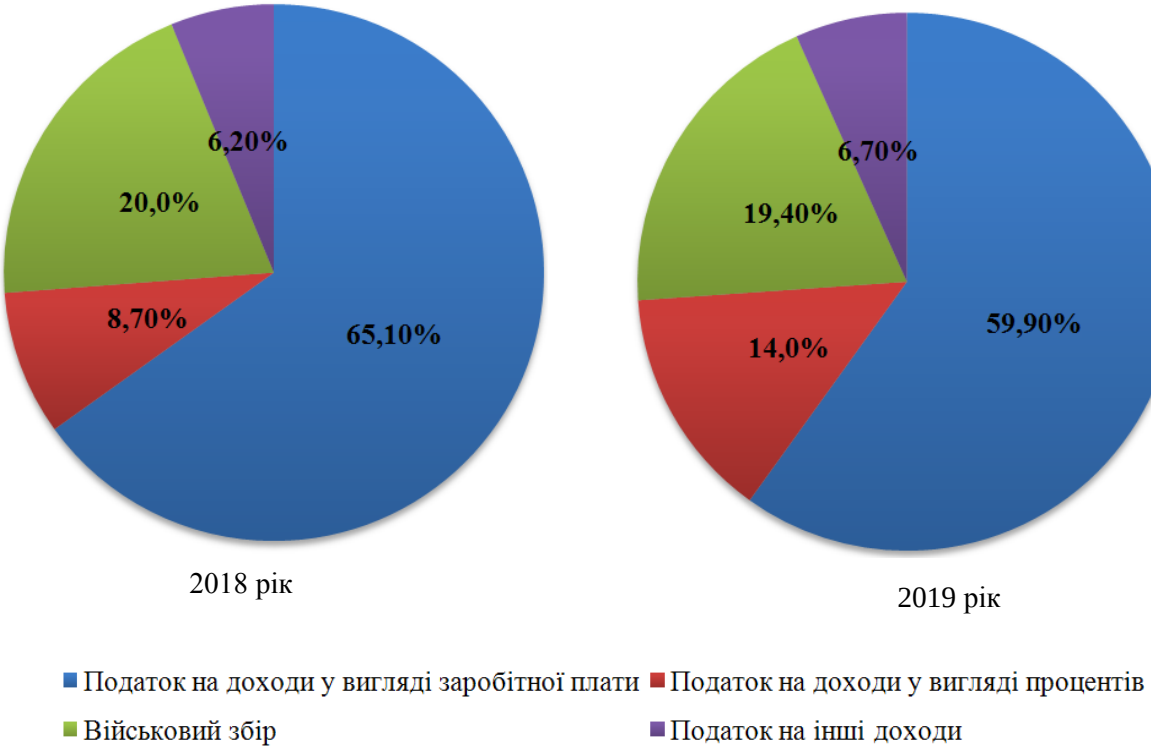

Рис. 2.2. Зміна структури надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України за 2018-2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі [38]

Ще одним важливим джерелом формування бюджетних ресурсів держави є податок на прибуток підприємств, динаміка якого відображена в табл. 2.4. Відповідно до наведених даних у таблиці 2.4 динаміка податку на прибуток є позитивною у розрізі усіх видів бюджетів. Так у 2016 р. до Зведеного бюджету надійшло 60,2 млрд. грн податку на прибуток підприємств, що на 54% більше, ніж попереднього року, через відміну механізму авансової сплати даного

податку, що стало основною причиною зменшення сум податку в попередні роки.

Таблиця 2.4

Динаміка надходжень податку на прибуток підприємств до бюджетів України усіх рівнів у 2015-2019 рр.

Показник	Роки					Темп росту,%			
	2015	2016	2017	2018	2019	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Зведений бюджет, млрд. грн.	39,1	60,2	73,4	106,2	117,3	154,0	121,9	144,7	110,5
- *Державний бюджет, млрд. грн*	34,8	54,3	66,9	96,9	107,1	156,0	123,2	144,8	110,5
- *Місцеві бюджети, млрд. грн*	4,3	5,9	6,5	9,3	10,2	137,2	110,2	143,1	109,7

Джерело: складено автором на основі [33-37]

До місцевого бюджету зараховується повністю податок на прибуток підприємств комунальної форми власності, який становить основну складову даного податку у місцевих бюджетах. Оскільки відповідно до звіту Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства 85% існуючих підприємств комунальної форми власності були прибутковими протягом 2016-2019 рр., це послугувало основною причиною зростання надходжень від податку на прибуток підприємств. Також відповідно до Бюджетного кодексу 10% податку на прибуток зараховується до обласних бюджетів та бюджету м. Києва.

Великі платники податків, яким в Україні менше 2% юридичних осіб мають величезне фіскальне значення, оскільки ними забезпечується близько 55% надходжень податку на прибуток до Зведеного бюджету України (рис. 2.3). Але при цьому не варто недооцінювати роль малого та середнього бізнесу, який виконує роль посередника між корпораціями та кінцевими споживачами товарів і послуг, які виробляються даними великими підприємствами. Тим самим створюючи сприятливе середовище у якому функціонує бізнес та має можливість отримувати позитивні фінансові результати.

Рис. 2.3. Динаміка та частка великих платників податку на прибуток підприємств у доходах Зведеного бюджету України за 2015-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [47]

За результатами 2019р. найбільшу суму податку на прибуток підприємств було сплачено такими юридичними особами: ПАТ «Укргазвидобування», ПАТ «Укртрансгаз», ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Запоріжсталь», ПАТ «Нафтогазвидобування», ДП «Адміністрація морських портів України», ДП «НАЕК «Енергоатом». У сукупності дані підприємства забезпечили 36% надходжень податку на прибуток підприємств до Зведеного бюджету у 2019 р.

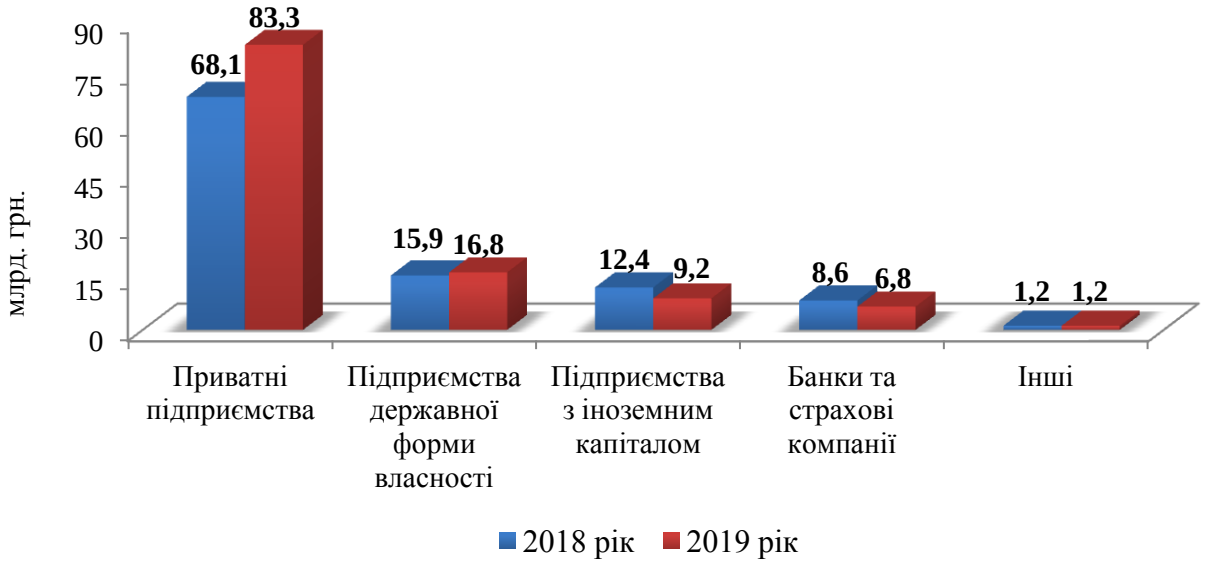

Рис. 2.4. Динаміка надходжень обсягу податку на прибуток до Державного бюджету в 2019 р. у розрізі форм власності підприємств, млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [38]

Щодо окремих складових податку, то на рисунку 2.4 відображено, що найбільшу частку серед платників становлять приватні підприємства, які в 2019 р. порівняно із 2018 р. наростили відрахування до бюджету із 68,1 млрд. грн. до 83,3 млрд. грн. Також позитивну динаміку мали державні підприємства, які у 2019 р. сплатили на 1 млрд. грн. податку більше, ніж у 2018 р. негативна динаміка спостерігається у підприємств з іноземним капіталом та у банків і страхових компаній, які скоротили відрахування на 3,2 млрд. грн. і 1,8 млрд. грн. відповідно.

Незважаючи на те, що частка рентної плати у структурі податкових джерел формування бюджетних ресурсів зменшується, вона залишається вагомим ресурсом дохідної частини місцевих бюджетів, що відображено у табл. 2.5. Також рентна плата є фіскальним інструментом, що покликаний стимулювати природо користувачів зводити до мінімуму втрати природної сировини при її видобутку та залученні в господарський обіг [41].

Таблиця 2.5

Динаміка надходжень рентної плати до бюджетів України усіх рівнів у 2015-2019 рр.

Показник	Роки					Темп росту,%			
	2015	2016	2017	2018	2019	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Зведений бюджет, млрд. грн.	49,1	46,6	51,5	50,1	51,0	94,9	110,5	97,3	101,8
- *Державний бюджет, млрд. грн*	46,9	44,1	49	45,3	45,7	94,0	111,1	92,4	100,9
- *Місцеві бюджети, млрд. грн*	2,2	2,5	2,5	4,8	5,3	113,6	100,0	192,0	110,4

Джерело: складено автором на основі [33-37]

95% рентної плати зараховується до загального фонду державного бюджету, а 5% до відповідних місцевих бюджетів, тому як видно у таблиці 2.5 сума даного податку у державному бюджеті є набагато більшою, ніж у місцевих бюджетах. У 2016 р. порівняно із 2015 р. надходження від ренти зменшилися на 5,1%, через зменшення видобутку природного газу. У 2017 р. спостерігаємо збільшення на 10,5%, а в 2018 р. знову зменшення на 2,7% через виключення природного газу зі складу плати за транзитне транспортування

трубопроводами України. У 2019 р. незначне зростання відбулося завдяки збільшенню окремих ставок оподаткування даним податком. Нереалізованим досі залишається потенціал рентної плати за користування надрами для видобування бурштину, оскільки видобуток даного виду корисних копалин залишається не легалізованим.

Екологічний податок є механізмом компенсуючої дії негативного впливу на природу шкідливих та небезпечних факторів, які виникають у процесі господарської діяльності платників. Тому важливим є дослідження динаміки даного податку у таблиці 2.6

Таблиця 2.6

Динаміка надходжень екологічного податку до бюджетів України усіх рівнів у 2015-2019 рр.

Показник	Роки					Темп росту,%			
	2015	2016	2017	2018	2019	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Зведений бюджет, млрд. грн.	2,8	5,2	4,4	5,3	5,5	185,7	84,6	120,5	103,8
- *Державний бюджет, млрд. грн*	1,2	1,8	1,4	3,2	3,3	150,0	77,8	228,6	103,1
- *Місцеві бюджети, млрд. грн*	1,6	3,4	3,0	2,1	2,2	212,5	88,2	70,0	104,8

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Відповідно до даних, наведених у таблиці 2.6 у 2016 р. порівняно із 2015 р. відбулося збільшення надходжень від екологічного податку на 85,7% до зведеного бюджету у зв'язку з переходом теплоелектростанцій з основного виду палива (природного газу) на резервне, а саме мазут і вугілля, викиди забруднюючих речовин від яких більше забруднюють атмосферне повітря ніж природний газ, а відповідно збільшилася база оподаткування. Зменшення даного податку у бюджетних ресурсах місцевих бюджетів у 2017 р. на 11,8% зумовлено зміною перерозподілу екологічного податку між бюджетами, оскільки у 2016 р. податок розподілявся: 20% до державного бюджету і 80% до місцевих бюджетів, а в 2017 р. відповідно 45% до державного бюджету і 55% до місцевих бюджетів. Найбільше даного податку отримали місцеві бюджети Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Івано-Франківської областей, що

пояснюється розташуванням у даних регіонах великий промислових підприємств.

На рисунку 2.5 відображено структурний розподіл надходжень екологічного податку у Зведений бюджет України. Протягом досліджуваного періоду спостерігається неоднозначна динаміка, оскільки у 2015 р. і 2016 р. переважали надходження від утворень радіоактивних відходів, а з 2017 р. зростають надходження від розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях.

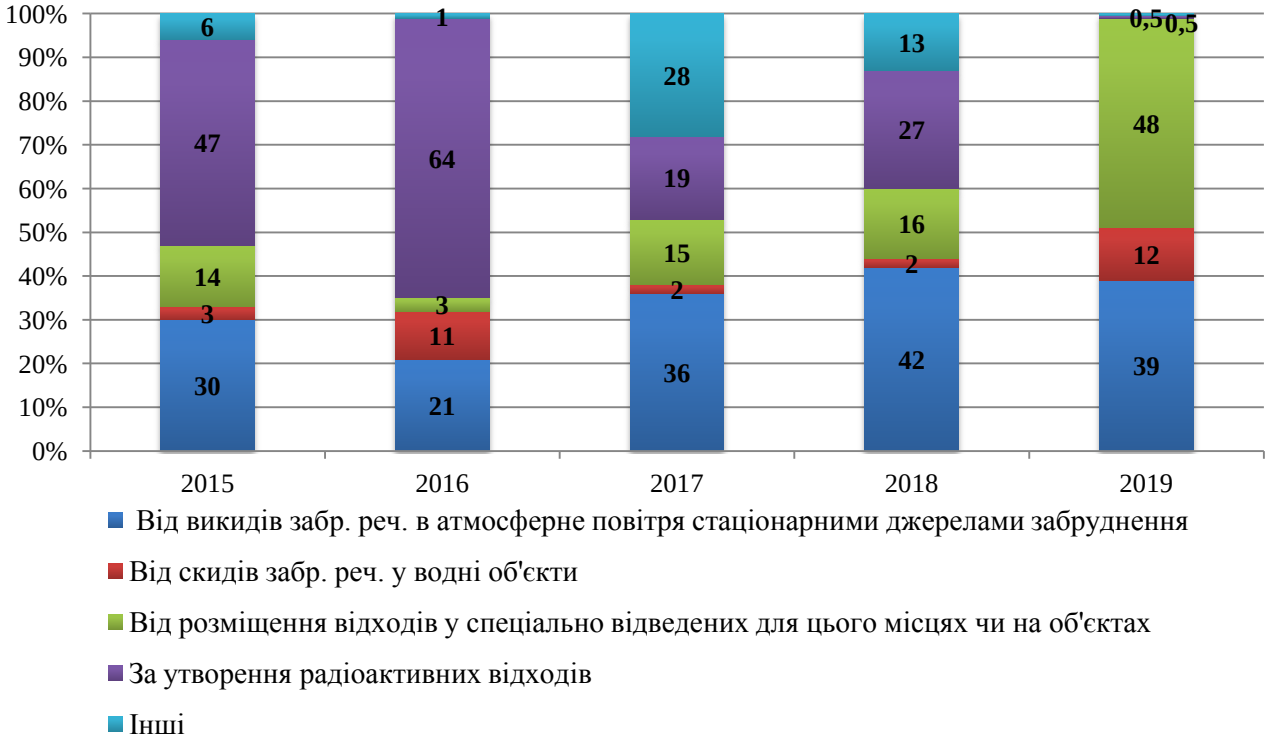

Рис. 2.5. Структура надходжень екологічного податку до Зведеного бюджету України за 2015-2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі [42]

Варто відмітити, що екологічний податок має великий фіскальний потенціал, який необхідно реалізувати, вивівши діяльність підприємств які забруднюють навколишнє середовище з тіні.

Для забезпечення виконання своїх функцій, створення належного життєвого середовища для населення громади органи місцевого самоврядування повинні мати у своєму розпорядженні достатні фінансові ресурси, основу яких складають кошти відповідних бюджетів. З огляду на рис.

2.6 можна побачити, що з кожним роком місцеві податки і збори стають вагомішим джерелом формування бюджетних ресурсів на місцевому рівні. Адже частка місцевих податків і зборів становить 25% доходів місцевих бюджетів, завдяки процесу децентралізації.

Рис. 2.6. Структура доходів місцевих бюджетів України (без врахування офіційних трансфертів) за 2015-2019 рр.,%

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Як свідчать дані, наведені у таблиці 2.7, місцеві податки і збори протягом досліджуваного періоду мали позитивну динаміку. Зокрема, зростання у 2016 р., порівняно із 2015 р. відбулося на 56,2%, у 2017 р. на 26%, у 2018 р. на 15,3% і в 2019 р. на 19,7%, що свідчить про збільшення можливостей місцевого самоврядування задовольняти потреби регіонів за власний рахунок.

Таблиця 2.7

Динаміка місцевих податків і зборів в Україні за 2015-2019 рр.

Показник	Роки					Темп росту,%			
	2015	2016	2017	2018	2019	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Податок на майно, млрд. грн	16,0	25,0	29,1	31,3	38,0	156,3	116,4	107,6	121,4
Єдиний податок, млрд. грн	11,0	17,2	24,1	30,0	35,3	156,4	140,1	124,5	117,7

Продовження табл. 2.7

Збір за місця для паркування транспортних засобів, млрд. грн	0,06	0,07	0,07	0,09	0,11	116,7	100,0	128,6	122,2
Туристичний збір, млрд. грн	0,03	0,05	0,07	0,09	0,19	166,7	140,0	128,6	211,1
Усього місцевих податків і зборів, млрд. грн	27,1	42,3	53,3	61,5	73,6	156,2	126,0	115,3	119,7

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Значне збільшення відбулося по всіх податках, зокрема податок на майно зріс у 2016 р. на 56,3% через віднесення до його складу плати за землю та транспортного податку. До того ж значну роль відіграло збільшення мінімальної заробітної плати у 2016 р. до 3200 грн., яка використовується як база в обчисленні суми податку до сплати. У 2017 р. податок на майно збільшився на 16,4%, у 2018 р. на 7,6%, а в 2019 р. на 21,4%.

Позитивну динаміку демонструє і єдиний податок завдяки збільшенню кількості платників податку: фізичних осіб підприємців та суб'єктів малого підприємництва. У 2016 р. збільшення на 56,4% відбулося через віднесення до єдиного податку - податку із сільськогосподарських товаровиробників, у яких частка сільськогосподарської продукції дорівнює або перевищує 75%. У наступні роки збільшення відбувалося на 40,1% у 2017 р., 24,5% у 2018 р. та на 17,7% у 2019 р. через підвищення рівня таких соціальних гарантій як мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум, які використовуються при розрахунку суми податку для платників 1 та 2 групи єдиноподатників. Також вплив мало встановлення максимальної ставки податку по більшості регіонів, адже відповідно до Бюджетного і Податкового кодексів ставка єдиного податку затверджується відповідними рішеннями органами місцевого самоврядування на визначений бюджетний рік.

На рисунку 2.7 відображено загальну структуру податку на майно у 2019 р. Отже, найбільшу частку становить плата за землю – 86,6%, завдяки проведеним у 2019 р. нормативно-грошовим оцінкам земельних ділянок за новими коефіцієнтами.

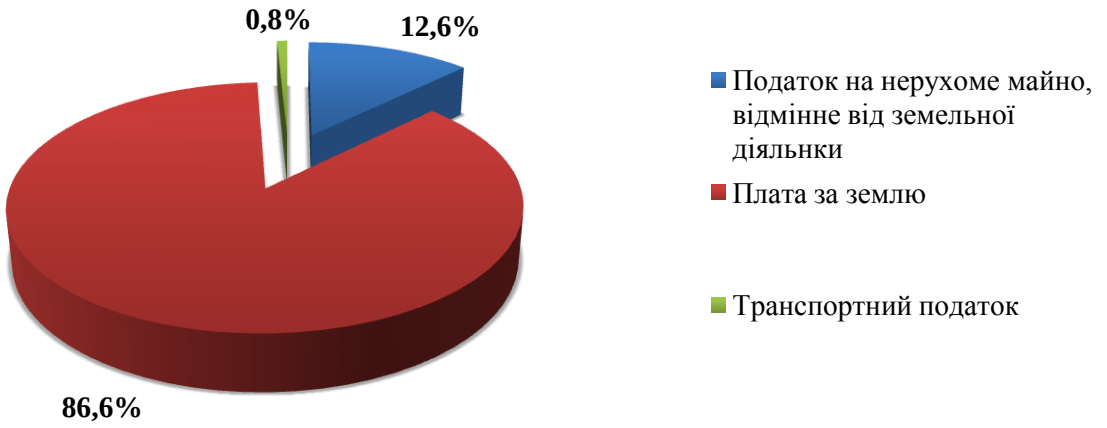

Рис. 2.7. Структура податку на майно місцевих бюджетів України у 2019 р., %

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Податок на нерухоме майно займає 12,6%, у ході процесу децентралізації даний податок теж зазнав реформ, зокрема було збільшено об'єкт оподаткування із житлової площі а загальну площу майна, а також змінено було максимальну межу ставки із 3% мінімальної заробітної плати до 1,5% мінімальної заробітної плати. Питома вага транспортного податку складає лише 0,8% загальної структури.

Протягом усього досліджуваного періоду виконання державного бюджету відбувалося з явним переважанням видатків над доходами, тобто бюджетним дефіцитом (рис. 2.8).

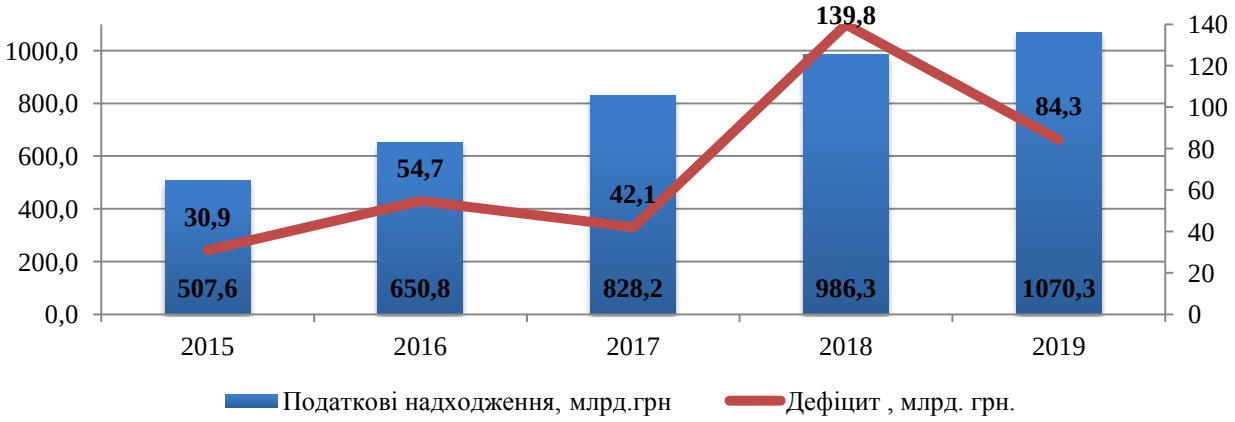

Рис. 2.8. Співвідношення податкових надходжень та бюджетного дефіциту Зведеного бюджету України за 2015-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Це є свідченням того, що незважаючи на свою фіскальну ефективність і значимість податки не можуть задовольнити усіх потреб держави. У такому випадку органи державної влади вдаються до пошуку альтернативних - боргових джерел фінансування бюджетних ресурсів.

Таблиця 2.8

Боргове фінансування дефіциту Зведеного бюджету України за 2015-2019 рр.

Показник	Роки					Темп приросту,%			
	2015	2016	2017	2018	2019	2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
Запозичення, млрд. грн. у тому числі:	514,2	307,7	479,2	289,0	429,4	59,8	155,7	60,3	148,6
- внутрішні	98,9	246,4	375,8	176,6	349,2	249,1	152,5	47,0	197,7
частка,%	19,2	80,1	78,4	61,1	81,3	416,3	97,9	77,9	133,1
- зовнішні	415,3	61,3	103,4	112,4	80,2	14,8	168,7	108,7	71,4
частка,%	80,8	19,9	21,6	38,9	18,7	24,7	108,3	180,2	48,0
Погашення, млрд. грн. у тому числі:	399,4	130,4	358,5	234,6	345,8	32,6	274,9	65,4	147,4
- внутрішні	93,9	102,3	297,3	167	261,9	108,9	290,6	56,2	156,8
частка,%	23,5	78,5	82,9	71,2	75,7	333,7	105,7	85,8	106,4
- зовнішні	305,5	28,1	71,8	67,6	83,9	9,2	255,5	94,2	124,1
частка,%	76,5	21,5	20,0	28,8	24,3	28,2	92,9	143,9	84,2
Фінансування за борговими операціями, млрд.. грн.	114,8	177,3	120,7	54,4	83,6	154,4	68,1	45,1	153,7

Джерело: складено автором на основі [33-37]

Відповідно до даних, наведених у таблиці 2.8, фінансування бюджетних ресурсів за борговими операціями в цілому мало висхідну динаміку, зменшення спостерігалося лише в 2016 р., порівняно із 2015 р. на 40,2% та у 2018 р. на 39,7%. Це пов’язано із фактами реструктуризації зовнішнього боргу України. Щодо структури здійснених запозичень, то протягом досліджуваного періоду вона докорінно змінилася із 19,2% внутрішніх запозичень та 80,8% зовнішніх у 2015 р. до 81,3% внутрішніх та 18,7% зовнішніх запозичень у 2019 р. Дані зміни пов’язані із здійсненням зовнішніх траншів Міжнародного валютного фонду та випуском облігацій внутрішніх державних позик. Основними

чинниками здійснення як внутрішніх так і зовнішніх запозичень, окрім формування дефіцитних бюджетних ресурсів були поповнення статутів державних банків: ПАТ «Приватбанк», ПАТ «Державний ощадний банк України» та ПАТ «Державний експортно-імпортний банк України». Такі фінансові вливання з однієї сторони запобігали банкрутству системно важливих банків, а з іншого призводили до ризиків погіршення платоспроможності держави.

В умовах обмеженості податкових ресурсів держави, а також відсутності інших альтернативних джерел залучення облігацій внутрішньої державної позики є суттєвим джерелом фінансування дефіциту бюджетних коштів.

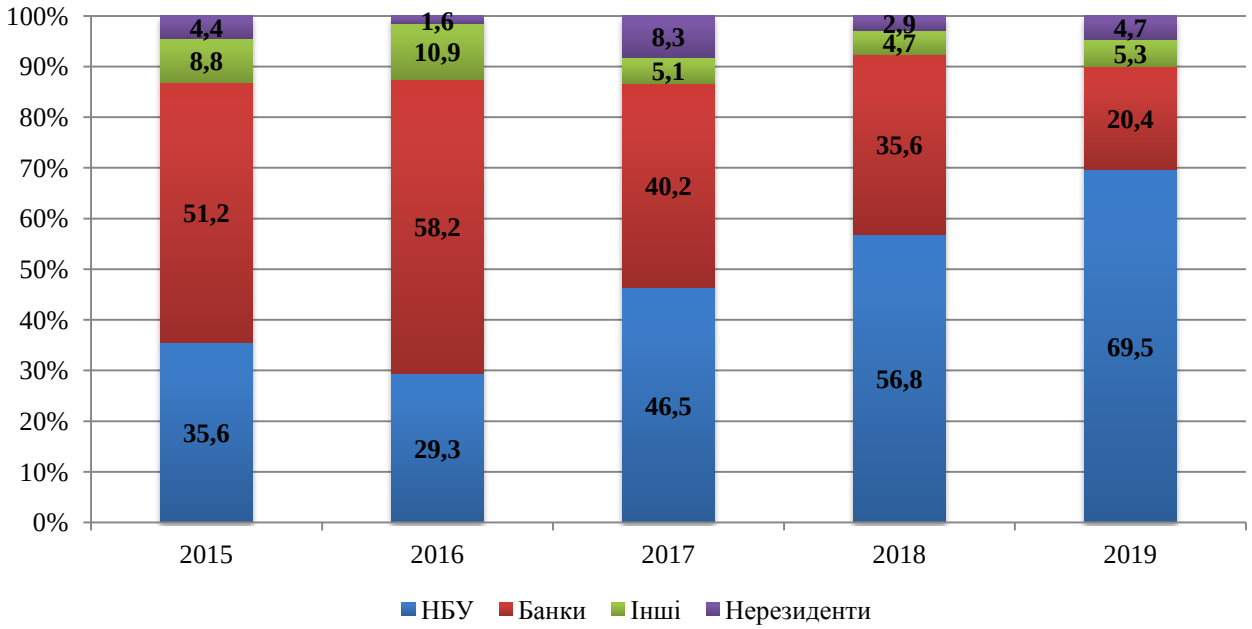

Рис. 2.9. Структура власників ОВДП в Україні за 2015-2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі [16]

Відповідно до рисунку 2.9, з кожним роком все збільшується частка НБУ у структурі власників ОВДП. Станом на кінець 2019 р. 69,5% державних цінних паперів перебували у власності центрального банку, 20,4% у інших банків (ОВДП переважно викупили державні банки) і лише 5,3% перебувало у власності суб'єктів господарювання юридичних осіб. частка державного сектору є занадто високою, напротивагу високорозвиненим країнам, де основними власниками державних боргових цінних паперів є інвестиційні

фонди, страхові компанії, фізичні особи, що свідчить про високий рівень розвитку фінансової інфраструктури.

Отже, структурно-динамічний аналіз податково-боргових джерел формування показав, що податки є основним джерелом бюджетних ресурсів держави, проте при їх нестачі існує об'єктивна необхідність залучення боргових джерел. Податкові надходження в структурі доходів бюджету становлять більше 80%, протягом досліджуваного періоду всі загальнодержавні і місцеві податки і збори мали позитивну динаміку. Основними чинниками зростання були збільшення баз оподаткування, зміна ставок деяких податків,а також покращення роботи контролюючих органів. За аналізований період також зростали державні запозичення, як альтернативні податкам джерела формування бюджетних ресурсів. З 2015 р. по 2019 р. абсолютно змінилася структура державних запозичень, у 2015 р. переважали зовнішні запозичення, а у 2019 р. основну частку складали вже внутрішні.

2.2. Аналіз впливу факторів на податково-боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави

Проблематика формування бюджетних ресурсів держави не втрачає своєї актуальності, оскільки видатки держави на задоволення загальносуспільних потреб зростають з року в рік, і для їх задоволення необхідні постійні джерела наповнення бюджету. Тому доцільно приділити увагу факторам, які здійснюють визначальний вплив на податково-боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави.

Основним макроекономічним показником та основним джерелом сплати податків до бюджетів усіх рівнів є показник ВВП, тому проведемо дослідження залежності темпу росту податкових платежів та темпу росту ВВП (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Темп приросту податкових надходжень до Зведеного бюджету України та темп приросту ВВП за 2015-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [43]

Темпи росту податкових платежів з кожним роком знижуються, це зумовлює пошук альтернативних джерел фінансування бюджетних ресурсів. Проте, темп росту ВВП як основного джерела податків перевищує темп росту податкових платежів, що свідчить про фінансовий потенціал держави. Із графіка можемо спостерігати тісний взаємозв'язок динаміки податкових надходжень та ВВП.

Важливим фактором впливу на динаміку податкових надходжень до бюджету є податковий борг. На основі кореляційно-регресійного аналізу ми розглянемо, який ВВП та податковий борг в сукупності чинять вплив на динаміку формування податкових ресурсів бюджету у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка податкового боргу, ВВП та податкових надходжень Зведеного бюджету України за 2015-2019 рр., млрд. грн.

Роки/показники	Податковий борг	ВВП	Податкові надходження Зведеного бюджету
2015	47,0	1979,5	507,6
2016	69,6	2383,2	650,8
2017	91,4	2982,9	828,2
2018	96,3	3558,7	986,3
2019	104,5	3974,6	1070,3

Джерело: складено автором на основі [40, 43]

У результаті розрахунків, отримали коефіцієнти кореляції, наведені у таблиці 2.10. Відповідно можемо спостерігати, що із змінними ВВП та

податковий борг податкові надходження до Зведеного бюджету мають тісний зв'язок.

Таблиця 2.10

Розрахункові значення коефіцієнта кореляції між змінними податкового боргу, ВВП та податкових надходжень Зведеного бюджету України

Показники	Податковий борг	ВВП	Податкові надходження до Зведеного бюджету
Податковий борг	1		
ВВП	0,957	1	
Податкові надходження до Зведеного бюджету	0,973	0,997	1

Джерело: розраховано автором

За допомогою пакету аналізу "Аналіз даних" програми Microsoft Excel здійснюємо оцінку регресії, в результаті чого отримуємо наступне рівняння (2.1)

$$y = -34.67-2.31x_1+1.21x_2 \quad (2.1)$$

де y – сума податкових надходжень зведеного бюджету,

x_1 – сума податкового боргу до зведеного бюджету,

x_2 – сума валового внутрішнього продукту.

Коефіцієнт детермінації R^2=0,998, тобто при рівні значущості 5% дана модель відображає залежність обсягу податкових надходжень Зведеного бюджету від зміни обсягу податкового боргу та ВВП на 99,8%.

Отже, при зменшенні податкового боргу на 1 млрд. грн., податкові надходження до бюджету зростуть на 2,31 млрд. грн. та при збільшенні ВВП на 1 млрд. грн. податкові надходження зростуть на 1,2 млрд. грн.

Для того, щоб детальніше проаналізувати зміну податкових надходжень потрібно розглянути вплив інших макроекономічних факторів, таких як індекс інфляції, курс валюти, темп росту середньої заробітної плати по Україні, рівень тінізації економіки. Наведемо вихідні дані для моделі в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Показники індексу інфляції, курсу долара, темпу росту середньої заробітної плати, темпу росту рівня тіньової економіки та темпу росту податкових надходжень зведеного бюджету в Україні за 2015-2019рр.

Показники	Індекс інфляції, %	Курс долара, грн	Темп росту середньої заробітної плати, %	Темп росту рівня тіньової економіки, %	Темп росту податкових надходжень, млрд.грн
2015	143,3	21,86	120,55	93,02	126,8
2016	112,4	25,55	123,55	87,5	128,211
2017	113,7	26,62	137,06	91,43	127,259
2018	109,8	26,85	124,00	82,36	119,09
2019	104,1	24,83	104,05	74,25	108,517

Джерело: складено автором на основі [43]

У результаті проведених розрахунків отримали результати, відображені в таблиці 2.12. Тому можна зробити висновок, що найщільніший зв’язок темпу росту податкових надходжень прослідковується між темпом росту середньої заробітної плати та темпом росту тіньової економіки. Найнижчий вплив відповідно до даної моделі спостерігаємо із індексом інфляції та курсом долара.

Таблиця 2.11

Розрахункові значення коефіцієнта кореляції між основними факторами впливу та податковими надходженнями Зведеного бюджету України

Показники	Індекс інфляції	Курс долара	Темп росту середньої заробітної плати	Темп росту рівня тіньової економіки	Темп росту податкових надходжень до бюджету
Індекс інфляції	1				
Курс долара	-0,822	1			
Темп росту середньої заробітної плати	0,168	0,386	1		
Темп росту рівня тіньової економіки	0,721	-0,277	0,771	1	
Темп росту податкових надходжень до бюджету	0,536	0,09	0,805	-0,944	1

Джерело: розраховано автором

За допомогою пакету аналізу "Аналіз даних" програми Microsoft Excel здійснюємо оцінку регресії, в результаті чого отримуємо наступне рівняння (2.1)

$$y = -29,8-0,12x_1+2,04x_2+0,11\ x_3-1,16\ x_4 \quad (2.2)$$

де y – темп росту податкових надходжень до зведеного бюджету,

x_1 – індекс інфляції,

x_2 – курс долара,

x_3 – темп росту середньої заробітної плати,

x_4 – темп росту рівня тіньової економіки.

Коефіцієнт детермінації R^2=0,941, тобто при рівні значущості 5% дана модель відображає залежність темпу росту податкових надходжень від зміни курсу долара, індексу інфляції, темпу росту середньої заробітної плати по Україні та рівня тіньової економіки на 94,1%.

Отже, інтерпретуємо результати даної моделі: при збільшенні індексу інфляції на 1%, темп росту податкових надходжень до зведеного бюджету зменшиться на 0,12%, при зменшенні курсу долара на 1 грн., темп росту податкових надходжень зросте на 2,04%, при підвищенні середнього рівня заробітної плати на 1% темп росту доходів зросте на 0,11%, а при зменшенні рівня тіньової економіки на 1%, темп росту доходів зросте на 1,16%. Отже, очевидним є той факт, що податкові надходження тісно взаємопов’язані із монетарною, соціальною, економічною політиками держави.

Нами було визначено 4 основних бюджетоутворюючих податків у попередньому пункті: ПДВ, ПДФО, акцизний податок та податок на прибуток підприємств. Доцільно особливу увагу приділити визначенням факторів впливу та їх кількісного виразу на перелічені види податків в Україні, за допомогою регресійної моделі.

На обсяг надходжень податку на додану вартість основний вплив чинить обсяг реалізованої продукції та безпосередньо рівень тіньової економіки. Також впливає ставка податку, але оскільки вона є незмінною для окремих груп товарів (20% - промислова продукція, 7% - операції з лікарськими та медичними засобами, 0% - експортні операції) протягом досліджуваного періоду, то недоцільно включати її до моделі.

На рисунку 2.11 відображено динаміку темпу приросту обсягу ПДВ у Зведеному бюджету України та динаміку основних чинників на його обсяг.

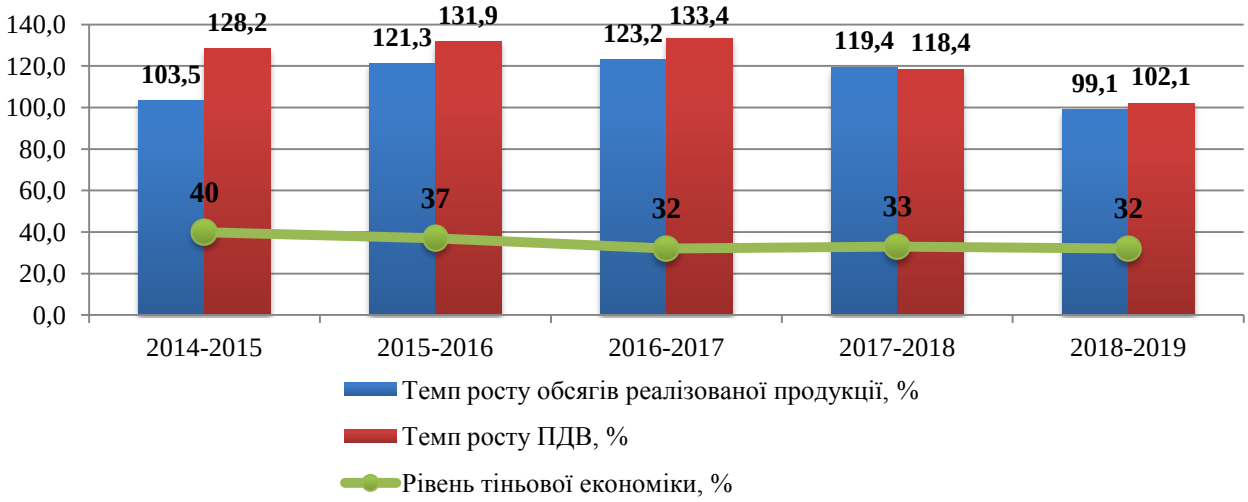

Рис. 2.11. Динаміка темпу росту обсягу реалізовано продукції по Україні, темпу росту ПДВ та рівня тіньової економіки в Україні за 2015-2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі [44]

Як свідчать дані на рисунку 2.11, обсяг реалізації продукції прямо впливає на обсяг ПДВ у бюджеті. Протягом дослідження спостерігаємо перевищення темпу росту ПДВ над темпом росту реалізованої продукції, що оцінюється позитивно.

Рівень тіньової економіки навпаки має обернено-пропорційний вплив і його збільшення впливає негативно і на обсяги реалізації і відповідно на темп зростання ПДВ. В Україні протягом досліджуваного періоду рівень тіньової економіки за офіційними даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства знижується і в кінці 2019 р. становив 32%. Його зростання у 2018 р. призвело до зменшення темпу росту обсягів реалізованої продукції у 2019 р. на 1% та зниження темпів зростання надходжень ПДВ від 18,4% у 2018 р. до всього 2,1% у 2019 р. Розрахований коефіцієнт кореляції підтверджує, що найтісніший зв'язок існує між темпом росту обсягу ПДВ і темпом росту обсягів реалізованої продукції. Щільність зв'язку із темпом росту тіньової економіки не дуже велика, але присутня, тому до моделі також включено даний показник.

Таблиця 2.12

Розрахункові значення коефіцієнта кореляції між темпом росту ПДВ та темпами росту тіньової економіки і обсягами реалізації продукції

Показники	Темп росту рівня тіньової економіки	Темп росту реалізованої промислової продукції	Темп росту ПДВ
Темп росту рівня тіньової економіки	1		
Темп росту обсягів реалізованої продукції	-0,61	1	
Темп росту ПДВ	-0,67	0,92	1

Джерело: розраховано автором

За допомогою пакету аналізу "Аналіз даних" програми Microsoft Excel створюємо регресійну модель та отримуємо наступне рівняння:

$$y = -52{,}12 - 0{,}62x_1 + 1{,}12x_2 \quad (2.3)$$

де y – темп росту податку на додану вартість,

x_1 – темп росту рівня тіньової економіки,

x_2 – темп росту обсягів реалізації продукції.

Коефіцієнт детермінації R^2=0,971, тобто при рівні значущості 5% дана модель відображає залежність темпу росту обсягів ПДВ у бюджеті від зміни темпу росту рівня тіньової економіки та темпу росту обсягів реалізації продукції на 97,1%. Отже, при зменшенні темпу росту тіньової економіки на 1%, темп росту податку на додану вартість зросте на 0,62%, а при збільшенні обсягу реалізованої продукції, темп росту ПДВ зросте на 1,12%.

Наступним за обсягом та часткою податком у Зведеному бюджеті України є податок на доходи фізичних осіб. Основними чинниками впливу, які можна дослідити у кількісному вимірі є темп росту доходів населення, що у свою чергу залежить від таких соціальних гарантій як розмір мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, динаміка яких відображена на рисунку 2.12.

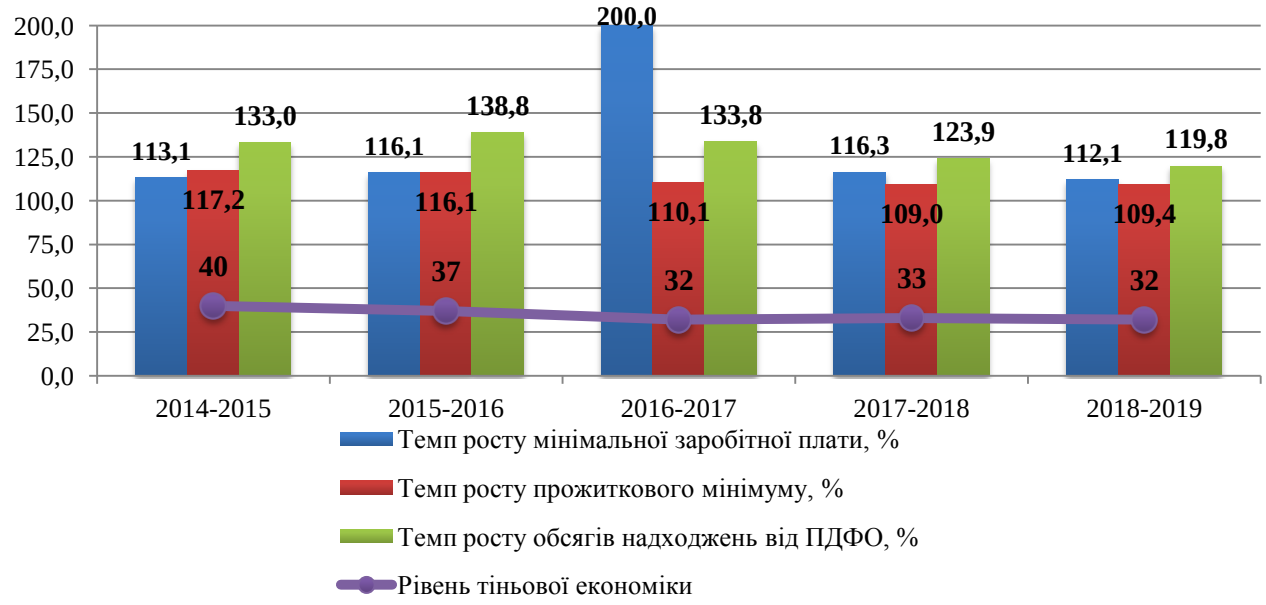

Рис. 2.12. Динаміка темпу приросту основних чинників впливу на ПДФО у 2015-2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі [34-37; 46]

Також значний вплив становить рівень тінізації економіки, оскільки частка прихованих заробітних плат та неофіційно працевлаштованих робітників у структурі тіньової економіки сукупно становить 45%. Більше 30% працівників провідних галузей економіки України отримують заробітну плату «в конвертах» або частину офіційно, частину «чорної заробітної плати» (додаток В). ставка податку протягом досліджуваного періоду залишалася сталою, тому суттєвого впливу даного чинника не спостерігається.

Відповідно до даних рисунку 2.12 бачимо, що зростання мінімальної заробітної плати на 100% як бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб прямо-пропорційно веде до збільшення обсягів надходжень даного податку на 33,8% у 2017 р., порівняно із 2016 р. у цілому дана тенденція спостерігається протягом усього досліджуваного періоду і є цілком закономірним явищем.

Як свідчать дані таблиці 2.12, найбільший вплив на обсяги ПДФО у бюджеті мають темп росту мінімальної заробітної плати та темп росту рівня тіньової економіки. Темп росту прожиткового мінімум включати в модель не доцільно, адже коефіцієнт кореляції не більше 40%.

Таблиця 2.12

Розрахункові значення коефіцієнта кореляції між темпом росту податку на доходи фізичних осіб та факторами впливу

Показники	Темп росту мінімальної заробітної плати	Темп росту прожиткового мінімуму	Темп росту рівня тіньової економіки	Темп росту обсягу ПДФО
Темп росту мінімальної заробітної плати	1			
Темп росту прожиткового мінімуму	0,402	1		
Темп росту рівня тіньової економіки	-0,941	-0,594	1	
Темп росту обсягу ПДФО	0,984	0,551	-0,956	1

Джерело: розраховано автором

Відповідно рівняння регресійної моделі буде мати вигляд:

$$y = 850{,}22+1{,}2x_1-5{,}8x_2 \quad (2.4)$$

де у – темп росту обсягу податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України;

x_1 – темп росту середньої заробітної плати, %;

x_2 – темп росту рівня тіньової економіки;

Коефіцієнт детермінації R^2=0,962, тобто при рівні значущості 5% дана модель відображає залежність темпу росту обсягів надходжень від ПДФО до Зведеного бюджету від темпів росту тіньової економіки та мінімальної заробітної плати на 96,2%, що є дуже високим показником.

Отже, результативний показник моделі – темп росту обсягу надходжень від ПДФО зросте на 1,2% при зростанні мінімальної заробітної плати на 1%, а при зменшенні рівня тіньової економіки на 1% темп росту ПДФО зросте на 5,8%, що ще раз підтверджує тісний взаємозв’язок між даними показниками та необхідність зниження рівня тінізації заробітний плат.

Як було визначено, оподаткування прибутку підприємств грає важливу роль у формуванні бюджетних ресурсів держави, адже саме підприємства є основою будь якої економіки та є рушійною силою її розвитку. Податок на

прибуток підприємств є третім бюджетоутворюючим податком, тому необхідно визначити чинники впливу на обсяги та темпи його надходжень до бюджету. Для встановлення зміни суми надходжень податку на прибуток підприємств до Зведеного бюджету України оцінимо вплив наступних факторів: рівня тіньової економіки, рівня бідності, темпів росту бази оподаткування даним податком – фінансові результати до оподаткування юридичних осіб.

Проблема бідності безпосередньо пов'язана із формуванням прибутку підприємств, який у свою чергу є базою податку на прибуток. При створенні умов розвитку як малого так і середнього і великого бізнесу при збільшенні обсягів виробництва та виведенні юридичних осіб із тіньового сектору відповідно буде спостерігатися збільшення доходів населення, збільшення обсягів споживання, що у свою чергу збільшить прибутки підприємств та слугуватиме збільшенню їх зобов'язань перед державою.

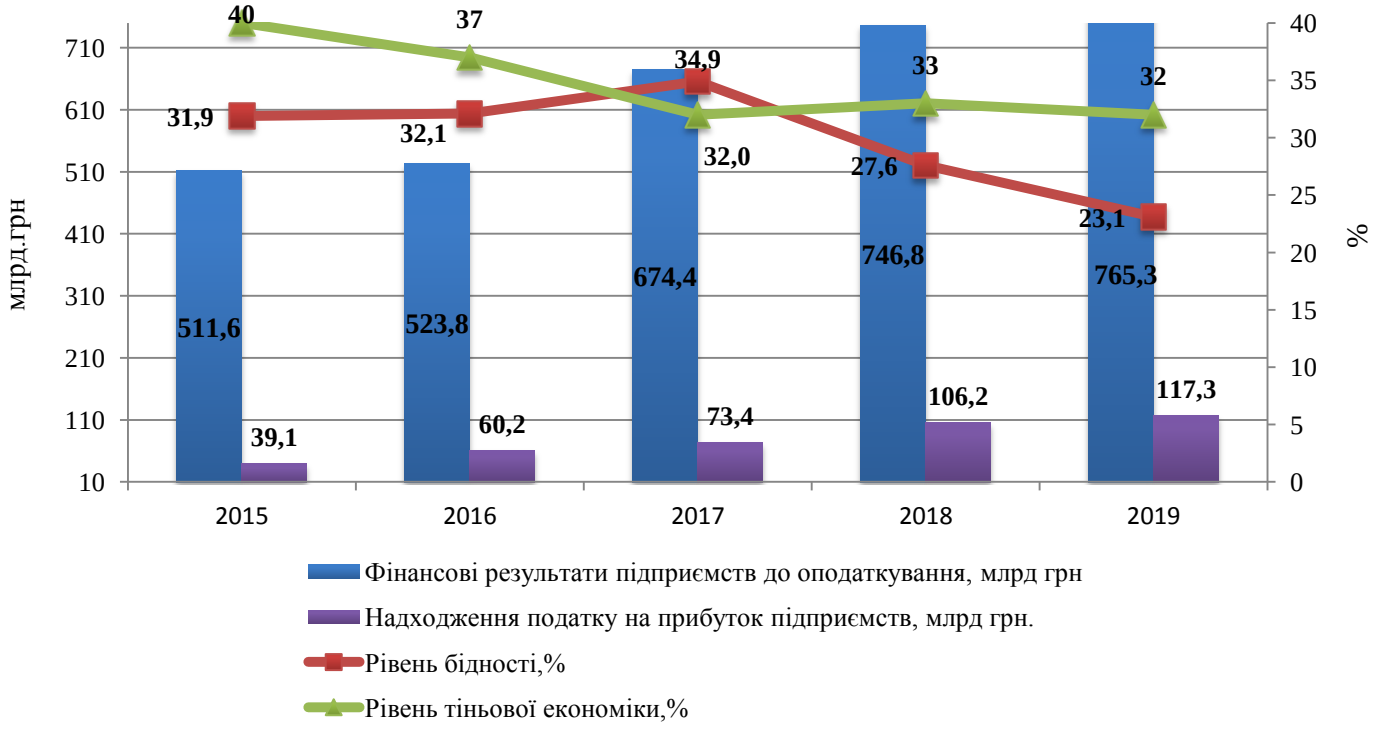

Рис. 2.13. Динаміка фінансових результатів підприємств, рівня бідності та рівня безробіття в Україні за 2015-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [44]

Отже, на рисунку 2.13 можемо спостерігати пряму залежність між зростанням обсягу надходжень до бюджету та зростанням додатних фінансових

результатів підприємств, а також зменшенням рівня бідності та скороченням рівня тіньової економіки. Адже зростання обсягу надходжень від податку на прибуток підприємств до 117,3 млрд. грн. у 2019 р., порівняно із 2018 р. супроводжувалося збільшенням загальних прибутків підприємств із 746,8 млрд. грн. у 2018 р. до 765,3 млрд. грн. у 2019 р. Разом з тим відбулося зниження рівня тіньової економіки із 33% до 32% і рівня бідності із 27,6% до 23,1%.

Побудувавши за допомогою пакету аналізу "Аналіз даних" програми Microsoft Excel регресійну модель, використавши офіційні дані Міністерства фінансів, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики отримаємо таке рівняння:

$$y = -32,8-0,12x_1+3,04x_2-0,45\ x_3 \qquad (2.4)$$

де y – темп змін надходжень податку на прибуток до Зведеного бюджету України;

x_1 – темп зміни рівня бідності;

x_2 – темп зміни фінансових результатів до оподаткування;

x_3 – темп зміни рівня тіньової економіки.

При значенні коефіцієнта детермінації R^2=0,954, тобто при рівні значущості 5% дана модель відображає залежність темпу росту обсягів надходження податку на прибуток підприємств від бази оподаткування, рівня бідності та рівня тіньової економіки на 95,4%.

Інтерпретуємо результати, отже, при зменшенні рівня бідності на 1% обсяги надходжень від податку на прибуток підприємств зростуть на 0,12%, при зростанні фінансових результатів юридичних осіб на 1% (коефіцієнт взаємозв’язку із даним показником найвищий), обсяг надходжень від податку зросте на 3,04% і при зменшенні рівня тіньової економіки на 1%, обсяг надходжень зросте на 0,45%.

Четвертим бюджетоутворюючим податком виступає акцизний податок, на обсяг надходження якого впливають наступні чинники: ставки податку, виробництво та товарооборот підакцизних товарів і рівень тінізації економіки,

оскільки доволі висока частка виробництва та збуту даної категорії товарів знаходиться в тіньовому секторі . На рисунку 2.14 відобразимо ці показники.

Рис. 2.14. Динаміка обсягу акцизного податку, товарообороту підакцизних товарів та рівня тіньової економіки в Україні за 2015-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [48]

Ставки акцизного податку кожного року змінюються по групах підакцизних товарів, тому включити в модель даний показник неможливо. Створена нами модель буде мати наступний вигляд:

$$y = -687{,}41 + 2{,}36x_1 - 1{,}82x_2 \qquad (2.5)$$

де y – сума акцизного податку, млрд.грн;

x_1 – обсяг товарообороту підакцизними товарами, млрд.грн;

x_2 – рівень тіньової економіки, %.

При значенні коефіцієнта детермінації $R^2=0{,}855$, тобто при рівні значущості 5% дана модель відображає залежність росту обсягу надходження акцизного податку від товарообороту підакцизних товарів та рівня тіньової економіки на 85,5%.

Модель показує, що при збільшенні товарообороту підакцизних товарів на 1% сума надходжень податку зросте на 2,365, а при зменшенні рівня тіньової економіки зростання надходжень даного податку відбудеться на рівні 1,82%.

Одними із додаткових інструментів формування бюджетних ресурсів є боргові кошти. Їх можна розглядати як альтернативні податковим надходженням, додаткові фінансові ресурси держави, що вкрай необхідні для здійснення структурних перебудов економіки, а з іншого боку дані ресурси є додатковим навантаженням на бюджет держави та платників податків, адже погашення та обслуговування боргу буде відбуватися за рахунок майбутніх податків та зборів бюджету. Саме тому необхідно постійно якісно та об'єктивно оцінювати фактори впливу на боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави. Проаналізуємо динаміку державного боргу України в таблиці 2.13

Таблиця 2.13

Динаміка державного боргу України та ВВП у 2015-2019 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Темп росту,%			
						2016-2015	2017-2016	2018-2017	2019-2018
ВВП, млрд. грн..	1979,5	2383,2	2982,9	3558,7	3974,6	120,4	125,2	119,3	111,7
Загальна сума державного боргу, млрд. грн.	1572,2	1929,8	2141,7	2168,6	1998,3	122,7	111,0	101,3	92,1
- *Державний зовнішній борг, млрд. грн.*	1042,8	1240	1375,2	1397,2	1159,5	118,9	110,9	101,6	83,0
- *Державний внутрішній борг, млрд. грн.*	529,4	689,8	766,5	771,4	838,8	130,3	111,1	100,6	108,7

Джерело: складено автором на основі [43]

Отже, як видно на рисунку 2.13, загальна сума державного боргу протягом досліджуваного періоду зростала, у 2016 р. на 11%, у 2017 р. на 1,3%, низькі темпи росту оцінюються позитивно та є відображенням виваженої боргової стратегії держави. У 2019 р. обсяг боргу зменшився на 7,9%, це обумовлювалося тим, що на 2019 р. згідно графіку погашення заборгованостей припадало пікове навантаження на обслуговування державного зовнішнього боргу. Порівнюючи темпи росту боргу та ВВП можемо спостерігати, що

протягом досліджуваного періоду ріст ВВП випереджав ріст державного боргу, що свідчить проте,що економіка України розвивається швидшими темпами, ніж нагромаджуються непогашені запозичення.

Варто відобразити динаміку державного боргу вираженого у дол. США на рисунку 2.15, адже основна частка державних запозичень взята саме у цій валюті, що становить велику загрозу, адже при нестабільній національній валюті обсяги державного боргу зростають.

Рис. 2.15. Динаміка державного боргу в еквіваленті дол. США за 2015-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [43]

Як свідчать дані рисунку 2.15, державний борг виражений в дол. США зростає з кожним роком і у 2019 р., порівняно із 2015 р. його сума зросла на 28%. Це було пов'язано із девальвацією гривні, що призвело і до збільшення самої суми боргу і до зростання вартості його обслуговування. Також до причин варто віднести політичну кризу, спричинену втратою території і відповідно стратегічно важливих підприємств та ринків збуту. З кожним роком зростає залежність державних підприємств від дотацій бюджету, що збільшує гарантований державний борг. Своє відображення має і постійне вкладання боргових коштів в поточні потреби, а саме покриття дефіциту бюджетних ресурсів, а не інвестування в промисловість та капітальні видатки.

Основними факторами, які впливають на обсяги державного боргу та які можна оцінити кількісно є обсяги податкових надходжень, дефіцит державного

бюджету, курс долара, їх кореляція із результативним показником відображено в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Розрахункові значення коефіцієнта кореляції між обсягом державного боргу та чинниками впливу на нього

Показник	Курс долара	Дефіцит бюджету	Податкові надходження	Сума державного боргу
Курс долара	1			
Дефіцит бюджету	0,536	1		
Податкові надходження	0,512	0,916	1	
Сума державного боргу	0,841	0,965	0,932	1

Джерело: розраховано автором

Відповідно до даних таблиці 2.14 найбільш тісний зв'язок обсяг державного боргу має із податковими надходженнями та дефіцитом бюджету, оскільки між цими двома показниками також існує взаємозв'язок, оскільки обсяг податкових надходжень прямо впливає на формування дефіциту бюджету.

За допомогою пакету аналізу "Аналіз даних" програми Microsoft Excel було побудовано регресійну модель впливу визначених показників на обсяг боргових джерел фінансування бюджетних ресурсів, отримали наступне рівняння:

$$y = -1341{,}2+0{,}9x_1-3{,}04x_2-2{,}49\ x_3 \qquad (2.6)$$

де y – обсяг державного боргу,

x_1 – курс долара,

x_2 – дефіцит бюджету,

x_3 – обсяг податкових надходжень до бюджету.

При значенні коефіцієнта детермінації R^2=0,998, тобто при рівні значущості 5% дана модель відображає залежність обсягу державного боргу від курсу долара, дефіциту бюджету та обсягів податкових надходжень на 99%.

Отже, можна зробити такий висновок, що при зростанні курсу долара на 1%, обсяг державного боргу зросте на 0,9%, при збільшенні дефіциту державного бюджету на 1%, обсяг боргових джерел формування ресурсів зросте на 3,04%, а при зменшенні податкових надходжень на 1%, борг зросте на 2,49%. Отже, як бачимо, нами було обрано дійсно впливові чинники на формування боргових ресурсів держави.

Отже, здійснивши кореляційно-регресійний аналіз впливу факторів на динаміку податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави нами було виявлено, що основними чинниками прямого впливу є обсяг ВВП, темпи росту доходів населення, обсяги виробництва продукції, при цьому обернено-пропорційними чинниками є обсяг податкового боргу, рівень тіньової економіки, курс долара. На темп росту податку на додану вартість основний вплив має рівень тінізації економіки та обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання. На темп росту надходжень від податку на доходи фізичних осіб найбільший вплив має темп росту мінімальної заробітної плати, а на темп росту податку на прибуток підприємств - зміна загальних обсягів фінансових результатів юридичних осіб як бази оподаткування. На акцизний податок найбільше впливає рівень товарообороту підакцизними товарами. Основний негативний вплив на обсяги надходжень від податків здійснює рівень тіньової економіки України. Як наслідок недоотримань в бюджет фінансових ресурсів, існує необхідність залучення позикових коштів, результатом використання яких є формування державного боргу. Основні чинники впливу на боргові джерела формування ресурсів є дефіцит бюджету, курс долара та обсяг податкових надходжень до бюджету, кореляційно-регресійна модель наочно це підтверджує.

2.3. Оцінка ефективності системи податково-боргового наповнення бюджетних ресурсів держави

Ефективна система формування податково-боргових джерел наповнення

бюджетних ресурсів держави забезпечує можливості соціально-економічного розвитку, забезпечує перерозподіл національного продукту та відповідний рівень стимулювання національної економіки. Це досягається внаслідок виконання податками та державним кредитом фіскальної та стимулюючої функції.

Для визначення ефективності податкового наповнення бюджету необхідно проаналізувати індикатори ефективності, які базуються на показниках податкових надходжень та основних макроекономічних показниках, відображені в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Індикатори податкової ефективності в Україні за 2015-2019рр.

Показник	Порогове значення	Роки					Абсолютне відхилення			
		2015	2016	2017	2018	2019	2016-2015	2017-2016	2018 2017	2019-2018
Коефіцієнт покриття податковими надходженнями витрат Зведеного бюджету, %	-	74,7	77,9	78,4	88,9	78,1	3,19	0,49	10,5	-10,8
Рівень сумлінності сплати податків, %	більше 95	93	94	92	94	95	1	-2	2	1
Загальне податкове навантаження ,%	-	35,5	32,0	33,9	32,0	29,1	-3,5	1,9	-1,9	-2,9
Рівень податкового боргу платників податків, %	менше 5	6,7	5,3	11,0	10,3	10,9	-1,4	5,74	-0,74	0,6
Рівень виконання податкових надходжень	більше 1	1,02	1,03	1,01	0,99	0,96	0,01	-0,02	-0,02	-0,03
Коефіцієнт еластичності	більше 1	1,45	1,38	1,08	1,1	1,1	-0,07	-0,3	0,02	0
Рівень тіньової економіки, %	менше 30	40	37	32	33	32	-3	-5	1	-1
Втрати бюджету від пільгового оподаткування	-	23,3	23,6	25,2	26,5	30,3	0,3	1,6	1,3	3,8
Частка кількості податкових пільг, що є втратами доходів бюджету, %	менше 30	30,3	30,1	31,3	33,3	35,6	-0,2	1,2	2	2,3
Коефіцієнт інвестиційної віддачі податкових пільг підприємств з інвестиціями , %	більше 100	77,4	87,2	86,3	88,3	90,1	9,8	-0,9	2	1,8

Джерело: складено автором на основі [33-37, 49,50]

Отже, відповідно до даних, наведених у таблиці 2.15, можемо спостерігати, що з кожним роком все більше видатків бюджету фінансуються за рахунок податкових надходжень. Таким чином, у 2015 р. 74,7% витрат здійснювалися за рахунок податків, у 2016 р. 77,9%, у 2018 р. відбулося значне збільшення на 10,5%, це свідчить про те, що принцип фіскальної достатності дотримується на високому рівні.

Наступним показником є «рівень сумлінності сплати податків», який характеризує те, як платники ставляться до виконання своїх фінансових зобов'язань перед державою, також враховується прозорість процесу оподаткування і робота державних фіскальних органів у частині контролю за сплатою податків і зборів. Цей показник є важливим, адже в повній мірі і своєчасна сплата податків і зборів формує вигідну співпрацю таких суб'єктів податкових відносин як держава, юридичні, фізичні особи. Відповідно до наведених даних, в Україні даний показник мав нестабільну динаміку, оскільки у 2017 р., порівняно із 2016 р. відбулося погіршення на два пункти, що може бути відображенням несвідомості платників податків, та недостатньої ефективності державних контролюючих органів. Постійна реструктуризація державних фіскальних органів теж накладає свій відбиток, адже сили працівників даних установ спрямовуються не на покращення роботи у частині адміністрування податків і зборів, здійснення якісних перевірок та нарахувань штрафів, а на реформування організаційних структур даних установ. Вже у 2018 р. та 2019 р. мало місце покращення і досягнення до порогового позитивного значення.

Також паралельно оцінюючи рівень податкового боргу, який у 2017 р. зріс до 11% при нормі 5% можна зробити висновок, про невідповідальність платників податків, оскільки даний показник впливає на рівень наповнення як державного так і місцевих бюджетів, а від цього залежить якість надання суспільних благ та їх своєчасність. Податковий борг має місце у податкові системі коли існує неузгодження інтересів платників податків та держави, адже основною метою діяльності суб'єктів господарювання є максимізація прибутку,

а її досягнення затримує виконання фінансових обов'язків перед державою. Основними причинами виникнення податкового боргу є погіршення фінансової дисципліни суб'єктів господарювання ще на початковому етапі виникнення господарських відносин, а саме: неплатоспроможність покупців, несвоєчасна оплата послуг, відсутність обігових коштів, зростання цін на внутрішньому та міжнародних ринках. Причин різного характеру може бути безліч, але незалежно від чинників, які зумовили виникнення заборгованості, вона має бути погашена боржниками, адже це може призвести до виникнення наступних загроз: недоотримання доходів бюджетами усіх рівнів та збільшення їх дефіциту, зростання зловживань та виникнення фіскальних злочинів.

У 2018 р. та 2019 р. відбулося незначне зменшення податкового боргу, через його списання, адже деяких боржників визнали банкрутами, а борги за податками і зборами не зарахувалися до відповідних бюджетів, а були просто списані, тобто зниження відбулося не завдяки поліпшенню роботи з адміністрування податків. Відобразимо структуру податкового боргу на рисунку 2.16.

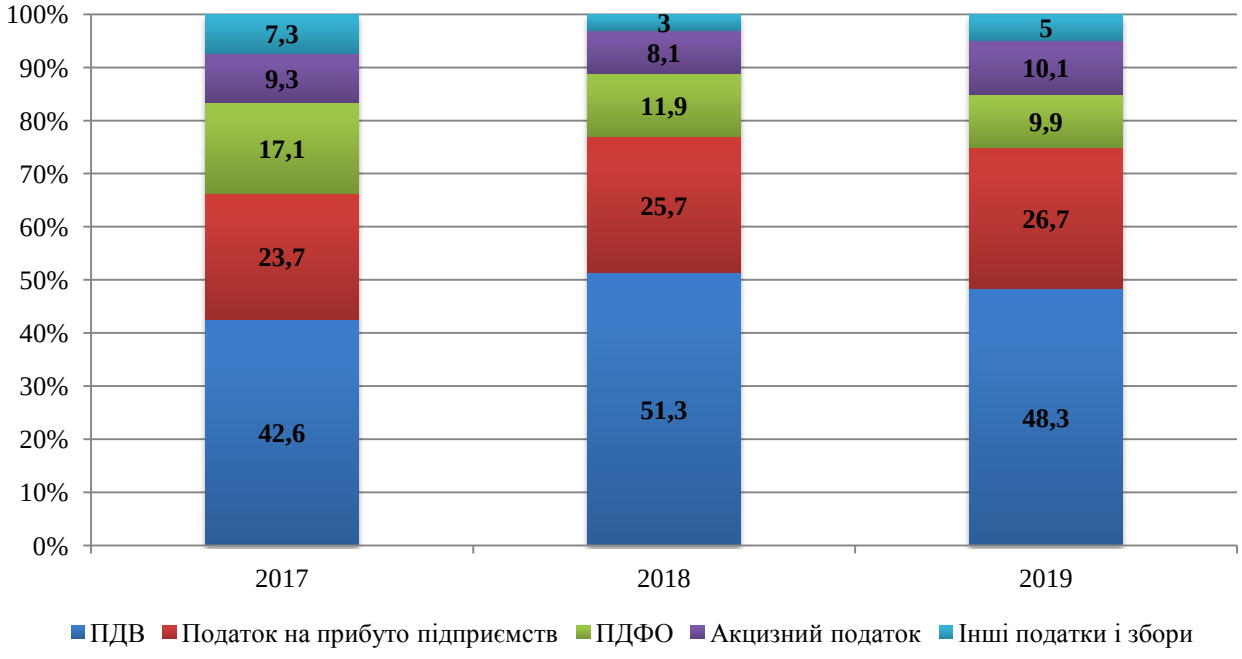

Рис. 2.16. Структура податкового боргу за видами податків в Україні за 2017-2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі [50]

Отже, відповідно до структури податкового боргу за видами податків, бачимо, що найбільшу частку становить борг з податку на додану вартість 42,6% у 2017 р., 51,3% у 2018 р. та48,3% у 2019 р. наступним за величиною був податок на прибуток підприємств, частка якого у 2019 р., порівняно із 2018 р. зросла до 26,7%. Наявність податкового боргу зумовлена не тільки несвоєчасно або неповною сплатою податків і зборів, а в деякій мірі некоректною роботою фіскальних органів. Зокрема за результатами аудиту проведеного Рахунковою палатою в органах ДФС виявлено систематичні порушення податкового законодавства у сфері нарахування та ведення обліку податкового боргу. Крім того було виявлено випадки прийняття законодавчо не підтверджених рішень про розстрочення та списання сум податкових заборгованостей без належної оцінки фінансового стану боржника [51].

Одним з найважливіших показників ефективності оподаткування є рівень податкового навантаження, який показує податковий тиск на економіку країни. В Україні, протягом досліджуваного періоду, загальний рівень податкового навантаження мав тенденцію до зниження із 35,5% у 2015 р. воно знизилося до 29,1% у 2019 р. В основному зміна навантаження відбувалася за рахунок зміни ВВП, ставок та баз оподаткування.

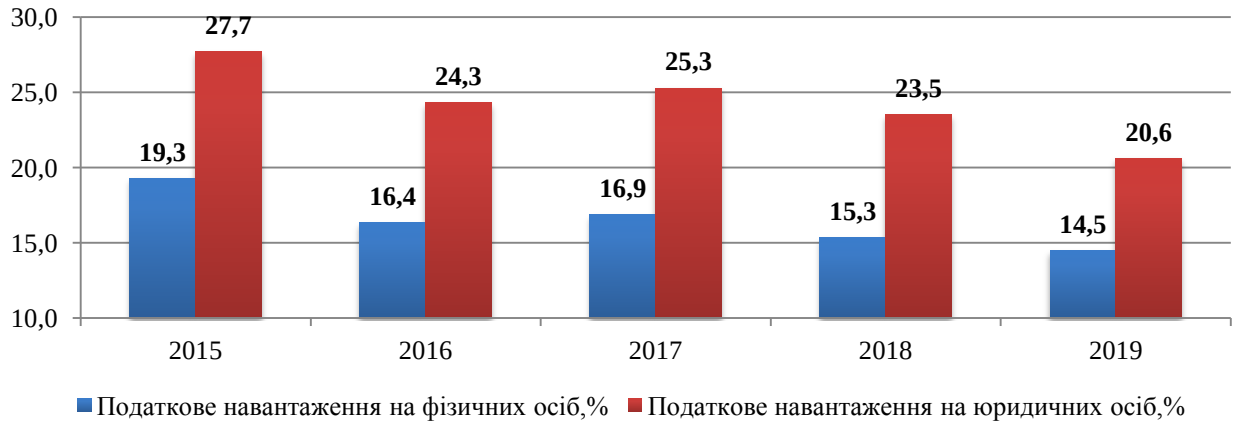

Рис. 2.17. Структура податкового навантаження в Україні за 2015-2019 рр., %

Джерело: складено автором на основі [52]

Варто відзначити, що показник податкового навантаження на фізичних осіб у Європі суттєво відрізняється від українського, зокрема в Бельгії він становить 54% доходів, у Німеччині 49,4%, в Угорщині 48,8%, Швейцарії 21,8% [52]. Така різниця зумовлена як різним рівнем економічного розвитку країни, обсягом ВВП, застосуванням прогресивної ставки оподаткування доходів фізичних осіб, так і фінансовою грамотністю і податковою культурою населення. Найбільшу частку навантаження на фізичних осіб у європейських країнах становить не податок з доходу, а податок на майно, який складає близько 35% податкових надходжень бюджету.

Порівнюючи загальне податкове навантаження України з країнами Європи, можна відмітити, що різниця між ними є суттєвою: найвищий показник у Франції – 47,9%, Данії – 47,6% та у Бельгії – 47,5% тобто у 1,7 рази більше ніж в Україні, такі відмінності зумовлені як різними підходами до встановлення виду і розміру податкових ставок, об'єктів та баз оподаткування, так і рівнем економічного розвитку та обсягу ВВП, особливостями фінансової політики та побудови податкової системи. Варто зауважити, що чим більше податкове навантаження на суб'єктів економіки, тобто чим більше податкових надходжень від них отримує бюджет, тим більшим є рівень надання суспільних послуг, які фінансує і надає держава. Наприклад, у скандинавських країнах податкове навантаження становить близько 50-50% ВВП, а частка податків, які повертаються населенню у вигляді суспільних послуг і соціальної підтримки становить близько 85%, у той час як в Україні повертається приблизно 30% сплачених податків.

Аналізуючи рівень податкового навантаження в Україні та порівнюючи його з країнами світу, необхідно звернути увагу на показник тіньової економіки. На даному етапі розвитку економічних відносин проблема високої тінізації економіки постає дуже гостро, адже у будь-якому суспільстві існує частина суб'єктів господарювання і частина домогосподарств, які не бажають достовірно висвітлювати свої доходи для уникнення оподаткування. Можна стверджувати, що тіньова економіка є основною загрозою формуванню

податкових ресурсів держави (у пункті 2.2 було досліджено її вплив на обсяги формування податкових надходжень) і тягне за собою значну частину ризиків національній економіці.

Протягом досліджуваного періоду частка тінізації економіки, хоч не була в межах нормативного значення, але мала позитивну динаміку, оскільки у 2019 р. порівняно із 2015 р. зменшилася із 40% до 32% за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. Це покращення відбувалося внаслідок сповільнення темпів інфляції завдяки дотримання політики інфляційного таргетування, підвищення ділової активності бізнесу, зростання реального ВВП (на 3,8%). Нарівні із покращеннями в цій сфері, процес детінізації стримується не усуненими проблемами фінансової системи. Зокрема це: високий рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, висока частка заборгованості і у свою чергу збільшення у витратах бюджету питомої ваги витрат на обслуговування державного боргу, низька кредитоспроможність позичальників. Отже, детінізація економіки буде відбуватися лише за умови створення державою умов для нарощення господарської та інвестиційної діяльності, також покращення якості державного управління.

Рівень виконання податкових надходжень свідчить про ефективність роботи фіскальних органів, про належний рівень бюджетного планування та прогнозування, а також про відповідальність платників податків. Протягом 2015-2017 рр. план податкових надходжень виконувався і навіть перевиконувався у 2015 р. на 2%. У 2016 р. на 3% і у 2017 р. на 1%. Основними причинами перевиконання плану слугували: введення електронного декларування ПДВ і акцизному податку, ведення митної статистики, запровадження кластерного аналізу платників податків, збільшення кількості перевірок контролюючими органами. Також ефективним введенням у даній сфері стало запровадження «Електронного кабінету» платника податків та запровадження Єдиного вікна подання електронної звітності.

Проте у 2018 р. даний показник зазнав погіршенні, рівень недовиконання становив 1%, а у 2019 р. 4%, це пояснюється тим, що перевиконання у цих

роках спостерігалося лише по податку на доходи фізичних осіб на 1,5% у 2018 і 2,2% у 2019 р., податку на прибуток підприємств на 16,5% у 2018 р. та 11,4% у 2019 р. та місцевих податках і зборах на 3,6% і 6,8% у 2018 р. та 2019 р. відповідно, що можемо спостерігати у таблиці 2.16.

Таблиця 2.16

Рівень виконання податкових надходжень (%) у розрізі видів податків в Україні за 2015-2019 рр.

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
ПДВ	99,2	105,8	113,1	98,3	89,5
Акцизний податок	106,0	104,6	93,1	91,2	81,6
Мито	106,9	107,2	104,3	96,4	97,1
ПДФО	109,4	107,7	101,7	101,5	102,2
Податок на прибуток	99,0	112,9	105,3	116,5	111,4
Рента	89,9	71,9	98,5	98,4	82,5
Екологічний податок	84,4	147,0	109,5	98,0	96,8
Місцеві податки і збори	114,9	112,5	105,8	103,6	106,8

Джерело: складено автором на основі [36-37]

Перевиконання з ПДФО відбувалося завдяки зростанню середнього рівня заробітної плати по Україні, адже бюджет закладався з плановим рівнем середньої заробітної плати 10129 грн., а фактично вона становила 10497 грн. податку на прибуток вдалося зібрати на 11,4% більше планового у 2019 р. завдяки покращенню фінансових результатів юридичними особами.

Загальними причинами недовиконання доцільно виділити скорочення обсягів виробництва тютюнових виробів як підакцизної продукції та недовиконання по акцизному податку з електроенергії, сповільнення темпу приросту імпорту, що вплинуло на скорочення і мита і ПДВ. Також вплинув курс долара, адже в бюджеті заплановано курс 30 грн. за 1 дол. США, а фактично мали 24,4 грн. Обсяг надходжень від ПДВ не довиконано через внесення змін по об’єкту оподаткування, адже звільнили від оподаткування ПДВ альтернативні джерела енергії. Значно не довиконано рентні платежі на 17,5%, через зниження обсягів видобування газу та зниження цін на нього.

Коефіцієнт еластичності відображає вплив податків на загальні тенденції в економіці країни. Зокрема, якщо цей коефіцієнт дорівнює 1, то це означає, що податкові надходження зростають швидшими темпами, ніж ВВП. В Україні цей показник має негативну динаміку, що зумовлюється високою часткою тінізованої економіки, неоднозначністю податкового законодавства, нестабільністю податкової політики держави.

З точки зору публічних фінансів податкові пільги – це недоотримані доходи бюджету. Доходи, якими держава могла б фінансувати додаткові медичні, освітні, соціальні послуги громадянам чи розвиток інфраструктури [49]. Основною ціллю пільги є підтримка конкретної галузі або суб'єкта господарювання в певний період його функціонування, для отримання більшого фіскального ефекту в майбутньому. Проте, як показує українська практика може відбуватися неефективне надання пільг, як свідчать наведені дані, з кожним роком бюджет України втрачає все більше коштів від їх надання. Зокрема у 2015 р. це 23,3 млрд. грн., у 2016 р. 23,6 млрд. грн., у 2017 р. 25,2 млрд. грн., тобто у 2017 р. рівень неефективності наданих пільг становить 31,3%. У 2019 р. втрати бюджету зросли до 30,3 млрд. грн. Проте, позитивним є те, що від наданих пільг існує інвестиційна віддача в економіку країни, проте вона не досягає навіть 100%.

Найбільший обсяг коштів, який залишається в розпорядженні суб'єктів господарювання через надання пільг припадає на ПДВ. У 2019 р. таке пільгування коштувало бюджету 22 млрд. грн. або майже 2% всіх доходів Зведеного бюджету України. Другим за наданням пільг є податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, через це місцеві бюджети втрачають щорічно від 5 до 7 млрд. грн. На третьому місці пільга з податку на прибуток підприємств, обсяг недоотриманих коштів від даної пільги становить 2 млрд. грн. [49].

Неефективність пільгового оподаткування в Україні зумовлена насамперед тим, що найбільше пільг отримують не нові галузі, які потребують поштовху у розвитку, а добре розвинені, які становлять значну частку ВВП

країни (промисловість, сільське та лісове господарства, торгівля – 45% ВВП). Якщо пільги запроваджуються тимчасово на визначений обмежений період, то підприємство може використати цей термін для посилення своєї конкурентоспроможності. В Україні пільги надаються на невизначений термін, що тільки де мотивує підприємства інвестувати в розвиток і вже йдеться не про підтримку та стимулювання, а про просте субсидування за рахунок бюджету.

Цілком об'єктивним є те, що недоотримання бюджетом податкових коштів зумовлює використання державою позикових джерел мобілізації бюджетних ресурсів, що у свою чергу призводить до акумуляції боргових зобов'язань. У такому випадку виникає необхідність аналізу індикаторів боргової безпеки держави, які відображені в таблиці 2.17.

Таблиця 2.17

Показники стану боргової безпеки України за 2015-2019 рр.

Показник	Порогове значення	2015	2016	2017	2018	2019
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	менше 60	79,1	80,9	71,8	61,4	51,8
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	менше 25	57,8	48,2	44,2	35,7	25,4
Рівень зовнішньої заборгованості на 1 ос., дол. США	менше 200	2771,4	2660,0	2744,0	2713,2	2896,6
Середньозважена дохідність ОВДП, %	11	13,1	9,2	10,5	17,8	14,1
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	20	11,2	13,7	16,1	18,2	19,5
Обсяг державного боргу до доходів бюджету, %	300	241,1	246,5	210,6	183,1	154,9
Платежі за державним боргом до доходів державного бюджету, %	45	13,2	12,3	10,9	9,8	9,3

Джерело: складено автором

Отже, протягом досліджуваного періоду основний показник боргової безпеки відношення боргу до ВВП перевищував критичне значення – 60%. Через інфляційні процеси та падіння реального ВВП у 2016 р. його значення становило критичні 80,9%. Також до причин варто віднести постійний дефіцит бюджету, що зумовлювало необхідність здійснювати запозичення та дефіцит

платіжного балансу, через валютні коливання та переважання імпортних операцій. У 2019 р. спостерігаємо значне покращення даного показника до 51,8%, адже уряд у цьому році розрахувався за попередніми боргами. Також було випущено ОВДП із терміном погашення у 2023 р. на суму 10,2 млрд. грн.

Позитивно оцінюється скорочення зовнішнього державного боргу, оскільки держава активно погашає отримані в попередні роки ресурси від іноземних кредиторів, нарощуючи про цьому внутрішній борг, активно випускаючи ОВДП. За залучені кошти держава фінансує дефіцит державного бюджету, підвищує соціальні гарантії, виплачує субсидії. Проте у майбутні періоди Україна очікує нові транші від МВФ, тому ймовірним є зростання суми зовнішнього державного боргу.

Негативною є динаміка показника рівня заборгованості на 1 особу в доларовому еквіваленті, оскільки можемо спостерігати постійне зростання. Це відбувається через нестабільний курс гривні відносно долара США та скорочення чисельності населення.

Дохідність облігацій внутрішньої державної позики теж має негативну динаміку, оскільки підвищується зокрема у 2018 р. було досягнено критичного значення 17,8%, при нормі 11%, а це означає, що вартість обслуговування державного внутрішнього боргу зростає, а разом з тим і підвищується навантаження на державний бюджет. Проте можна очікувати зниження дохідності ОВДП у майбутніх періодах адже знижується облікова ставка НБУ, яка має безпосередній вплив на формування дохідності ОВДП.

Завдяки високій дохідності державні боргові цінні папери користувалися високим попитом як серед вітчизняних так і серед іноземних інвесторів, тому у 2019 р. найбільша частка позик була здійснена саме завдяки випуску ОВДП, що відображено на рисунку 2.18

Як видно на рис. 2.18, частка ОВДП була найбільшою серед боргових джерел формування бюджетних ресурсів і становила 46% у 2019 р., варто відзначити, що уряд випускає дані цінні папери не тільки в гривні, а й у доларах та євро. Частка ОЗДП теж була значною – 31%. Значну частку займали і

кредити міжнародних інституцій, в основному Міжнародного валютного фонду, Європейського союзу та Групи Світового банку – 19%. Частка інших кредитів становила 4%.

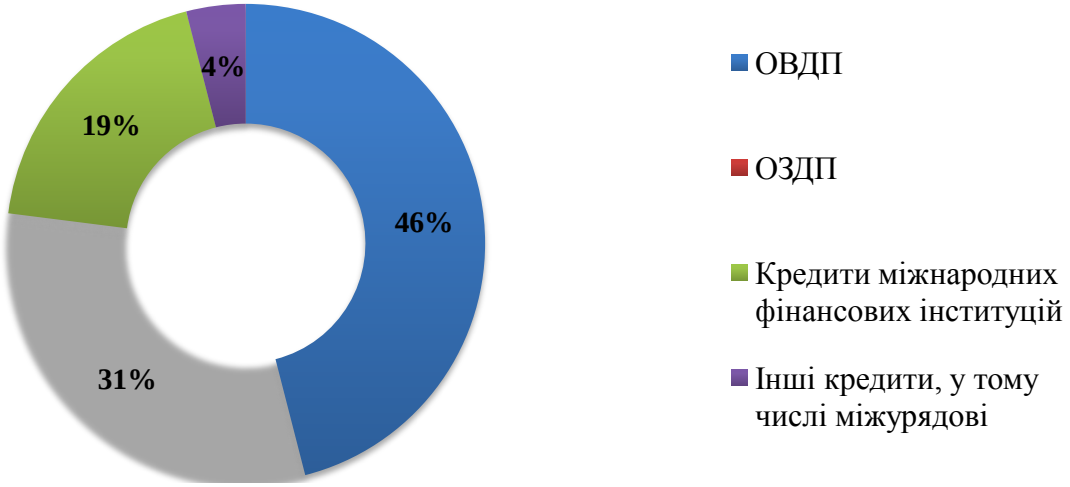

Рис. 2.18. Структура державних запозичень за різними типами інструментів в Україні у 2019 р., %

Джерело: складено автором на основі [55]

У 2015-2018 рр. активно здійснювався випуск облігацій для таких цілей [57]:

- Необхідність підтримки фінансової системи для збільшення статутних капіталів державних банків та банків із державною часткою більше 75% на суму 141,7 млрд. грн. та з метою фінансування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на суму 59,6 млрд. грн.
- Капіталізація НПК «Нафтогаз Україна» у сумі 126,3 млрд. грн.
- Для надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на проведення розрахунків за природний газ з НАК «Нафтогаз Україна» та компенсації різниці в тарифах;
- Відшкодування сум ПДВ платникам, суми податку яких були задекларовані та невиконані.

Наступний індикатор – відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу зовнішнього боргу демонструє позитивну динаміку, оскільки збільшується частка державного боргу, який може бути профінансований за

рахунок золотовалютних резервів. У 2015 р. даний показник становив 11,2%, а у 2019 вже 19,5%, що наблизило його до порогового позитивного значення. Це відбулося, в першу чергу, завдяки політиці НБУ пов'язаній з нарощенням золотовалютних резервів держави, які з 13,3 млрд. дол. США у 2015 р. зросли до 29,1 млрд. дол. США у 2019 р.

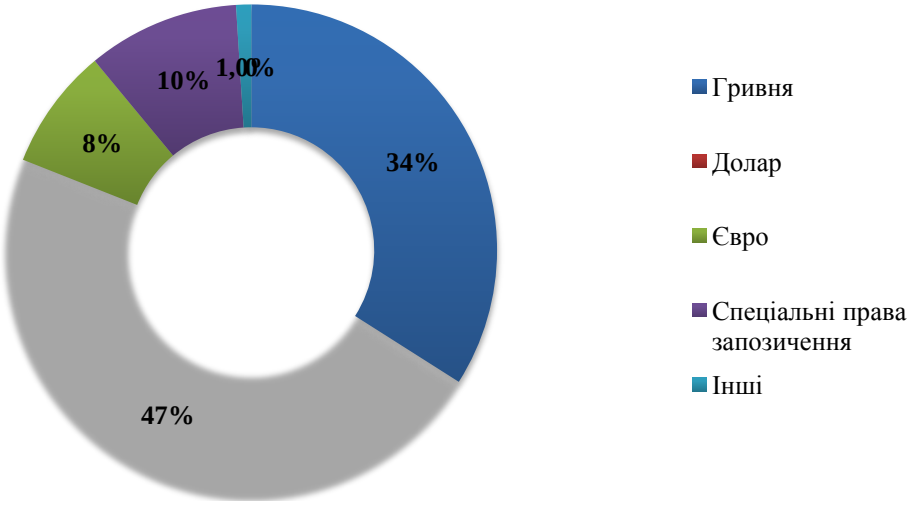

Рис. 2.19. Структура державного боргу за видами валют в Україні у 2019 р., %

Джерело: складено автором на основі [56]

На рисунку 2.19 можемо побачити, що основна частка боргових джерел фінансування бюджетних ресурсів номінована в іноземних валютах, сукупна їх частка складає 66%, у національній валюті 34%. Найбільша питома вага припадає на долар – 47%, спеціальні права запозичення – 10% через значну частку кредитів МВФ і євро – 8%. Значна частка кредитів у іноземних валюті є великою загрозою борговій безпеці держави, тому український уряд протягом тривалого періоду часу намагається наростити запозичення у гривні.

Отже, проведене нами дослідження показало, що ефективність податково-боргового формування бюджетних ресурсів держави потребує вдосконалення. Ми визначили, що на досить високому рівні виконується принцип фіскальної достатності податків, але разом з тим постійно виникає потреба доповнювати податкові джерела борговими. Насамперед через високий рівень тінізації економіки, не в повній мірі вдосконалену роботу податкових органів, зниження рівня сумлінності сплати податків. Також значний вплив чинить формування

податкового боргу та недосконалий механізм надання податкових пільг. Щодо боргової безпеки як наслідку формування боргових джерел фінансування бюджету, то її рівень має позитивну динаміку, хоча знаходиться в переломному для української економіки періоді.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

3.1. Модель інтегральної оцінки ефективності податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави

Пріоритетними завданнями податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави в сучасних умовах розвитку ринку є: по-перше, мобілізація максимального обсягу податкових надходжень з мінімальною де стимуляцією фінансово0господарської діяльності платників податків, по-друге, залучення зовнішніх і внутрішні позик без загрози фінансовій системі держави у перспективі, по-третє, використання бюджетних ресурсів, акумульованих із податково-боргових джерел на фінансування тих категорій видатків, які сприятимуть, стимулюватимуть пожвавлення економічної активності суб'єктів господарювання і внаслідок цього збільшуватимуться податкові надходження, які основні джерела фінансування потреб держави.

У сучасних умовах розвитку кожен об'єкт чи явище пізнається у порівнянні з іншими, тому для того щоб дати комплексну оцінку рівня ефективності забезпечення податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави, необхідно порівняти індикатори податково-боргової політики України з іншими державами світу у таблиці 3.2. Для цього за допомогою середовища Microsoft Office Excel створимо інтегральний показник управління податково-борговими джерелами формування бюджетних ресурсів держави.

Для порівняння було обрано 8 країн Європи, за рівнем розвитку наближеним до України та вищим.

Як показують наведені дані у таблиці 3.1 найвищий рівень заборгованості на 1 особу в Швейцарії 213100 дол. США, при ВВП 703,8 млрд. дол. США, при цьому найнижчий показник заборгованості в Україні – 2896,6 дол. США на 1

особу. При цьому варто, знову ж таки звернути увагу на відносні показники, зокрема відношення боргу до ВВП, для усіх країн граничним показником є 60% ВВП. Серед наведених країн найкращий показник має Естонія – 10,5%, Румунія – 31,7% та Україна – 51,8%. Що ж стосується податкового навантаження на економіку країни, найвищий показник має Франція – 47,9%, найнижчий Румунія – 28,0%, рівень податкового навантаження України – 29,1%.

Таблиця 3.1

Індикативні показники податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави країн світу за 2019 р.

Країни/Показник	Податкове навантаження, %	Коефіцієнт покриття витрат податковими надходженнями, %	Рівень виконання податкових надходжень, %	Відношення обсягу державного боргу до ВВП, %	Рівень заборгованості на 1 особу, млрд. дол. США	ВВП, млрд. дол. США	Час на складання та подання податкової звітності, год. на рік
Україна	29,1	78,1	0,96	51,8	2896,6	124,6	327,5
Польща	33,3	81,3	1,06	54,9	9500	586,1	260
Німеччина	40	85,9	1,1	83	65600	4000,4	116
Франція	47,9	90,2	1,03	82	87200	2775,3	109
Ірландія	24,4	77,3	1,05	94,9	49000	372,7	82
Румунія	28,0	76,3	0,98	31,7	5100	239,9	163
Естонія	34,1	87,6	1,14	10,5	15700	30,3	78
Швейцарія	28,1	79,6	1,13	54,5	213100	703,8	102

Джерело: складено автором на основі [61]

Оскільки обрані показники мають різні одиниці виміру і є непорівнянними, то доцільно здійснити їх стандартизацію – приведення до єдиного вигляду із врахуванням того, що деякі ознаки є стимуляторами (коефіцієнт покриття податковими надходженнями витрат бюджету, рівень виконання податкових надходжень, ВВП), тобто їх підвищення позитивно впливає на рівень ефективності податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів, деякі є де стимуляторами (податкове навантаження, відношення обсягу державного боргу до ВВП, рівень заборгованості на одну особу, час на складання податкової звітності),позитивно оцінюється їх

зменшення. Також визначають еталонну точку - штучний об’єкт, який характеризується найкращими значеннями по кожній з ознак.

Таблиця 3.2

Нормовані показники податково-боргових джерел-формування бюджетних ресурсів держави країни світу за 2019 р.

Показник	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7
Україна	0,56022	-0,80830	-1,56687	0,23164	0,80312	-0,71525	-2,02005
Польща	-0,02618	-0,15140	0,06105	0,11416	0,70328	-0,37827	-1,23103
Німеччина	-0,96163	0,79290	0,71221	-0,95070	-0,14497	2,11483	0,45223
Франція	-2,06463	1,67562	-0,42733	-0,91281	-0,47157	1,22027	0,53405
Ірландія	1,21644	-0,97253	-0,10174	-1,40166	0,10602	-0,53409	0,84966
Румунія	0,71381	-1,17781	-1,24128	0,99333	0,76980	-0,63106	-0,09717
Естонія	-0,13787	1,14189	1,36338	1,79672	0,60953	-0,78411	0,89642
Швейцарія	0,69984	-0,50038	1,20059	0,12932	-2,37521	-0,29232	0,61588
Еталонна точка	1,21644	1,67562	1,36338	1,79672	0,80312	2,11483	0,89642

Джерело: розраховано автором

Оскільки, як ми знаємо податково-боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави характеризуються багатьма показниками, то наочніше було б використовувати певний комплексний показник, який буде характеризувати властивість кожного об’єкта загалом і враховувати сумарну дію значень різних за своєю суттю ознак – таксономічний показник, який визначається на основі евклідової відстані (відстань між кожним об’єктом і еталонною точкою).

Таблиця 3.3

Значення таксономічних показників ефективності податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави країн світу у 2019 р. у порядку спадання

Країна	Показник
Естонія	0,473599
Німеччина	0,381229
Польща	0,272672
Швейцарія	0,210022
Франція	0,208587
Румунія	0,200625
Ірландія	0,159953
Україна	0,053366

Джерело: розраховано автором

Отже, на основі значень таксономічного показника (табл. 3.3), можна зробити висновок, про рівень розвитку об'єкта, чим ближче він до 1, тим ближче держава до ідеалу (еталону), як свідчать дані таблиці, найвищим показником оцінено ефективність податково-боргових стратегій Естонії, її значення 0,473, а значить серед обраних країни її рівень ефективності податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів є найвищим. На жаль, Україна в даному переліку знаходиться на останньому місці із значенням показника – 0,05. Тому доцільно враховувати досвід країн, які мають вищу ефективність мобілізації податково-боргових ресурсів.

У даному випадку доцільним буде врахування трансформації податкової системи Естонії, адже умови розвитку нашої держави та даної країни є доволі схожими. У 2000 рр. урядовими структурами Естонії було змінено підхід до оподаткування прибутку юридичних осіб, і на даному етапі свого розвитку, за рейтингом сприятливості умов ведення бізнесу «Doing Business» вона посідає 12 місце в світі.

Основним завдання «естонської моделі» оподаткування прибутку є забезпечення країни інвестиційними ресурсами та позбавлення суб'єктів господарювання економічного тягаря. Загалом різниця між діючим в Україні податком на прибуток підприємств в та податком на виведений капітал – в Естонії, полягає у визначенні бази оподаткування. Зокрема, в Естонії податком на виведений капітал, ставка якого становить 20%, оподатковуються дивіденди або розподілений прибуток, а не фінансові результати від звичайної діяльності.

В цілому, концепція, яка лежить в основі податку на виведений капітал – оподаткування лише грошових потоків, а не результату обліку – є доцільною. Такий підхід до оподаткування характерний і для непрямих податків, які є домінуючим джерелом доходів державних бюджетів у більшості країн (Норвегії, Франції, Австралії, Італії, Греції, Іспанії, Україні та ін.) та менш вразливими до ухилення від сплати податків порівняно з податком на прибуток підприємств, який передбачає розрахунок бази оподаткування на основі даних фінансової звітності компаній [62].

При цьому, основним недоліком трансформації податку на прибуток у Податок на виведений капітал експерти називають загрозу недоотримання бюджетом в короткостроковій перспективі значної суми коштів. За попередніми розрахунками Українського інституту майбутнього, недоодержавши в перші два роки, після введення податку на виведений капітал, 23 млрд. грн. (0,8 млрд. дол. США), у 2020-2022 рр. до Державного бюджету України додатково надійде 222 млрд. грн. (7,2 млрд. дол. США) окрім тих надходжень, які могли б надійти від справляння податку на прибуток підприємств. Найпроблемнішим моментом є те, що, запровадження податку на виведений капітал у короткостроковому періоді вимагатиме розробки комплексної стратегії щодо покриття втрат державного бюджету.

Стратегія формування боргових джерел фінансування бюджетних ресурсів успішних країн, навіть при значному відношенні боргу до ВВП полягає :

- розробка довгострокової стратегії зовнішніх та внутрішніх державних запозичень;
- визначення пріоритетів використання позикових ресурсів, зокрема ресурсів на інвестиційні програми розвитку держави;
- обґрунтоване розширення обсягів внутрішніх запозичень з метою диверсифікації ризиків, пов’язаних із зовнішнім боргом;
- створення системи залучення коштів населення та інституційних інвесторів у державні цінні папери;
- здійснення сегментації ринку державних цінних паперів через поділ інвесторів з різними інвестиційними цілями.

Отже, відповідно до проведеного дослідження можемо зробити висновок, що у системі країн, обраних для дослідження, Україна посідає останнє місце по ефективності податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави. Це зумовлено низькими темпами росту реального ВВП, значною сумою заборгованості на одну особу, недосконалостями процесів

адміністрування податків і зборів. Задля підвищення ефективності податково-боргових стратегій Україні необхідно враховувати досвід високорозвинених країн та країн, які досягли успіху в даних питаннях.

3.2. Вдосконалення процесу формування податкових джерел бюджетних ресурсів держави з врахуванням зарубіжного досвіду

Податкові джерела формування бюджетних ресурсів є рушійною силою у процесі державного регулювання соціально-економічного розвитку, інвестиційного клімату, зовнішньоекономічної діяльності, структурних змін у виробництві, розвитку пріоритетних галузей економіки. Із етапу створення податкової системи України вона була фіскально орієнтована і набувала переважно конфіскаційного характеру, так і сьогодні перебуваючи на етапі реформування податкова система не має стимулюючого підґрунтя, який повинен відображатися у взаємозв'язку всіх основних функцій податків – фіскальній, регулюючій та розподільній. Основним недоліком чинної податкової системи є її спрямування на подолання бюджетного дефіциту, її відірваний розвиток від розвитку суб'єктів господарювання, тобто підприємства зацікавлені в отриманні мінімального прибутку, щоб уникнути податкових зобов'язань.

Недостатній рівень розвитку податкової системи породжує низький рівень податкової безпеки, яка не може задовольнити інтереси усіх суб'єктів економічної системи держави. Недостатня відповідність податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави соціальній, фіскальній та економічній ефективностям зумовлюється наступними чинниками:

По-перше, двозначність у трактуванні прав та обов'язків платників податків, що з одного боку, дозволяє податковим органам обмежувати права платників податків, а недобросовісним платникам знаходити незаконні способи уникнення від сплати податків, що призводить до втрати значної частини

доходів бюджету. Недосконале та недостатньо стабільне податкове законодавство не дозволяє підприємницьким структурам як базовим суб'єктам економіки впровадити дієве фінансове планування, оскільки не вдається чітко спрогнозувати основні показники діяльності.

По-друге, сплата податків трактується громадянами, не як їх обов'язок, плата державі за певні суспільні блага, а як «покарання», тобто абсолютна відсутність податкової культури та свідомості у населення, а також низький рівень фінансово-економічної грамотності населення. Наприклад, третина громадян не знає, яку частину доходів сплачує у вигляді податків (1,5% військовий збір + 18% ПДФО), але при цьому 2\3 вже вважають її несправедливою. 16% опитаних вважають справедливим і можливим взагалі не сплачувати податки, проте альтернативних джерел фінансування держави назвати не можуть.

По-третє, податкова система України є дуже складною і характеризується заплутаними правилами адміністрування податків, а також значними затратами часу на їх сплату та затратами коштів. Наприклад, в Україні 1 грн. витрат на адміністрування податків і зборів генерує приблизно 60 грн. податкових надходжень, у той час, коли в США для того, щоб зібрати 100 доларів податків необхідно лише 1 долар адміністративних витрат.

По-четверте, значна тінізація доходів як фізичними так і юридичними особами, що призводить до ризику недоотримання податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів, а відповідно і до зростання дефіциту бюджету.

Вирішальна роль податків як основного фінансового ресурсу бюджетів залежить від низки чинників, таких як: особливості етапу економічного розвитку, наявний соціально-політичний розвиток країни, характер податкової політики, відсутність чи існування світових кризових процесів. Дані фактори формують середовище для справляння податків і зборів, їх вплив практично неможливо обмежити в короткострокові перспективі.

Основною загрозою, яка супроводжує національну економіку та чинить прямий негативний влив на рівень податкової безпеки є тіньова економіка, це

було доведено кореляційно-регресійними моделями в розділі 2. Питання формування податкових ресурсів держави та ухилення від сплати податків знаходяться в органічному взаємозв'язку із тінізацією економіки. Традиційною першопричиною знаходження економіки в «тіні» є високе податкове навантаження, проте ця думка не є повною. Наприклад, нами було досліджено, що рівень податкового навантаження в Україні сягає 29%,а рівень тінізації 32%, на противагу країнам ЄС, де загальний податковий тягар становить 45-55%, а масштаби тінізації лише 10-20%. Тобто, об'єктивним є висновок, що зменшення податкового навантаження не обов'язково призведе до виходу національної економіки з тіні. Виникнення та поширення тінізації економіки є реакцією на висунуті державою до суб'єктів господарювання вимоги та обмеження.

Крім того, основними причинами, які уповільнюють вихід економіки з тіні є: відсутність повноцінного ринкового середовища, нестабільність інвестиційного клімату, неефективне управління державними фінансами, відсутність чіткої та жорсткої системи відповідальності у сфері державних фінансів, корумпованість бюджетної системи, нерозвиненість безготівкових розрахунків, бюрократизованість діяльності суб'єктів господарської діяльності, неофіційна зайнятість населення та приховання реальних доходів (що негативно відображається на розмірі дохідної частини Пенсійного фонду, а відтак і на збільшенні витрат з державного бюджету на покриття пенсійних виплат).

Детінізація економіки є основним вектором збільшення податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави, тому основними системними заходами в даній сфері є:

Підвищення ефективності управління державними фінансами. Це можливо досягнути зокрема за допомогою налагодження механізму податкового прогнозування, тобто обґрунтування обсягів податкових надходжень на різних рівнях бюджетної системи, оцінювання можливостей використання податкових пільг для реалізації програм соціально-економічного

розвитку регіонів. При складанні планів податкових надходжень на загальнодержавному рівні та місцевих рівнях має враховуватися зміна об'єктів і баз оподаткування під впливом демографічний, кліматичних, соціальних і політичних факторів. Адже як показують результати дослідження саме ці фактори мали найбільший вплив на недовиконання планових показників податкових надходжень. З боку платників податків мають застосовуватися планування фінансово-господарських показників і складання планів щодо розрахунків підприємства за зобов'язаннями перед державою. Також ефективним буде впровадження податкового менеджменту для кваліфікованого визначення системи оподаткування на якій вигідніше знаходитися платнику, переліку податків, які мають бути сплачені з метою уникнення штрафів та санкцій. Податкове планування на підприємстві передбачає сукупність стратегічних дій, які спрямовані на оптимізацію податкових платежів, не порушуючи чинного законодавства, а також інтересів державного та місцевих бюджетів. Одним із способів податкової оптимізації в Україні, який широко застосовується є впровадження спрощеної системи оподаткування. Для платників єдиного податку це є можливістю повністю декларувати свої доходи, при цьому сплачуючи меншу суму податку, ніж на загальній системі, а для національної економіки, це можливість виходу з тіні.

Посилення митного контролю сприятиме значному зменшенню обсягів неврахованого імпорту та скороченню кількості випадків ухилення від сплати митних платежів. Типовими порушеннями щодо імпорту товарів виступають: недостовірне декларування їх кількості і ваги; декларування за кодом іншого товару, на який встановлено нижчу ставку ввізного мита; заниження митної вартості товарів.

Оскільки Україна стала на шлях лібералізації митної політики, основним резервом збільшення надходжень митних платежів до бюджету на перспективу стане удосконалення організації митного контролю. Для цього необхідно удосконалити правила визначення митної вартості товарів і країн їх походження, правильної класифікації за кодом УКТЗЕД для визначення

найбільш оптимальної і правильної ставки мита. Разом з тим, важливо застосовувати прогресивні інформаційні автоматизовані системи на всіх митних пунктах такі як «Електронна митниця», «Система управління ризиками», «Митний пост-аудит». Крім того, потрібно вдосконалювати систему перевірки класифікації та сертифікації продукції, яка перетинає митний кордон України. Встановлення комплексних скануючих систем для огляду вантажних транспортних засобів та контейнерів в пунктах пропуску прискорить процедури митного контролю для сумлінного бізнесу та дозволить ефективно протидіяти проникненню контрабандних вантажів на митну територію України.

Також необхідна жорстка перевірка експортних операцій, оскільки ставка ПДВ продукції, яка спрямовується на експорт становить 0% , що є підґрунтям для розвитку тіньового сектору.

Розвиток безготівкових розрахунків. Впровадження та ширше використання суб'єктами господарювання електронних систем переказів коштів, що дозволить точніше відслідковувати грошові потоки, а формування фінансових результатів стане прозорішим. Необхідне розширення функціоналу Електронного кабінету платників податків, який на даний момент забезпечує 95% послуг для більшості суб'єктів господарської діяльності. доцільним буде впровадження інформаційної системи для реєстрації та обліку реєстраторів розрахункових операцій, яка передбачає онлайн-передачу даних з пристрою в податкову службу. Це допоможе підприємцям спростити використання касових апаратів, а контролюючим органам допоможе у боротьбі з нелегальною торгівлею та збільшить резерви податкових джерел формування бюджетних ресурсів.

Постійний моніторинг показників фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, які можуть бути задіяні або були задіяні у схемах ухилення від оподаткування.

Ще одним вектором підвищення ефективності формування податкових ресурсів бюджету є оптимізація системи податкових пільг. Адже з року в рік бюджет втрачає близько 30 млрд. коштів платників податків внаслідок

неефективного пільгового оподаткування. З цією метою доцільно рекомендувати наступні реформи у даній сфері: надання пільг на конкретно визначений термін, без можливості його продовження, якщо відсутній економічний ефект у вигляді зростання виробництва, збільшення кількості робочих місць, приросту позитивних фінансових результатів. Пільгування нових перспективних галузей та підприємств, а не тих, які складають основу ВВП. Проведення детальних та науково обґрунтованих розрахунків щодо доцільності впровадження механізму надання податкових пільг.

Вдосконалений процес оподаткування та адміністрування податків, а також покращена робота державних фіскальних органів є ще одними альтернативними резервами збільшення податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави. У даних питаннях доцільно враховувати досвід та практику зарубіжних країн. проте, варто відмітити, що в питаннях реалізації податкових механізмів не повинно бути точного копіювання досвіду окремих країн, адже не варто накладати податкову систему іншої країни на нашу дійсність. Кожен крок у зміні податкового законодавства має бути чітким, обґрунтованим, логічним, глибоко проаналізованим. І практично застосовуватися лише в тому випадку, коли буде доведено позитивний економічний ефект від такого впровадження та проаналізовано всі його наслідки для фінансової системи в цілому.

У практиці високорозвинених країн переважають прямі податки (податок на майно, податок на прибуток підприємства, тощо), напротивагу Україні, де непрямі податки становлять основу бюджету країни, зокрема, ПДВ є основним бюджетоутворюючим податком. Непрямі податки хоч і зручні для фіскальних органів, проте їх сплата лягає тягарем на кінцевих споживачів і потребує виконання низки додаткових процедур, зокрема в частині первинної документації бухгалтерського обліку, подання звітності, маркування підакцизної продукції**.**

Важливим елементом підвищення податкової безпеки України є реформування відшкодування ПДВ з державного бюджету, так у 2017 р. було

створено хронологічну систему, тобто повернення узгоджених сум у хронологічному порядку, відповідно до черговості внесення заяв платниками податку. У планах роботи ДФС щодо відшкодування ПДВ передбачено організацію роботи територіальних органів ДФС з виявлення та припинення фактів штучного формування податкового кредиту та мінімізації податкових зобов'язань**.**

У податкових системах країн Європи спостерігається спільна риса щодо застосування декількох ставок ПДВ. Окрім стандартної, застосовуються знижені ставки для товарів, які мають соціальне, культурно-споживче призначення (продукти харчування, громадський транспорт, газети, журнали). В Україні хоч і застосовується пільгові ставки 7% і 0%, проте не досить ефективно, необхідно змінити спрямованість ситеми пільг з ПДВ на кінцевих споживачів, а не на виробників продукції. Введення електронного адміністрування ПДВ з 1 липня 2015 року дає змогу також зменшити тіньовий сектор і уникнути виникнення ризиків виникнення помилок при складанні звітності і сплаті данного податку.

Ще одним важливим загальнодержавним податком в Україні є акцизний податок, який викликає багато суперечностей. Оскільки базою та об'єктом оподаткування є специфічні види товарів, то підвищене їх оподаткування може призвести до ухилення від сплати податків, а також появи значної кількості неякісної продукції. Для боротьби із незаконним виробництвом підакцизних товарів у плані роботи ДФС має передбачатися:

- формування та ведення Єдиного державного реєстру виробників спирту етилового, плодового, Реєстру суб'єктів господарювання, які здійснюють оптову торгівлю спиртом;
- організація роботи з ліцензування діяльності суб'єктів господарювання по виробництву алкогольних напоїв;
- організація роботи щодо внесення місць зберігання спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів до Єдиного реєстру місць зберігання.

- постійний моніторинг за ліцензуванням діяльності з виробництва підакцизної продукції.
- узагальнення даних по обсягах виготовленої та проданої продукції для можливості впровадження механізму дієвого податкового планування.

Для підвищення податкових надходжень від акцизного податку можливо розширити об'єкти оподаткування, віднісши до них товари розкоші (ювелірні вироби, дорогі автомобілі), а також бази оподаткування (витрати на рекламу підакцизної продукції). Для уникнення втрат бюджету від пільгового оподаткування, зокрема акцизним податком, можна використовувати досвіє країн ЄС, у яких застосовується система понижених ставок, проте, які не можуть становити менше 1\2 стандартної ставки. Дана система встановлюється для підтримки національного виробництва, зменшення тіньового сектору в галузях-виробниках підакцизної продукції та збільшення доходів бюджету.

Основу прямого оподаткування становить податок на прибуток підприємства, який необхідно реформувати так, щоб він став базою для економічного зростання держави, а не був об'єктом тінізації. Прибуток, отриманий підприємством, є основним джерелом формування децентралізованих фінансових ресурсів. Стимулювати сплату податку на прибуток може диференціація ставок, залежно від виду діяльності, розміру одержанного прибутку, а також застосування прогресивної ставки. Одним із способів збільшення доходів бюджету від податку на прибуток є надання пільг, але лише новим перспективни підприємствам галузей.

Наприклад, досить поширеною практикою у світі є дозволення зменшити оподаткований прибуток, за умови використання його частини на науково-дослідні та інноваційні розробки, тобто застосування так званих інвестиційної знижки та інвестиційного кредиту. Наприклд, у Великобританії інвестиційна знижка складає 100-150% витрат на інвестиційні розробки. Для застосування інвестиційного кредиту базою можуть виступати: витрати на науково-дослідну роботу (наприклад, в Іспанії та Ірландії ставка становить 20%) ; інвестиції в мтеріальні та нематеріальні активи, що пов'язані із захистом навколишьного

середовища (в Іспанії 20%); витрати на оплату праці працівників, задіяних в дослідженнях та розробках.

Використання новітніх технологій забезпечить: виробництво конкурентоспроможної продукції, економічне зростання і у свою чергу зменшення ухиляння від сплати податків. Також раціонально було б систематизувати перелік даних пільг з умовами їх надання в окремому законі, а також впровадити відповідальність за неправомірне їх використання та зловживання

Не менш важливим за податок на прибуток підприємства, ПДВ та акциз джерелом наповнення бюджету – членів ЄС і України є податок на доходи фізичних осіб. ПДФО вважається одним із найдосконаліших інструментів фіскального регулювання. На сьогодні, в Україні дуже гостро постає питання диференціації доходів населення, тому застосування прогресивної ставки податку на доходи фізичних осіб є дуже актуальним. Така практика ефективно застосовується у світі, наприклад, в Австрії функціонує п’ять ставок податку на доходи, чиї доходи становили менше суми прожиткових мінімумів за рік, звільняються від оподаткування, а чиї перевищили суму прожиткового мінімуму за рік у 20 разів, сплачують до бюджету 45% свого бюджету.

Окремої уваги заслуговує досвід оподаткування доходів громадян США. Крім того, що в країні функціонує прогресивна шкала оподаткування, то ще за вибором платника податку можуть оподатковуватися або окремо доходи кожного члена родини або дохід сукупно всієї родини. Це дозволяє громадянам оптимізувати податкові платежі. Як відомо, в Україні на сьогодні існує податкова соціальна пільга, яка зменшує податкове навантаження на сім’ї із малими доходами. Функціонування даної пільги також потребує реформування, оскільки існує значна частка громадян, які насправді не мають права на неї. Як відомо, дана пільга надається лише за одним місцем працевлаштування, таким чином деякі працівники мають або декілька неофіційних місць роботи або працюють за цивільно-правовою угодою і не включають дохід від них до

загального оподатковуваного доходу. Таким чином необхідно покращити процес обліку доходів громадян, яким надається дана пільга.

Незважаючи на те, що у 2014 р. Україна обрала одним із основних векторів свого розвитку процес децентралізації, наявна соціально-економічна ситуація показує, що необхідно підвищувати фіскальні можливості на регіональному рівні. Оскільки місцеві бюджети все, ще не можуть повністю задовольняти свої потреби власними доходами, існує велика частка дотаційних бюджетів. Проте децентралізація набирає обертів і позитивні зрушення ми бачимо вже сьогодні: частка місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України становить близько 50%, а цільовим показником за стратегією «Україна-2020» є 65%; рівень виконання дохідної частини місцевих бюджетів становить 116,8%; темп росту дохідної частини вищий (141,7%), ніж темп росту міжбюджетних трансфертів (112,3%); зростають доходи до бюджетів розвитку; врази зросли доходи об'єднаних територіальних громад, які забезпечують вирішення не лише першочергових потреб, а коштів вистачає і на розвиток громад; залишки коштів на казначейських рахунка місцевих бюджетів становили 55,1 млрд. грн. у 2019 р [59].

Для збільшення податкових джерел формування бюджетних ресурсів на місцевому рівні доцільним є розширення автономії місцевих податків і зборів. Сьогодні в державах – членах ЄС сформувалися принципи функціонування інституту місцевих податків і зборів, що передбачають:

- розподіл податкового тягаря на основі принципу справедливості;
- врахування вигоди, що платники податків отримують від послуг, які надаються місцевими органами влади та врахування платоспроможності платників податків;
- транспарентність податкового тягаря для фізичних і юридичних осіб – платників податків, що має сприяти ефективному розподілу ресурсів.

Крім того, у багатьох європейських державах органам місцевого самоврядування надано широкі повноваження у сфері оподаткування, наприклад, спільною рисою більшості податкових систем Зх. Європи є

можливість самостійно запроваджувати податки додатково до визначених. Таким чином місцеві бюджети стають бездефіцитними і мають змогу самостійно забезпечувати значну частину власних потреб без необхідності залучення боргових ресурсів. Так само влаштована податкова система США, при чому перелік додатково запроваджених податків та їх ставки залежать від запланованих видатків місцевого бюджету.

Найефективнішими місцевими податками в державах – членах Європейського Союзу слід вважати податки на майно. Серед них найпоширенішими є податки на нерухоме майно, дещо рідше застосовуються місцеві непрямі податки (податок на додану вартість, акцизи тощо). Наприклад, питома вага податку на нерухоме майно у власних надходженнях місцевих бюджетів становить більше 10% в Данії, Греції, Люксембурзі, Фінляндії, та близько 50% в Бельгії, Іспанії, Латвії, Литві, Словаччині, Словенії, Польщі. У Великобританії, Естонії та Ірландії податок на нерухоме майно становить майже 75%. Таким чином, в Україні потрібно реформувати майновий податок, зокрема, зменшити пільги в оподаткуванні житлової площі та посилити контроль за його сплатою.

У Польщі податок на нерухоме майно є суттєвим джерелом наповнення бюджетів ґмін. Зокрема, надходження від нього становлять понад 15% загальних доходів бюджетів ґмін чи 45% доходів із власних джерел (без надходжень від субвенцій і розподілу податків). Податок на майно стягується із забудованої нерухомості та незабудованих земельних ділянок (за винятком тих, які використовуються для лісового або сільського господарства, з них стягується окремий сільськогосподарський або лісогосподарський податок).

Досвід Польщі демонструє, що застосування податку на майно впливає на рівень валового внутрішнього продукту держави, зокрема щорічно підвищує його приблизно на 1%, та на рівень загальних доходів громади, підвищуючи його на 15%. Також кожен поляк може зазначити у своїй декларації, що 1% із сплаченого ним податку, має піти на фінансування певної місцевої установи –

школи, лікарні, тощо. Таким чином, громадяни стимулюють розвиток саме тих закладів, які на їх погляд найбільше цього потребують.

Тому сьогодні ключовим завданням у галузі підвищення податкових джерел формування бюджетних ресурсів повинне бути створення умов для формування регіонами власної ефективної системи оподаткування. Основними напрямками до створення такої системи повинні бути:

1) збільшення повноважень регіональних та місцевих органів у галузі адміністрування місцевих податків і зборів;

2) надання органам місцевого самоврядування права самостійно запроваджувати на своїй території місцеві податки і збори із врахуванням специфіки території і наявні потенційні об'єкти оподаткування;

3) надання місцевим органам влади права на запровадження додаткових податкових ставок до окремих загальнодержавних податків;

4) наділення місцевого самоврядування повноваженнями на встановлення податків і зборів, що не мають постійного характеру.

Нами було визначено, що однією із точок стримування зростання надходжень від податків і зборів є рівень сумлінності сплати податків, який залежить напряду від податкової культури та фінансової грамотності платників податків, а також не повного розуміння податкового законодавства, таким чином, для нівелювання або хоча б зменшення негативного впливу на формування бюджетних ресурсів даних факторів необхідно:

- Забезпечувати зв'язок та співпрацю ДФС із бізнесовими колами, громадськими інституціями під час внесення змін до податкового та митного законодавства з ціллю забезпечити паритет інтересів як держави так і суб'єктів господарювання.
- Координація та методичне супроводження ДФС надання адміністративних послуг та консультацій в центрах обслуговування платників податків.
- Вдосконалювати існуючі та використовувати нові сервіси обслуговування платників податків, такі як «Електронний кабінет».

- Надання консультацій та роз’яснень з практичного використання відповідних норм податкового законодавства і законодавства по сплаті ЄСВ.
- Організація та проведення семінарів, публічного інформування платників податків щодо нововведень у даній сфері.

Введення в дію даних пропозицій дасть змогу підвищити як культуру платників податків, так і посилити ефективність роботи державних фінансових контрольних органів.

Недосконалості податкового законодавства та явні проблеми із процесами адміністрування податків і зборів, поданням звітності та контролем за процесами оподаткування призводять до постійної необхідності корегувати існуючі процеси в даній сфері. Зокрема у 2020 р. було внесено такі зміни до податкового законодавства:

Для виробників сільськогосподарської продукції не буде нараховуватися зобов’язання з податку на додану вартість у випадку форс-мажорних обставин.

Планується виключення зі складу доходів платників єдиного податку коштів державної підтримки від Фонду розвитку підприємництва та Фонду інновацій.

Зі складу доходів фізичних осіб буде виключено кошти від Фонду інновацій.

Реформування механізму здійснення податкових перевірок, зокрема збільшення часу на їх проведення як планових так і позапланових. Також введення в дію «Акту перевірки», який буде носієм доказової інформації про встановлені факти податкових правопорушень.

Значно збільшаться штрафи за порушення податкового законодавства. При цьому мова йде не лише про санкції за несплату чи затримку, але і про зволікання в оформленні та реєстрації податкової звітності. Наприклад, за порушення платниками ПДВ граничних термінів реєстрації податкових накладних загрожує штраф – 2% від обсягу постачання, але не більше 1020 грн. за неподання або подання з порушеннями та помилками податкової звітності штраф становить 2040 грн. або 4080 грн. за повторні дії. За порушення правил

міжнародної торгівлі та трансфертного ціноутворенні штрафи піднялися до 600 тис. грн.

Впроваджуються міжнародні стандарти податкового контролю для всіх учасників міжнародної торгівлі та імплементація положень Плану протидії практикам розмивання оподатковуваної бази й виведення прибутку з-під оподаткування (BEPS). На меті запобігання мінімізації й уникнення оподаткуванню та відтоку капталу через офшори. Серед заходів втілення даної програми мають місце: запровадження правил роботи контрольованих іноземних компаній, запобігання наданню необґрунтованих податкових пільг, вдосконалення оподаткування постійних представництв міжнародних компаній, контроль за трансфертним ціноутворенням [64].

Отже, податкова система України містить низку загроз, які потрібно обмежувати та ризиків, якими потрібно управляти для підвищення рівня податкової безпеки країни та задоволення інтересів усіх суб'єктів фінансової системи. Основною загрозою податкової безпеки є тіньова економіка і задля обмеження її негативного впливу потрібно підвищити ефективність управління державними фінансами, налагодити роботу митних органів, удосконалити систему митних розрахунків. Для уникнення ризиків недоотримання податкових надходжень потрібно вдосконалити процес адміністрування податків. Також для покращення фіскальної ефективності на місцевому рівні необхідно підвищити фіскальну роль місцевих податків і зборів, а також надати органам місцевого самоврядування більші повноваження у сфері оподаткування.

3.3. Удосконалення боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави

Активне використання державою позикових джерел формування бюджетних ресурсів призводить до акумуляції її боргових зобов'язань. Формування державного боргу відбувається через об'єктивно зумовлену

суспільну необхідність запозичувати й використовувати додаткові ресурси бюджету для виконання державою покладених на неї функцій та завдань в умовах вичерпності інших джерел фінансування та неможливості підвищувати рівень оподаткування. Якщо обсяги і структура державних запозичень сприяють розвитку грошво-кредитного ринку, відповідають стратегії розвитку національної економіки, то боргові джерела формування бюджетних ресурсів стають потужним каталізатором довгострокового економічного зростання. Якщо ж має місце необґрунтоване нарощення гарантованого і прямого державного боргу, неефективне використання інструментів та форм фінансування дефіциту бюджету, то боргові ресурси перетворюються в де стабілізатор економічного розвитку. Саме тому перетворення боргових джерел мобілізації бюджетних ресурсів на стимул чи тягар для фінансової системи країни напряму залежить від методів і форм їх залучення та регулювання.

Боргові джерела мобілізації бюджетних ресурсів спрямовуються на виконання економічних і соціальних функцій держави, а також стимулювання або стримування сукупного попиту, залежно від фази економічного циклу. Дефіцит бюджету є важливим узагальнюючим показником бюджетної політики у короткостроковому періоді, а державний борг - у довгостроковому.

У реаліях економічного середовища постійним є питання прийнятного розміру державних позик, а відповідно і заборгованості. Оптимальним вважають такий рівень державного боргу, який, перш за все, не створює перешкод для здійснення подальших вигідних запозичень, а по-друге, дозволяє без проблем обслуговувати вже накопичені боргові зобов’язання за рахунок податкових і неподаткових джерел.

Боргові джерела фінансування бюджетних ресурсів необхідно розглядати як тимчасові заходи для вирішення проблеми бюджетного дефіциту, а тому потребує стратегічного підходу в управлінні. SWOT – аналіз системи управління борговим зобов’язаннями відображений у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

SWOT – аналіз структури та системи управління борговими джерелами формування бюджетних ресурсів в Україні

Переваги (Strengths)	Недоліки (Weaknesses)
- здійснення бюджетного планування та планування обсягів державних запозичень; - використання європейських параметрів боргової безпеки у національній борговій політиці; - переважання у борговому портфелі довгострокових фінансових інструментів із фіксованими ставками; - наявність середньострокової стратегії управління боргом.	- відсутність довгострокової стратегії управління боргом; - використання позик на поточні витрати та погашення попередніх зобов'язань, а не на капітальні інвестиції; - низький кредитний рейтинг держави на міжнародній арені; - зростання диспропорцій структури боргового портфеля; - значна частка боргових зобов'язань в іноземній валюті; - недостатньо інтегрований національний ринок капіталів у світовий.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
- можливість проведення реструктуризації та сек'юритизації боргу; - забезпечення доступу до ринку державних цінних паперів як вітчизняним так й іноземним інвесторам; - розвиток фінансових інструментів та фондового ринку в цілому.	- високий рівень залежності від зовнішніх позик та кон'юнктури ринку; - загроза дефолту; - девальвація національної валюти; - низькі темпи зростання реального ВВП; - економічна криза та воєнні дії на окупованих територіях

Джерело: складено автором на основі [60]

З метою запобігання повного дефолту, підвищення рівня боргової безпеки та підвищенню ефективності управління борговими джерелами фінансування бюджетних ресурсів, необхідно здійснити оптимізацію боргового портфелю держави. Для цього потрібно виконати ряд завдань:

- Забезпечити стабільні та відносно безпечні межі показників боргової безпеки.
- Здійснювати пошук ефективних умов запозичення із точки зору мінімальної вартості обслуговування.
- Не допускати коливань відсоткових ставок за зобов'язаннями.
- Здійснювати моніторинг за цільовим та ефективним використання позикових коштів.
- Забезпечувати своєчасну та повну виплату як тіла боргу так і відсотків.
- Сприяти розвитку інвестування.

- Розроблення якісної нормативно-правової бази, системи обліку зобов’язань та контролінгу за державними позиками.

Процес вдосконалення боргової політики має напряму корелювати із можливостями національної економки. Реструктуризація боргів має позитивний ефект, але носить разовий характер і не вирішує проблему комплексно, тому необхідно розробити стратегію формування і управління борговими джерелами мобілізації бюджетних ресурсів для мінімізації їх негативного та максимізації позитивного ефекту на фінансову систему держави.

Традиційно має місце теорія, що мінімізація боргових ризиків держави повинна досягатися через оптимізацію структури портфелю позик в розрізі валют, термінів запозичення, інструментів запозичення та відсоткових ставок. На нашу думку, необхідно доповнити даний перелік такими факторами як ступінь гнучкості макроекономічної політики, ємність та розвиток фондового ринку, стабільність та фінансова спроможність бази інвесторів.

Одним із найголовніших напрямків вдосконалення боргових джерел формування бюджетних ресурсів є визначення співвідношення між зовнішніми та внутрішніми позиками. Нарощення внутрішніх позик має здійснюватися у контексті підвищення ліквідності національного ринку боргових цінних паперів завдяки забезпеченню прозорої діяльності держави як емітента боргових інструментів, доступності та прозорості умов інвестування в них. Також повинна бути довіра інвесторів до держави, завдяки повному та своєчасному погашенню своїх зобов’язань.

Цілком очевидним є те, що внутрішній борг менш загрозливий, адже перерозподіляє фінансові ресурси всередині держави, оскільки витрати на його обслуговування залишаються у власності вітчизняних суб’єктів господарювання і в подальшому сформують бюджетній ресурси держави у вигляді податкових надходжень. Внутрішні запозичення зменшують валютні ризики та сприяють розвитку ринку цінних паперів. Однак орієнтація на внутрішні ресурси повинна бути досить виваженою, адже у такий спосіб звужується коло внутрішніх кредитних ресурсів, які є джерелом приватних

інвестицій. Саме тому пріоритетним є завдання максимального розширення кола покупці державних цінних паперів за рахунок інституційних інвесторів та фізичних осіб. У борговій політиці західноєвропейських країн активно використовується правило розміщення державних зобов'язань серед населення, це має широкий соціально-економічний потенціал, та одержало назву «демократизації державного богу». За умови, що державні боргові цінні папери розміщені серед достатньо широкого кола кредиторів, зокрема серед усього економічно активного та грамотного населення, то платники податків перетворюються в осіб, які отримують не тільки боргове навантаження, яке зростає щороку, а і вигоду у вигляді додаткового доходу. Загалом такий підхід не знижує рівень життя громадян.

Нами було досліджено, що основну частину власників державних боргових цінних паперів складають НБУ та комерційні банки, зокрема і державні. Необхідно докорінно змінити цю сегментацію, залучивши «пасивних інвесторів», або «інституційних інвесторів», саме вони акумулюючи значний капітал своїх клієнтів - дрібних вкладників повинні стати потенційними активними інвесторами в ОВДП. Це також дозволить вирішити проблему із розвитком накопичувальних систем для реалізації соціальних завдань у сфері державних фінансів, у тому числі пенсійного забезпечення.

Формування зовнішньої заборгованості збільшує тягар на державний бюджет та обумовлює втрату частини ВВП, через витрати на його обслуговування, обтяжує платіжний баланс, зумовлює залежність від зовнішньої політики та стану міжнародної фінансової системи. Валютні ризики відображають невизначеність майбутніх витрат на погашення і обслуговування державного зовнішнього боргу в майбутньому. Залучення міжнародних кредитів не сприяє розбудові повноцінного стабільного внутрішнього фінансового ринку, адже при недостатньому рівні розвитку інституційного середовища іноземні ресурси не можуть бути використані із максимальною віддачею. Тобто, перш за все, необхідно розвивати внутрішній фінансовий ринок. Навіть якщо у короткостроковій перспективі нижчі ставки за зовнішніми

позиками зменшать витрати на обслуговування боргу, то у довгостроковій перспективі це нівелюється, через зростання вразливості економіки країни.

Наступним завданням вдосконалення боргової стратегії є оптимізація валютної структури боргових джерел фінансування бюджету. Здійснюючи запозичення варто, в першу чергу, спів ставляти структуру боргу із валютною структурою золотовалютних резервів Національного банку України і валютною структурою експорту. Очевидним із огляду на це є здійснювати запозичення в доларах США, адже найбільша частка золотовалютних резервів номінована саме в доларах (Дод. Д) і у валютній структурі операцій згідно з платіжним балансом розрахунки проводяться переважно теж у цій валюті. За показниками фіскального стресу МВФ для країн з ринками, що формуються порогове значення частки боргу в іноземній валюті складає 40,3%, відповідно в національній валюті – 59,7%. Отже, варто спрямувати зусилля, для збільшення боргу номінованого в національній валюті до 50-59%.

28% державних запозичень сформувалися із плаваючою відсотковою ставкою (Дод. Ж), що відображає невизначеність майбутніх витрат на обслуговування державного боргу, а також і величину ризику таких витрат. У довгостроковій перспективі оптимальним є не відмовлення, а зменшення частки плаваючих відсоткових ставок. У такому випадку зростання плаваючих ставок стримуватиме збільшення витрат бюджету за рахунок фіксованих ставок, а їх зниження сприятиме економії коштів бюджет.

Для формування раціональної структури боргових джерел формування бюджетних ресурсів та мінімізації ризиків необхідно використовувати управління державним богом, яке враховує хеджування ризиків за рахунок використання похідних цінних паперів – деривативів, зворотній викуп, обмін та дострокове погашення державних цінних паперів. Уникненню пікових навантажень на бюджет сприятиме випуск цінних паперів із широким діапазоном строків їх обігу, замість орієнтації тільки на короткострокові чи довгострокові.

Важливим етапом оптимізації боргового портфелю держави є управління строками сплати боргових зобов'язань. У такому випадку потрібно забезпечувати єдність планування та обліку усіх операцій по залученню, обслуговуванню та погашенню державного боргу, також враховувати етапи формування дохідної частини бюджету, відповідно до бюджетного розпису.

Особливу увагу також необхідно приділити напрямам використання позикових коштів. На даному етапі розвитку в Україні практично не використовується потенціал боргових ресурсів, адже основна частина використовується на фінансування поточних бюджетних видатків. В умовах часткового використання факторів виробництва державні інвестиції покликані стимулювати приватні інвестиції, це сприяє зростанню реального ВВП. Зарубіжними вченими А. Ахмедом та С. Міллером було встановлено, що фінансування державних інвестицій за рахунок податкових надходжень більшою мірою витісняє приватні інвестиції, ніж боргове фінансування. Оскільки на даному етапі розвитку продуктивних сил їх потенціал використовується не повністю, доцільним буде застосування практики боргового фінансування державних інвестицій.

Важливим напрямом в системі управління державними запозиченнями має стати обмеження зростання гарантованого боргу, адже він включається в сукупну заборгованість держави, погіршуючи відносні показники боргової безпеки та погіршуючи кредитні рейтинги України. Цього можна досягнути розробивши та законодавчо затвердивши критерії надання державних гарантій, наприклад: позики повинні носити інвестиційний характер на довгостроковій основі, суб'єкти господарювання мають бути прибутковими та платоспроможними, а проект, в який потрібно вкласти кошти має мати хороші показники окупності.

Отже, ефективна мобілізація боргових джерел формування бюджетних ресурсів залежить від таких факторів як валютна структура позик, відсоткові ставки, напрямки використання кредитних коштів. Основними пріоритетами боргової стратегії України мають стати збалансоване поєднання зовнішнього та

внутрішнього боргу, розвиток державного ринку боргових цінних паперів. Важливим є також залучення інституційних інвесторів до купівлі ОВДП та формування їх валютної структури відповідно до золотовалютних резервів НБУ та валюти експортних операцій. Також необхідно сформувати ефективну систему ризик-менеджменту державного боргу, яка базуватиметься на диверсифікації ризиків.

ВИСНОВКИ

При виконанні дослідження було розкрито теоретичні аспекти функціонування податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави. Також на основі статистичного матеріалу здійснено структурно динамічний аналіз та визначення факторів впливу на дані джерела мобілізації фінансових ресурсів держави. На основі цього було визначено шляхи вдосконалення податкового та боргового механізму акумулювання коштів для виконання покладених на дані категорії функцій.

У теоретичній частині було визначено основні категорійні поняття згідно нормативно-правових актив та визначень науковців. Зокрема податок трактується обов'язковим, безумовним платежем до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до Податкового кодексу. У ході встановлення сутності та значення податків було визначено їх ознаки. Крім того, чітко було обумовлено відмінності між основними платежами державі: податком, плата і відрахуванням. Разом з тим у роботі ми обґрунтували сутність податків із точки зору різних змістовних характеристик. Зокрема з позиції фінансово-економічного змісту як основи формування головного централізованого фонду фінансових ресурсів держави – бюджету. З філософського підходу трактується добровільність сплати як еквівалентність свідомості господарюючих суб’єктів. Через призму соціально-економічного значення прослідковується взаємодія з одного боку держави та решти суб’єктів економічної системи з іншого боку на принципах взаємної заінтересованості та відповідальності. Правова природа податків пов’язується із закріпленням їх видів, ознак, розподілу між бюджетами у законодавчих актах.

У ході дослідження було описано принципи, на яких базується податкова система України, відповідно до фінансової думки та Податкового кодексу України. Оскільки механізм податкового наповнення бюджету – це ціла система, єдність певних елементів, то цілком доцільно було визначити елементи податку, як основи механізму адміністрування. Разом з тим було охарактеризовано основні функції податків у процесі мобілізації бюджетних

ресурсів держави. Також у роботі було здійснено класифікацію податкових платежів за різними ознаками, а саме за економічним змістом, за рівнем державних структур, за способом стягнення, залежно від впливу на доходи платника.

Варто відзначити, що в умовах дефіцитності бюджету та економічної нестабільності розвитку суб'єктів господарювання поряд із податковими джерелами формування бюджетних ресурсів держави нарівні виступають і кредитні кошти, які формують боргові джерела. Цілком очевидним, є те, що недоступність, нестача певного виду бюджетних надходжень стимулює шукати альтернативні джерела наповнення бюджетів усіх рівнів для забезпечення виконання державними органами та органами місцевого самоврядування покладених на них функцій, в умовах трансформації економіки ними виступають боргові ресурси. Відповідно нами було сформовано етапи становлення боргової політики як елементу формування бюджетних ресурсів держави. Внаслідок цього виділено шість періодів, протягом яких формування бюджету держави супроводжувалося залученням боргових ресурсів.

У цілому в літературі поняття державного кредиту нерозривно пов'язане із борговими джерелами формування бюджетних ресурсів держави. Дану категорію трактують в економічній літературі як сукупність економічних відносин, що виникають між державою та фізичними і юридичними особами з приводу мобілізації додаткових грошових коштів на кредитній основі у процесі формування загальнодержавного фонду фінансових ресурсів, у яких держава може виступати як позичальник, кредитор або гарант. З огляду на це було проаналізовано принципи, на яких відбувається процес державного кредитування та визначено основні умови на яких можливе залучення кредитних коштів. Крім того, було визначено основні види державного кредиту, а також проаналізовано особливості цінних паперів, якими він оформляється. Разом з тим, нами було описано переваги та недоліки від залучення коштів від міжнародних фінансових інституцій. Нами було

розглянуто і функції держаного кредиту, через які проявляється його сутність та роль у борговому формування бюджетних ресурсів держави.

Особливу роль у роботі було відведено оцінці ефективності здійснення податково-боргового наповнення бюджету та показникам, на основі яких здійснюється дана оцінка. Також виділено та описано фіскальну, економічну та соціальну ефективність оподаткування та фактори, які на них впливають. На основі цього було чітко визначено індикатори ефективності податкового наповнення бюджету та описано їх особливості. Основою оцінки ефективності боргового наповнення бюджету є індикатори боргової безпеки держави, які було згруповано та охарактеризовано. Крім того було наведено механізм побудови кореляційно-регресійної моделі впливу факторів на податково-боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави.

У другому розділі роботи було здійснено оцінку податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів бюджету України за 2015-2019 рр.,і на основі цього визначено основні тенденції розвитку та проблематичні аспекти даних джерел мобілізації бюджетних коштів. Основою формування доходів бюджету як державного так і місцевих бюджетів є податкові надходження – близько 83%, у абсолютному вираженні їх сума з кожним роком зростає все швидшими темпами, порівняно із іншими джерелами бюджетних коштів. Варто відмітити, що в цілому зростання податкових надходжень відбувалося завдяки збільшенню баз оподаткування, ставок окремих податків і зборів, розширення переліку об’єктів оподаткування, особливо доцільно відмітити покращення роботи фіскальних органів у частині адміністрування та контролю за сплатою даних платежів.

У цілому у Зведеному бюджеті України протягом досліджуваного періоду переважили непрямі податки, серед яких найбільшу частку складає ПДВ. Збільшення даного податку супроводжувалося частковим виходом суб’єктів господарювання з тіні, збільшенням оборотів підприємств які є об’єктами обкладанням даним податком. Доцільно зазначати, що значну роль відіграло впровадження електронного адміністрування з ПДВ. Акцизний податок має

тенденцію до збільшення як у державному бюджетів, так і у місцевих, оскільки значно зросли ставки податку та число суб'єктів, які займаються виготовленням або реалізацією підакцизної продукції. Збільшення мита у податкових надходженнях обумовлюється покращенням роботи митних органів та збільшенням експортно-імпортних операцій.

У процесі дослідження було встановлено, що основним прямим бюджетоутворюючим податком є податок на доходи фізичних осіб, який протягом досліджуваного періоду зазнав чималих змін. Зокрема відсотковий перерозподіл між державним та місцевими бюджетами, що призвело до кардинальної зміни структури і сум в обох видах бюджетів. Змін зазнала і ставка оподаткування і основна база оподаткування – мінімальна заробітна плата, що призвело до зростання надходжень від даного податку. Позитивною є і динаміка податку на прибуток підприємств. Основними великими платниками даного податку було визначено великі підприємства групи державного сектору, хоча недооцінювати частку середнього бізнесу не варто.

В Україні наразі прослідковується зовсім незначне збільшення рентних платежів у бюджетах, адже нереалізованим залишається фіскальний потенціал даного податку, через тінізовані видобутки корисних копалин. Аналогічна ситуація спостерігається і в частині екологічного податку, який є механізмом компенсуючої дії негативного впливу на навколишнє середовище небезпечних факторів, які виникають у процесі господарської діяльності платників податків.

Із 2014 р. в Україні набирають обертів процеси децентралізації, які є новим етапом становлення України як конкурентоспроможної держави. Прослідковується тенденція до збільшення частки доходів місцевих бюджетів, а зокрема місцевих податків і зборів у структурі Зведеного бюджету України. Найвагомішим місцевим податком залишається ПДФО, частина якого з 2015 р. спрямовується до Державного бюджету та Єдиний податок, надходження від якого зростають за рахунок збільшення кількості його платників та баз. Значних змін зазнав і податок на майно, зокрема змінилися пільговані площі, база і межа ставки оподаткування.

Протягом усього періоду виконання бюджету відбувалося із явним переважанням видатків над доходами, тому виникала об'єктивна необхідність до залучення альтернативних - боргових джерел фінансування бюджету. В абсолютному вираженні боргові ресурси зростали, при цьому докорінно змінилася структура, із переважання внутрішніх джерел у 2015 р., до переваги зовнішніх у 2019 р. Дані зміни пов'язані із залученням коштів від МВФ та випуском ОВДП. Основним власником боргових цінних паперів держави за досліджуваний період був Національний банк України.

У процесі визначення факторів впливу на податково-боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави було побудовано кореляційно-регресійні моделі. З їх допомогою було встановлено, що основний вплив на обсяги податкових надходжень, а відтак і на обсяги боргових коштів чинить величина ВВП як основного джерела фінансових ресурсів держави та каталізатора збільшення обсягів податкових надходжень. А також величина податкового боргу, який має обернений вплив на величину даної складової доходів бюджету. Крім того модель показала щільний зв'язок між темпом росту податкових надходжень та темпом росту середньої заробітної плати і темпом росту рівня тіньової економіки. Також дану модель було застосовано при визначенні факторів впливу на основні бюджетоутворюючі податки: ПДВ, ПДФО, акцизний податок та податок на прибуток підприємств. Зокрема основними чинниками було визначено: темп росту реалізованої продукції, темп росту мінімальної заробітної плати, фінансові результати підприємств до оподаткування, товарооборот підакцизної продукції та темп росту тіньової економіки.

Основними факторами, які впливають на обсяги державного боргу як результату залучення боргових джерел фінансування бюджету і альтернативи невистачаючим податковим надходженням є курс валюти, дефіцит бюджету та безпосередньо податкові надходження. Між даними факторами виявився найбільш щільний зв'язок.

Провівши оцінку системи ефективності податково-боргового наповнення бюджету держави, можна зробити висновок, що вона потребує вдосконалення з точки зору покращення основних індикаторів оподаткування, та покращення показників боргової безпеки. У цілому можна сказати, що принцип фіскальної достатності дотримується на високому рівні, але покращення потребують такі показники як рівень сумлінності сплати податків і зборів, що у свою чергу погіршує такі показники як рівень податкового боргу та рівень виконання податкових надходжень.

Також у розділі було здійснено оцінку податкового навантаження і встановлено, що його рівень в Україні значно нижчий, ніж у країнах Європи, що зумовлено відмінностями в розвитку національної економіки, ставленням до сплати податків суб'єктами, роботою фіскальних органів та рівнем тінізації економіки. Досліджуваний період характеризувався зменшенням рівня тінізації економіки, завдяки сповільненню темпів інфляції, підвищенню ділової активності бізнесу.

Нами було визначено, що з кожним роком державний бюджет та місцеві бюджети втрачають все більше доходів від надання податкових пільг. Найбільше недоотриманих коштів припадає на ПДВ, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та податок на прибуток підприємств.

Цілком об'єктивним є те, що недоотримання бюджетами податкових коштів зумовлює державу залучати позикові джерела, що у свою чергу призводить до накопичення зобов'язань. Протягом досліджуваного періоду відношення боргу до ВВД перевищувало критичне значення – 60%, це було зумовлено дефіцитом платіжного балансу, валютними коливаннями. Разом з тим, відбулося скорочення зовнішнього заборгованості, що свідчить про підвищення незалежності від зовнішніх кредиторів. Високою дохідністю характеризувалися випущені в обіг ОВДП, що приваблювало як вітчизняних так і іноземних кредиторів вкладати кошти в державні цінні папери, наслідком стало те, що ОВДП займають найбільшу частку серед інструментів здійснення державних запозичень в Україні – 46%.

У третьому розділі нами було здійснено пошук шляхів вдосконалення податково-боргових джерел фінансування бюджетних ресурсів держави, для вирішення виявлених у другому розділі проблем. Отже, пріоритетним завданням фінансової політики у сфері податково-боргового фінансування бюджету має стати мобілізація максимально можливих податкових платежів до бюджету без де стимуляції господарської діяльності суб'єктів, , збалансоване співвідношення між зовнішньою та внутрішньою заборгованістю для уникнення ризиків та ефективне використання залучених коштів у розвиток економіки.

Розроблена модель інтегральної оцінки ефективності податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави показала, що Україна, порівняно із обраними для дослідження країнами має досить низький рівень управління даними процесами, що є дуже негативним явищем. Для покращення усіх показників управління податково-борговими джерелами фінансових ресурсів держави варто застосовувати досвід іноземних держав, зокрема у роботі наведено досвід Естонії, яка за економічним розвитком близька до України.

Основними напрямами забезпечення сприятливого податкового клімату є розвиток податкового планування, оптимізація надання податкових пільг, вдосконалення інформаційно-комунікаційного зв'язку між платниками та державними податковими органами та вдосконалення їх діяльності. Реформування загальнодержавних податків повинне спрямовуватися на збільшення ролі прямих податків, надання пільг з податку на прибуток для розвитку інновацій, диференціації податкових ставок основних бюджетоутворюючих податків.

Оскільки Україна стала на шлях децентралізації, то збільшення повноважень місцевих органів влади та надання їм можливості самостійно встановлювати податки та збори для забезпечення власних видатків, спрямованих на розвиток свого регіону є необхідним. Важливим моментом становлення ефективної податкової системи є переймання найкращого

зарубіжного досвіду, який будується на засадах справедливості розподілу податкового тягаря та виходить із можливостей платників податків.

При розробці шляхів вдосконалення боргових джерел фінансування бюджетних ресурсів було розроблено SWOT – аналіз структури та системи управління борговими джерелами. Основними перевагами можна назвати здійснення середньострокового планування, використання довгострокових фінансових інструментів із фіксованими ставками, розробка стратегій управління боргом. Явними можливостями варто відзначити можливість проведення реструктуризації та сек'юритизації боргу , постійний доступ на ринок іноземних та вітчизняних кредиторів, розвиток інструментів фондового ринку.

Основними пріоритетами боргового формування бюджетних ресурсів в Україні має стати збалансоване поєднання зовнішнього та внутрішнього боргу, розвиток ринку державних цінних паперів, залучення інституційних інвесторів до купівлі ОВДП та формування їх структури відповідно до золотовалютних резервів НБУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романович Н.В. Податкові джерела формування бюджетних ресурсів держави. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*: веб-сайт. URL: https://naub.oa.edu.ua/ (дата звернення 02.09.2020)

2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI зі змінами й доповненнями від 14.10.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення 15.10.2020)

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI зі змінами й доповненнями від 07.11.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n187 (дата звернення 08.11.2020)

4. Андрущенко В. Л. Податкова система: навч. пос. Київ: Центр навчальної літератури. 2015, 416 с.

5. Бродський Г.М. Право и экономика налогообложения: монографія. Москва: СпбГУ. 2000, 404 с.

6. Бризгалін А.В. Податки і податкове право: навч. пос. Київ: Аналітика-прес». 1998, 608 с.

7. Ігоніна Л.Л. Муніципальні фінанси: навч. пос. Москва: Економіст. 2003. 330 с.

8. Леоненко М.П., Юхименко П.І., Ільєнко А.А. Теорія фінансів: навч. пос. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 480 с.

9. Романовський М.В. Налоги и налогообложение: монографія. Санкт-Петербург. 2005. 528 с.

10. Федосов В.М. Фінанси: підручник. Вид 2-ге, переробл. і допов. Київ, 2012. 687 с.

11. Турянський Ю.І. Податки як джерело формування бюджетних надходжень держави. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2013. №23. С. 229-235.

12. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2000. 416 с.

13. Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. Податкова система: навч. пос. Одеса: ВМВ, 2014. 344 с.

14. Білик М.Д, Золотько І.А. Податкова система України: навч. пос. Для сам ост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2000. 192 с.

15. Андрущенко В.Л., Данілов О.Д. Податкові системи зарубіжних країн: навч. пос. Київ: Комп'ютерний прес, 2004. 300 с.

16. Сідельникова Л.П. Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави: дисертація на здобуття наук. ступеня д-ра ек. наук: 08.00.08. Тернопіль, 2015. 626 с.

17. Лубкей Н.Д. Державний кредит як система кредитних відносин за участю держави. *Світ фінансів*. 2018. № 4. С. 29-34.

18. Мелих О.Ю. Державний кредит і сучасний стан державного боргу України. *Ефективна економіка.* 2019. №12. С. 1-10.

19. Опарін В.М. Фінанси: підручник. Київ: КНЕУ, 2002. 240 с.

20. Романенко О.Р. Фінанси: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2016. 312 с.

21. Фокша Л.В. Теоретико-правові засади бюджетного кредитування в Україні. *Науковий вісник дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. №2. С.292-301.

22. Осецький В.В Функції державних боргових зобов'язань: минуле і сучасність. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка «Економіка».* №6. 2015. С. 54-60.

23. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 зі змінами та доповненнями від 24.09.2020 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text (дата звернення 24.09.2020)

24. Бойко С.В. Казначейські зобов'язання держави: історичний досвід та сучасна практика. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності.* №1. 2015. С. 159-165

25. Миськів Г.В. Кредити міжнародних фінансових організацій в економіці України. *Фінансовий простір.* №2. 2015 С. 49-54

26. Каток В.В. Макроекономічне прогнозування та планування доходів Державного бюджету України. дисертація на здобуття наук. ступеня к-та ек. наук: 08.00.03. Ірпінь, 2018. 254 с.

27. Малініна Н.М. Система показників оцінювання ефективності оподаткування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. С. 169-172.

28. Подік І.І. Оцінювання сучасного стану податкової безпеки України. *Економіка та держава.* №4. 2017. С. 46-51.

29. Григорків В.С. Моделювання економіки: підручник. Чернівці: чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, 2019. 360 с.

30. Паславська Р.Ю. Показники оцінки системи адміністрування податків в Україні. *Економічний простір*. №107. 2016. С. 151-160

31. Дідур С.В., Глухова В.І., Скрипник Л.І. Аналіз та оцінка боргової безпеки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. №13. 2016 . С. 506-510.

32. Дахнова О.Є. Оцінка стану боргової безпеки України. Інфраструктура ринку. №31. 2019. С. 625-630.

33. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2015 р. *Державна казначейська служба України*: веб-сайт. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2015-rik (дата звернення 08.09.2020)

34. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2016 р. *Державна казначейська служба України*: веб-сайт. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2016-rik (дата звернення 08.09.2020)

35. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2017 р. *Державна казначейська служба України*: веб-сайт. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2017-rik (дата звернення 08.09.2020)

36. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2018 р. *Державна казначейська служба України*: веб-сайт. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2018-rik (дата звернення 08.09.2020)

37. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2019 р. *Державна казначейська служба України*: веб-сайт. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik (дата звернення 08.09.2020)

38. Бюджетний моніторинг. *Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень*: веб-сайт. URL: https://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/shchomisyachnyy (дата звернення 09.09.2020)

39. Зміни в адмініструванні ПДВ: аналіз від ДПС. Дебет-кредит: веб-сайт. URL: https://news.dtkt.ua/accounting/automation/62951(дата звернення 09.09.2020)

40. Плани та звіти роботи Державної фіскальної служби України. *Офіційний портал Державної фіскальної служби України:* веб-сайт. URL: http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/237691.html (дата звернення 10.09.2020)

41. Рента за природі ресурси: скільки грошей отримав державний бюджет. *Mind*: веб-сайт. URL: https://mind.ua/openmind/20172923-renta-za-prirodni-resursi-skilki-groshej-otrimav-derzhbyudzhet (дата звернення 10.09.2020)

42. Канонішена –Коваленко К.К., Шевченко Л.Л. Екологічний податок в Україні від А до Я. Київ: Фундація відкрите суспільство, 2017. 105 с.

43. Валовий внутрішній продукт в Україні. *Мінфін:* веб-сайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/ (дата звернення 11.09.2020)

44. Україна у цифрах 2019. *Комплексні статистичні публікації*. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (дата звернення 11.09.2020)

45. Рівень тіньової економіки в Україні. *Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України:* веб-сайт. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3053cbd5-e705-4e8d-

af79-d0214cf0c7c3&title=RivenTinovoiEkonomikiVUkrainiZa9-Misiatsiv2018-RokuNainizhchiiZaOstanni10-Rokiv (дата звернення 12.09.2020)

46. Державні соціальні стандарти та гарантії в Україні 2015-2020 рр. *Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України:* веб-сайт. URL: https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html (дата звернення 12.09.2020)

47. Сибірянська Ю.В., Пірникоза П.П. Податок на прибуток підприємств в Україні. Київ, 2019. 39 с.

48. Козоріз Л.В. Оцінка прогнозу надходжень акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів на 2019-2021 рр. Київ, 2019. 25 с.

49. Загублені мільярди. *Економічна правда:* веб-сайт. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2020/07/8/662686/ (дата звернення 12.09.2020)

50. Інформація про податковий борг. *Офіційний портал Державної фіскальної служби України:* веб-сайт. URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/dinamika-podatkovogo-borg/365623.html (дата звернення 10.09.2020)

51. Проноза П.В. Динаміка податкового боргу і напрями вдосконалення податкового адміністрування в Україні. *Економіка та держава*. №5. 2018. С. 4-9.

52. Мельничук О.П. Податкове навантаження у системі оподаткування України. Економіка і регіон. №2 (45). 2014. С. 114-120.

53. Податкові пільги: стимул до інновацій чи пожиттєвий бонус. *Вісник офіційно про податки*: веб-сайт. URL: http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/9614/ (дата звернення 12.09.2020)

54. Золотовалютні резерви України. *Мінфін:* веб-сайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets// (дата звернення 13.09.2020)

55. Стратегія державного боргу: просто про складне: проект /Міністерство фінансів України

56. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019—2022 роки: Постанова Кабінету міністрів України від

05.06.2019 р. №473 URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-serednostrokovoyi-strategiyi-upravlinnya-derzhavnim-borgom-na-20192022-roki (дата звернення 13.09.2020)

57. Федорович І.О. Методика проведення аудиту ефективності управління державним боргом та шляхи її вдосконалення. *Світ фінансів*. №3. 2014. С. 38-47.

58. Голинський Ю.О., Яцишин О.В. Управління митними платежами при здійсненні експортно-імпортних операцій та шляхи його покращення. Молодий вчений. №10 (62). 2018. С.753-756.

59. Єдиний казначейський рахунок. *Мінфін:* веб-сайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/ekr/2020/ (дата звернення 11.09.2020)

60. Medium-term debt management strategy. Analytical tool user guide / International monetary fund and The World Bank. - Washington, DC., 2008. - 261 p.

61. Сибірянська Ю.В. Управління доходами бюджету та напрямки його вдосконалення в Україні : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Ю.В Сибірянська. – К., 2008. – 303 с.

62. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: монографія. Київ: КНТЕУ, 2003. 580 с.

63. Андрущенко В.Л. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західні традиція): монографія. Київ: Алерта, 2013. 384 с.

64. Податкова реформа – 2020. *Укрінформ:* веб-сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3033519-podatkova-reforma2020-borotba-z-ofsorami-ta-miznarodna-torgivla.html (дата звернення 12.09.2020)

ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація бюджетних ресурсів, мобілізованих кредитним методом

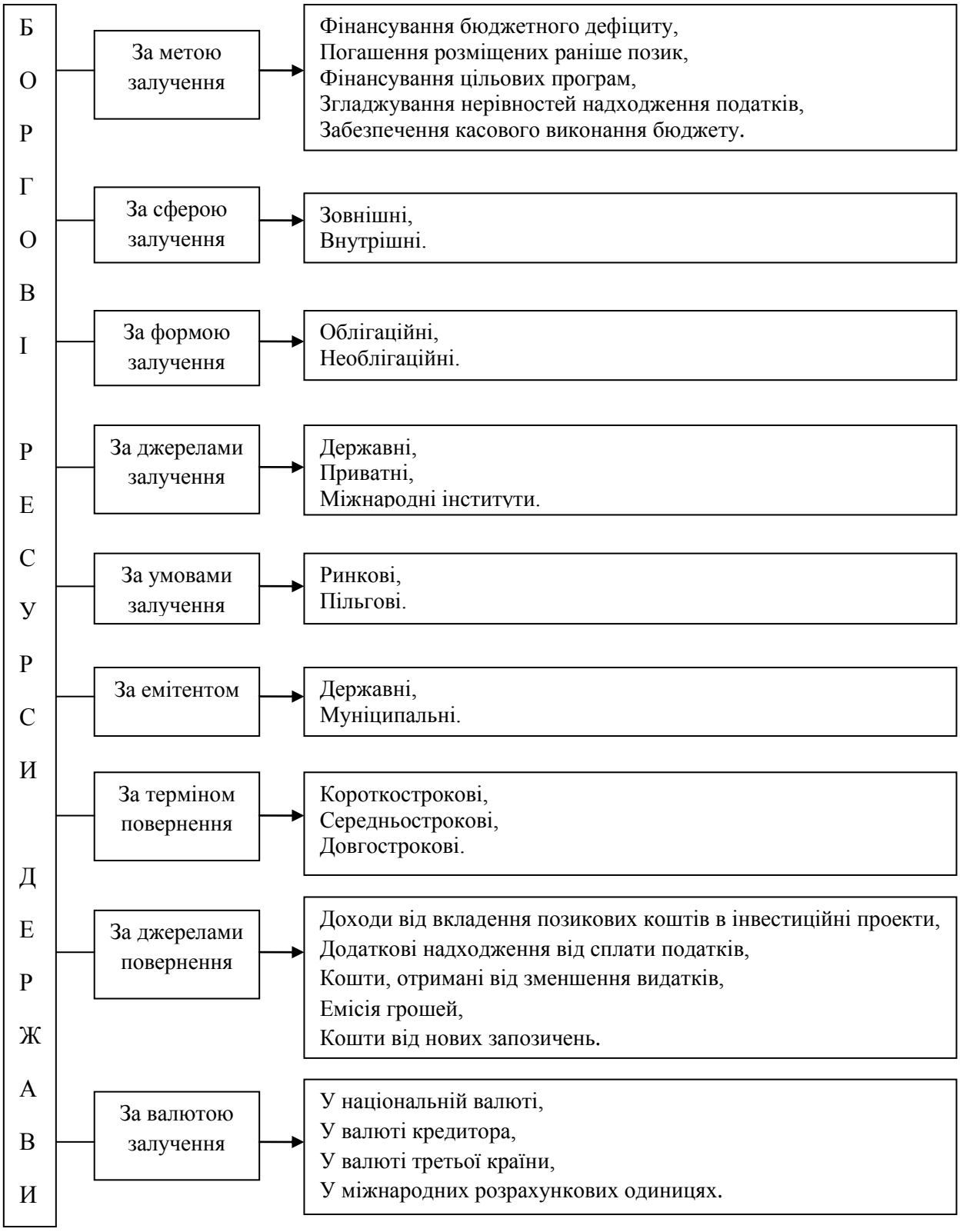

Джерело: складено автором на основі [16]

Додаток Б

Зміна ставок акцизного податку в Україні за 2017-2019 рр.

Показник	Розмір ставки, %		
	2017 р	2018 р	2019 р
Пиво із солоду	1,24	2,78	2,78
Вина натуральні з доданням спирту та міцні (кріплені)	3,58	8,02	8,02
Вина ігристі Вина газовані	5,2	11,65	11,65
Вермути та інші вина виноградні натуральні з доданням рослинних або ароматизувальних екстрактів	3,58	8,02	8,02
Інші зброджені напої	70,53	126,96	126,96
Сидр і перрі	0,63	1,06	1,06
Спирт етиловий, неденатурований, з концентрацією спирту 80 об. % або більше	70,53	126,96	126,96
Тільки продукти з вмістом спирту етилового 8,5 відсотка об’ємних одиниць та більше	70,53	169,27	169,27
Тютюнова сировина, Тютюнові відходи	285,6	559,78	2601,91
Сигари	285,6	559,78	2601,91
Сигарети без фільтра, цигарки	227,33	445,56	2071,01
Сигарети з фільтром	227,33	445,56	2071,01
Тютюн та замінники	285,6	559,78	2601,91
Легкі дистиляти	202	213,5	213,5
Важкі дистиляти	100	139,5	139,5
Паливо рідке для переробки	102	139,5	139,5
Скраплений газ природний	6	3,67	3,67
Скраплений газ	50	52	52
Паливо моторне	99	162	162

Джерело: складено автором на основі [3]

Додаток В

Зміна ставок ПДФО в Україні за 2015-2017 рр.

Показник	Розмір ставки, %		
	2015 р	2016 р	2017 р
Доходи, одержані, у тому числі, але не виключно у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які виплачуються платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами (якщо сума перевищує десятикратний розмір мінімальної зарплати, встановленої на 1 січня звітного року)	15 (20)	18	18
Доходи, отримані фізичною особою – підприємцем від провадження господарської діяльності	15 (20)	18	18
Доходи, отримані від надання майна в лізинг, оренду або суборенду	15 (20)	18	18
Інвестиційний прибуток від проведення платником податку операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах	20	18	18
Виграш чи приз (крім виграшів, призів у лотерею) на користь резидентів або нерезидентів	30	18	18
Виграш, приз у лотерею	15	18	18
Проценти на поточний або депозитний банківський рахунок	20	18	18
Дивіденди по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, що виплачуються інститутами спільного інвестування	20	18	5
Роялті	20	18	18
Спадщина, отримана будь-яким спадкоємцем від спадкодавця – нерезидента, та будь-який об'єкт спадщини, що успадковується спадкоємцем – нерезидентом	15 (20)	18	18
Іноземні доходи	15 (20)	18	18

Джерело: складено автором на основі [3]

Додаток Д

Структура золотовалютних резервів України у розрізі видів валют у 2019 р., %

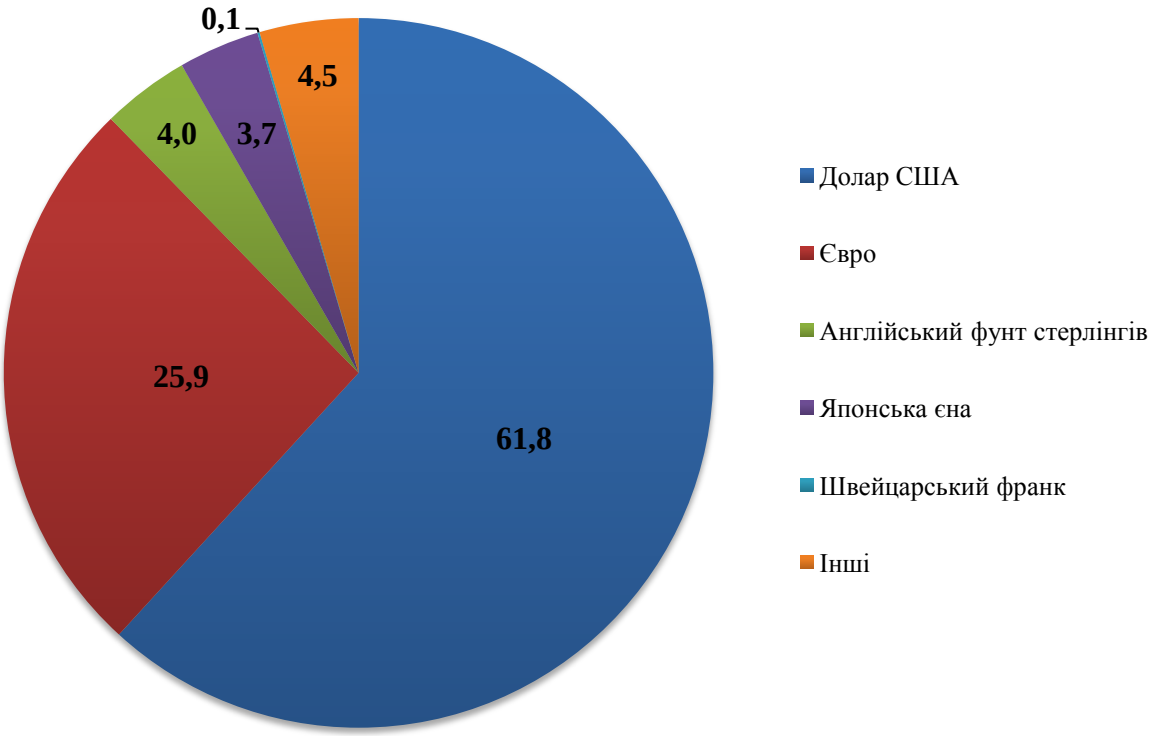

Джерело: складено на основі [54]

Додаток Ж

Державний борг України за типом відсоткової ставки у 2019р., %

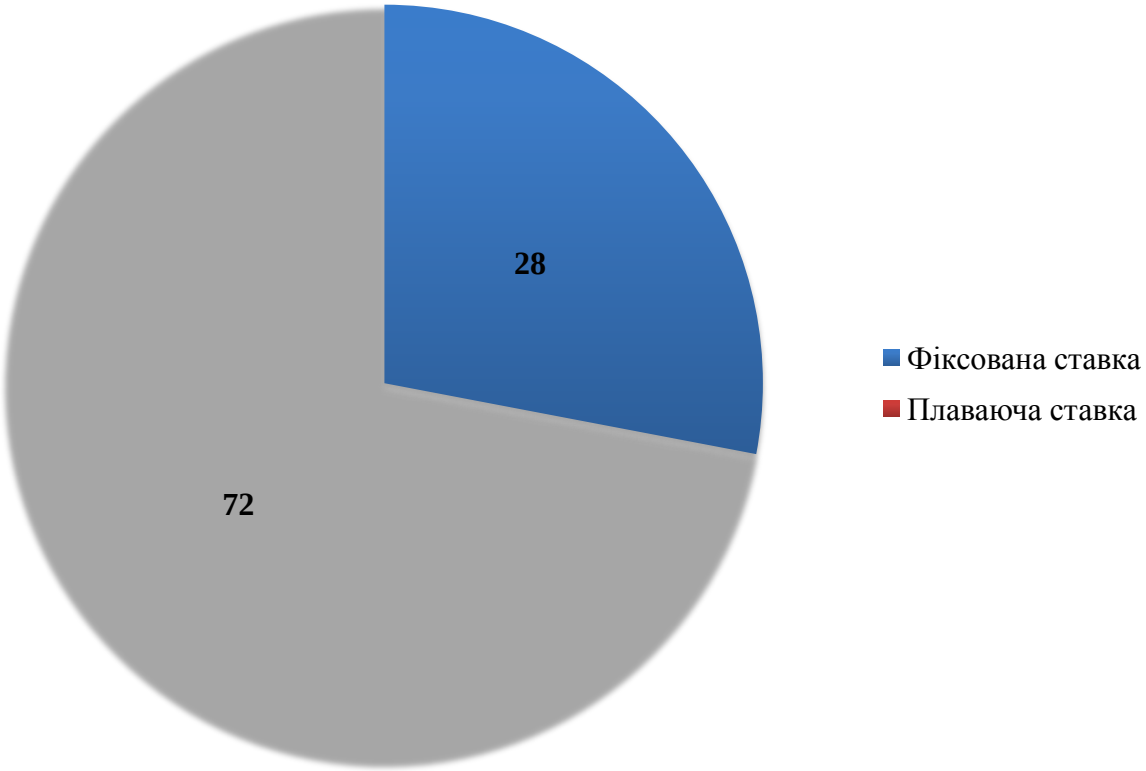

Джерело: [56]